

Mathias Brynildsen Reinar

Lille land – hva da?

Nobelinstituttet og begynnelsen på den norske
fredstradisjonen, 1897-1913

Masteroppgave i statsvitenskap, NTNU

Trondheim, august 2011

Møte i Nobelkomiteen, november 1905. F.v.: Bjørnstjerne Bjørnson, John Lund, Hans Jacob Horst, Jørgen Løvland, sekretær Christian L. Lange og Carl Berner.

Takk!

Takk til professor Torbjørn L. Knutsen for svært god veiledning. Takk til hjelpsomme bibliotekarer på Nobelinstituttet og Nasjonalbiblioteket. Takk til de som har svart på e-post og gitt meg tips til litteratur og problemstillinger. Takk til alle jeg har hengt med i Trondheim de siste fem årene. Takk til familie og venner. Takk til Eilen for det meste.

Oslo, juli 2011

Mathias Brynildsen Reinar

Det var en Tid, da Norge gjorde sin rike Indsats i Verdenskulturen gennem store Digteres og Kunstneres mægtige Verker. Den Tid er forbi. Vore store Digtere er døde, eller de er for gamle til at bringe noget nyt. Og det ser ikke ut til, at de skal faa Efterfølgere. Vi maa da se os om efter et andet Omraade, hvis vi ikke helt skal bli en betydningsløs Avkrok av Verden.

Fredssaken er et slikt omraade. En liten Nation kan lettere ta Ledelsen her end en større. En Stormagts Handlinger mistænkeliggjøres altid.

Og Norge har gjennom Nobelinstituttet faat en Anledning og en Forpligtelse som intet andet Land. Fortsetter Instituttet at ledes i den samme Gode Aand som hidtil, da kan det bli til Gavn ikke bare for vort Land, men for hele Verden.

– *Landsbladet* 1908

Forsidebilde: Møte i Nobelkomiteen, november 1905. Fotografi: Ernest Rude (1871-1948). Hentet 29.07.11 fra http://commons.wikimedia.org/wiki/File:First_meeting_Norwegian_Nobel_Committee_1897.jpg

INNHold

1. INNLEDNING	1
1.1. Tidligere forskning på den norske fredstradisjonen.....	2
1.2. Problemstilling.....	4
1.3. Bidrag og fremgangsmåte.....	6
2. TEORI OG METODE	9
2.1. Et konstruktivistisk perspektiv.....	9
2.2. Bourdieu og utenrikspolitikk.....	12
2.3. Bourdieus begreper.....	14
2.3.1. <i>Habitus</i>	14
2.3.2. <i>Sosiale felt</i>	15
2.3.3. <i>Kapital</i>	16
2.3.4. <i>Praktisk bruk av begrepene</i>	16
2.4. Historisk metode og kilder.....	17
Oppsummering.....	19
3. BAKGRUNN: NOBEL OG NORGE	21
3.1. Den første bevegelse: Alfred Nobel.....	21
3.1.1. <i>Nobels interesse for fredssaken</i>	22
3.1.2. <i>Nobels testamente og Norge</i>	24
3.2. Det lille norske folket og freden.....	26
3.3. Stortinget etablerer Nobelkomiteen.....	27
Oppsummering.....	31
4. ET FELT FOR FREDSKJEMPERE	33
4.1. Fredssoldater.....	33
4.2. Det aktivistiske feltet.....	34
4.3. Det vitenskapelige feltet.....	39
4.3.1. <i>Internasjonal Politikk i startgropa</i>	39
4.3.2. <i>Akademiske utsyn fra Norge</i>	41
4.3.3. <i>Planer for et vitenskapelig institutt</i>	42
4.4. Det politiske feltet.....	46
4.4.1. <i>Den lovgivende makt</i>	47
4.4.2. <i>Den utøvende makt</i>	49
Oppsummering.....	50
5. UNIONSOPPLØSNING OG VARIERENDE INTERESSER	51
5.1. Diplomatsk kapital.....	51
5.1.1. <i>Langes opplysningsbyrå</i>	52
5.1.2. <i>Koht i Sverige</i>	54
5.1.3. <i>Gjelsviks klausul</i>	55
5.2. Kamp i feltet.....	56
5.2.1. <i>Mot kongestyre</i>	57
5.2.2. <i>Mot stormaktsgarantier</i>	58
5.2.3. <i>Mot Roosevelt</i>	62
5.3. Konturer av et utenrikspolitisk felt.....	64
Oppsummering.....	65

6. NASJONALE IDEER OG INTERNASJONAL POLITIKK	67
6.1. Liberale disposisjoner	67
6.1.1. <i>Liberal internasjonalisme</i>	67
6.1.2. <i>Liberal nasjonalisme</i>	70
6.2. Fredsprisene før første verdenskrig	75
6.2.1. <i>Tre trekk ved Nobelfamilien</i>	79
6.3. Symbolsk makt og utenrikspolitiske interesser.....	83
Oppsummering.....	85

7. AVSLUTNING	87
----------------------------	-----------

VEDLEGG.....	93
---------------------	-----------

KILDELISTE	95
-------------------------	-----------

TABELLER OG FIGURER

Tabell 3.1. <i>Nobelmiljøet, 1897-1913</i>	30
Figur 4.1. <i>Nobelinstituttet i fredsfeltet</i>	34
Tabell 6.1. <i>Vinnere av Nobels fredspris, 1901-1913</i>	77

FORKORTELSER

IP – Internasjonal Politikk (fagfeltet)
IPU – Den Interparlamentariske Union
IFB – Det Internasjonale Fredsbyrå
NI – Nobelinstituttet

ANTALL ORD

30 349

1. INNLEDNING

I oktober 1905 ble grunnlinjene i det nylig selvstendige Norges utenrikspolitikk skissert av landets første utenriksminister, Jørgen Løvland:

Ser man paa forholdene utad, saa siger man altid med megen styrke: vi vil ingen udenrigspolitikk have. ... oppgaven maa være at holde os udenfor deltagelse i de kombinationer og alliancer, som kan drage os ind i krigsventyr sammen med nogle af de europæiske krigerstater. Og det er naturligvis det, man vil. Men netop dette at hævde og bevare neutraliteten, at holde sig neutral ikke alene under krig, men ogsaa i fredens dage, holde sig neutral lige overfor de politiske kombinationer mellem magterne – det er en meget væsentlig udenrigspolitikk» (Løvland 1905).

Av ulike årsaker ble nøytralitet og fred det selvstendige Norges vei i 1905. Om Norge ikke lenger kan kalles nøytralt, utgjør fortsatt fredsengasjementet et sentralt utenrikspolitisk element. Denne oppgaven handler om hvorfor fredstanken står så sterkt i norsk utenrikspolitikk.

At norsk utenrikspolitikk i stor grad er fredspolitikk, er det liten tvil om. «Den norske freds- og forsoningspolitikken er en integrert del av en langsiktig og helhetlig sikkerhetspolitikk», kan man lese i den siste stortingsmeldingen om norsk utenrikspolitikk (*St.meld. 15 2008-2009*). «Norge tar mål av seg å være fredshjelper», står det på Utenriksdepartementets nettside, under rubrikken «Fred og forsoning: Den norske modellen». Det norske fredsengasjementet er «basert på solidaritet og langsiktighet, uavhengig av regjering», i et land med «[h]øy grad av innenrikspolitisk enighet om utenrikspolitikken, inkludert bistand og fredspolitikken». Norges «[s]tore bidrag til FN og utviklingssamarbeid gir troverdighet i verdenssamfunnet» og nordmenn «oppfattes som å være oppriktige i vårt engasjement, ettersom det ikke er sekundære politiske eller økonomiske egeninteresser i innsatsen for fred» (Utenriksdepartementet 2011a).

Spesielt siden begynnelsen av 1990-tallet har Norge gått i bresjen for praktisk fredsarbeid (Skånland 2009). Dette gir seg utslag i statsbudsjettet: i 2008 utgjorde bistand til freds- og forsoningsarbeid, demokrati og menneskerettigheter én femtedel av Norges totale utviklingshjelp på 22 milliarder kroner (Pedersen 2009: 26). I 2011 er Norge involvert i fredsarbeid i om lag 20 ulike steder i verden (Utenriksdepartementet 2011b). Bildet av Norge som en «humanitær stormakt» er fremtredende (Østerud 2006). I statsminister Kjell Magne Bondeviks nyttårstale i 2003 var budskapet at «arbeidet for fred [har] vært en av de grunnvoller Norge har bygget på gjennom århundrer» (sitert i Leira et al. 2007: 12). Statsminister Jens

Stoltenberg fulgte opp i tiltredelseserklæringen for den nye regjeringen i 2005: «Vi vil være en tydelig fredsnasjon» (Stoltenberg 2005). At det lille landet Norge har gjort internasjonalt fredsarbeid til en sentral del av utenrikspolitikken kan virke pussig. Og forklaringer på *hvorfor* Norge er så opptatt av fred, blir man heller ikke særlig klok av: «fredstradisjonen begrunnes med at Norge er en fredsnasjon, og det at Norge er en fredsnasjon kommer av at vi har en fredstradisjon» (Leira et al. 2007: 12).

Påstanden min er at denne fredstanken kan spores tilbake til årene rundt 1905. Da var nevnte Jørgen Løvland leder for de to institusjonene som befattet seg med utenrikspolitikk i Norge: Utenriksdepartementet og Det Norske Nobelinstitutt. Denne oppgaven handler om sistnevnte. Argumentet mitt er at dette instituttet var sentralt i utformingen av den norske fredstradisjonen på begynnelsen av 1900-tallet. Før jeg går nærmere inn på problemstillingen min, er det nyttig å se hvordan andre har forklart den norske fredstradisjonen.

1.1. Tidligere forskning på den norske fredstradisjonen

Det var tilløp til å forklare Norges fredspolitikk i første halvdel av det 20. århundret. Koht (1906a) ser helt tilbake til middelalderen og beskriver det norske fredsfokuset som en historisk konstant: nordmenn har alltid vært et spesielt fredselkende folk. Falnes (1938) trekker blant annet frem Bjørnstjerne Bjørnsons fredsagitasjon på 1890-tallet som spesielt viktig for det norske fredsfokuset, i sin bok om Norge og Nobels fredspris.

Med den kalde krigen som fulgte etter andre verdenskrig, ble det stille i mange år. Rundt årtusenskiftet kom det imidlertid et rush, både i utenrikspolitisk praksis (jf. Bondevik og Stoltenberg) og, snart etter, i akademia. Da Norge feiret 100 år som selvstendig stat i 2005, ble dette blant annet markert gjennom ny akademisk interesse rundt landets utenrikspolitiske fredstradisjon.¹

Årene rundt 1905, da Norge for første gang skulle skaffe seg sin egen utenrikspolitikk, er mitt utgangspunkt.² Steine (2005) ser på koblingen vitenskap og

¹ Noe som blant annet resulterte i forskningsprosjektet «Den norske fredstradisjonen», igangsatt ved Universitet i Oslo i 2005, under ledelse av prof. Helge Pharo. Prosjektet har tre mål: å undersøke i hvilken grad offisiell norsk politikk har vært rettet mot å fremme en mer fredelig og rettferdig verden, hvilken rolle organiserte fredsbevegelser har hatt, og hvordan politiske eliter har vært opptatt av fredssaken (Pharo 2005). Flere doktoravhandlinger er underveis (juli 2011).

² Et argument for at Norge fikk institusjonalisert utenrikspolitikken sin i tiden rundt Napoleonskrigene, finnes hos Neumann (2005).

fredssak i tiden rundt unionsoppløsningen, og viser hvordan målet var en kunnskapsbasert styring av utenrikspolitikken, der liberale fredsargumenter sto sterkt. Ringsby (2010) og Rønning (2005) dokumenterer arbeidet til de folkelige fredsbevegelsene, og hvordan disse presset på for en fredelig utenrikspolitikk i tiårene rundt 1905.

Riste (2001, 2003) gir en historisk fremstilling av utviklingen av norsk utenrikspolitikk. Utgangspunktet hans er geopolitisk. Norges plassering i utkanten av Europa, med lang kyst, stor handelsflåte og blikket mot vest, gjorde at det var i Norges interesse å holde seg unna stormaktsspill. Hovedfokuset måtte være å sikre fri handel og gode vilkår for norsk skipsfart. Den britiske marinen lå som en implisitt sikkerhetsgaranti, dersom norske interesser skulle bli truet. Riste trekker en parallell mellom Norges nøytralitetspolitikk i 1905 og USAs isolasjonistiske linje hundre år tidligere. Begge var betinget av geografiske forhold og ønsket om å bli latt være i fred, mens man bygde opp nasjonen (2001: 76). Ifølge Riste har norsk utenrikspolitikk har vært en blanding av realisme og naive idealer. Norge har måttet overleve som en småstat i det internasjonale anarkiet, samtidig som norske politikere, fra sitt hjørne i Europa, har insistert på at andre land har mye å lære av landets fredsideal (2001: 255).

Leira (2002, 2004, 2005) har et idéhistorisk argument om hvorfor fredstanken ble en sentral del av norsk offentlighet. Med inspirasjon fra angloamerikanske fredsbevegelser, særlig de britiske fredspolitikere Cobden og Bright, ble liberale argumenter om fred, frihandel og nøytralitet godt etablert også i Norge på slutten av 1800-tallet. Leira ser det norske freds fokuset i lys av en større borgerlig-liberal diskurs. Det norske handelsborgerskapet var særlig godt disponert for de nye fredsargumentene. Uten en adel eller andre tilbydere av mer realpolitiske argumenter, var det først og fremst i Stortinget og blant venstrefolk at fredsdeene slo rot. I den norske fredsdiskursen ble koblingen mellom «folk» og «fred» særlig fremtredende. Leira har en diskursanalytisk tilnærming, og forklarer den norske fredstradisjonen ved å vise at bestemte begreper ble dominerende i den utenrikspolitiske diskursen.

Det finnes også enkelte studier av enkeltindivider innenfor den norske fredstradisjonen, men ikke mange. «Kanskje er det fordi fredsmotivet oppfattes som så selvfølgelig og fordi utenrikspolitikk som praksis bare engasjerer de få, at bildet av “fredsnasjonen Norge” knapt inkluderer personer av kjøtt og blod», skriver Tønnesson (2005a: 311). Vogt (2005, 2010) ser på rollen til vinneren av Nobels

fredspris i 1922, Fridtjof Nansen. Leira (2002) analyserer Halvdan Kohts rolle i utformingen av den norske fredsdiskursen. Tønnesson (2005a, 2005b) retter søkelyset mot fredsprisens første norske vinner, Christian Lous Lange. I tillegg til å være viktige aktører innenfor den norske fredstradisjonen, hadde de to sistnevnte, Koht og Lange, også en annen ting til felles. I tiden før første verdenskrig hadde de begge base på Nobelinstituttet i Kristiania. Lange var Nobelkomiteens sekretær og instituttets direktør, Koht var konsulent i politisk historie.

Spørsmålet er om ikke flere personer i miljøet rundt Nobelinstituttet var sentrale i utformingen av den norske fredstanken? Var muligens Nobelinstituttet selv en formende kraft for den norske fredstradisjonen? Steine (2005) og Leira og Neumann (2007) er inne på dette når de diskuterer Nobelinstituttets tidlige rolle for vitenskapelige studier av utenrikspolitikk. Libæk (2004) studerer Nobelinstituttets rolle under unionsoppløsningen i 1905, og viser at instituttet i stor grad var en politisk institusjon. I likhet med en økende interesse for å studere den norske fredstradisjonen (se f.eks. *Historisk tidsskrift* 84, nr. 2, 2005), er det også en viss akademisk interesse rundt Nobelprisens politiske rolle den siste tiden (se f.eks. *Internasjonal politikk* 68, nr. 4, 2010). Denne oppgaven bygger dermed videre på tidligere studier, ved å utforske rollen til Nobelinstituttet.

1.2. Problemstilling

Med bakgrunn i diskusjonen så langt, blir problemstillingen min slik: *Hvorfor har fredstanken blitt en sentral del av norsk utenrikspolitikk? Og hva slags rolle har Nobelinstituttet spilt?*

Utgangspunktet mitt er altså aktiviteten rundt Nobelkomiteen og Nobelinstituttet i årene rundt 1905. Nobelkomiteen ble oppnevnt av Stortinget i 1897 etter instruks fra nylig avdøde Alfred Nobels testamente. Mandatet var å dele ut en årlig fredspris. Nobelinstituttet ble opprettet i 1904 som et hjelpeorgan for komiteen og et sted for studier av internasjonal forhold. Tidsrammen for oppgaven min er tiden fra komiteen ble oppnevnt og frem til første verdenskrig, da fredsprisen ble holdt tilbake i noen år. Konkret ser jeg på hvordan fredstanken satte seg i miljøet rundt Nobelkomiteen – hos komitémedlemmer, sekretærer og konsulenter. Forventningen min er at dette lille miljøet utgjorde en politisk elite som var svært betydningsfull for den utenrikspolitikken det selvstendige Norge skaffet seg, og som fortsatt utgjør en viktig del av norsk utenrikspolitikk.

De personene som var tilknyttet Nobelinstituttet i årene rundt unionsoppløsningen, var blant de få i Norge som tenkte grundig og systematisk på det som skulle vise seg å bli hovedfokuset i norsk utenrikspolitikk: fred, folkerett og nøytralitet. I Nobelkomiteen, og fra 1904 på Nobelinstituttet, gikk arbeidet ut på å vurdere hvilke personer eller organisasjoner «som har verkat mest eller best för folkens förbrödrande och afskaffande eller minskning af stående armeer samt bildande och spridande af fredskongresser», som var de enkle instruksene Alfred Nobel ga i sitt testamente (Nobel 1895). Nobelinstituttet skulle fungere som et rådgivende organ for komiteen. Med et eget bibliotek og tilknyttede vitenskapelige konsulenter innenfor fagene historie, jus og økonomi, ble det i Kristiania rundt århundreskiftet etablert et levende miljø for tenkning om internasjonale forhold (Steine 2005: 260).

Dette miljøet var befolket av landets politiske og akademiske elite. Ikke minst var tilknytningen til Stortinget og regjering veldig tett. Frem til første verdenskrig hadde to statsministere, to stortingspresidenter, lag- og odelstingspresidenter, en utenriksminister, en riksadvokat, en verdenskjent dikter og politisk agitator, pluss Norges fremste eksperter i folkerett, politisk historie og økonomi, sitt virke i Nobelkomiteen og på Nobelinstituttet. Det var et miljø med ekstremt mye sosial og kulturell kapital. Med sin plassering midt i politikkenes sentrum og med sine høye ambisjoner om å opplyse omverdenen om fredens fortrefelighet, var det snakk om en unik institusjon: en uoffisiell «tenketank» for norsk utenrikspolitikk.

I Nobelkomiteen satt stort sett venstremenn. Disse hadde med seg en ideologisk bagasje hentet fra en borgerlig-liberal fredsdiskurs, der sentrale begreper om internasjonale forhold inkluderte folkestyre, frihandel og voldgiftsavtaler (Leira 2002: 74). I arbeidet med å avgjøre hvilke personer eller organisasjoner som hadde gjort seg mest fortjent til fredsprisen, utviklet det seg noen praksiser omkring utenrikspolitisk tenkning i årene før Norge faktisk måtte skaffe seg sin egen utenrikspolitikk. Nobelinstituttet kan dermed betegnes som Norges første utenrikspolitisk institusjon, født noen år før Utenriksdepartementet. Da Stortinget erklærte Norge selvstendig fra Sverige 7. juni 1905, skjedde dette like etter at den fysiske manifestasjonen av norsk fredspolitikk var ferdig oppusset – det fasjonable kremgule herskaps huset like bak Slottet i Kristiania, var fra mai 1905 Det Norske Nobelinstitutts faste lokale (Stenersen et al. 2001: 15).

For å svare på problemstillingen min, benytter jeg meg av et begrepsapparat utviklet av den franske sosiologen Pierre Bourdieu. Begrepene *habitus*, *sosiale felt* og *kapital* lar meg diskutere hvilke muligheter enkeltindivider har for å utøve makt under ulike omstendigheter. Ved hjelp av feltbegrepet, kan jeg avgrense oppgavens analytiske rammeverk og vise hvilke sosiale relasjoner jeg konsentrerer meg om. Kapitalbegrepet er en måte å vise hvilke muligheter aktører har for å lykkes med sine strategier innenfor ulike sosiale felt. Habitusbegrepet er Bourdieus forsøk på å fange opp de subjektive og objektive strukturene som legger føringer på hvordan personer tenker og oppfører seg. Disse tre begrepene danner kjernen i analysekapitlene mine, og utdypes nærmere i neste kapittel.

1.3. Bidrag og fremgangsmåte

For å tydeliggjøre mitt bidrag til å forstå det norske fredsfokuset er det nyttig å sette oppgaven opp mot tidligere bidrag. Med utgangspunkt i Waltz (2001 [1959]) kan man skille mellom tre hovednivåer i utenrikspolitiske analyser: systemnivå, nasjonsnivå og individnivå. Studier av norsk utenrikspolitikk har historisk sett gjerne tatt for seg det laveste nivået (Knutson 1997: 22). Men den norske fredstradisjonen har sjelden vært utgangspunktet for utenrikspolitiske studier (Pharo 2005: 245).

Leiras (2002, 2004, 2005) bidrag kan plasseres på et nasjonsnivå, i det den ser på hvordan fredstanken manifesterte seg i det norske samfunnet gjennom en borgerlig-liberal fredsdiskurs, og med det ble en del av det politiske ordskiftet. Ristes (2001, 2003) bidrag kan plasseres på et systemnivå, med sin geopolitiske forklaring av Norge som et land i utkanten av stormaktene, disponert for uforpliktende fredsarbeid fra naturens side. Med denne studien sikter jeg meg inne på det laveste nivået, med fokus på individene.

Heller enn en konkurrerende hypotese om hvorfor Norge har blitt en fredsnasjon, er formålet mitt å bygge på og tilføre et nytt element til de andre forklaringene. Jeg retter søkelyset mot den rollen personmiljøet rundt Nobelkomiteen spilte i utformingen av norsk utenrikspolitikk, gitt det geopolitiske og samfunnsmessige utgangspunktet Norge hadde rundt unionsoppløsningen.

Opgaven består av fem hovedkapitler, i tillegg til innledningskapitlet og et avslutningskapittel. I kapittel 2 begrunner jeg den teoretiske og metodiske innfallsvinkelen min, og jeg forklarer nærmere hvordan analysen skal foregå. Kapittel 3 er et empirisk bakgrunnskapittel, der jeg diskuterer Norges forutsetninger for å dele

ut en fredspris på slutten av 1800-tallet. I kapittel 4 diskuterer jeg opprettelsen av Nobelinstituttet i lys av Bourdieus feltteori, og viser hvordan det ble en institusjon med stor ansamling kapital; i kapittel 5 viser jeg så hvordan Nobelinstituttet mobiliserte denne kapitalen og spilte en aktiv rolle i norsk utenrikspolitikk i tiden rundt 1905. Kapittel 6 består av en diskusjon rundt de ideene som dominerte på Nobelinstituttet, hvordan disse ble uttrykt i fredsprisutdelingene og hvordan disse ideene har satt seg det utenrikspolitiske feltet i Norge. Til slutt oppsummerer jeg og peker på styrker og svakheter ved analysen min.

2. TEORI OG METODE

I dette kapitlet redegjør jeg for oppgavens teoretiske og metodiske innfallsvinkel. For å svare på problemstillingen min, trenger jeg en teori som lar meg diskutere forholdet mellom ideer og aktører. Dette finner jeg best tilgjengelig i et konstruktivistisk perspektiv. Jeg begynner derfor med en kort diskusjon om tre mulige konstruktivistiske tilnærminger til studiet av sosiale fenomener, og begrunner mitt valg av den franske tradisjonen og Pierre Bourdieus teori om sosial praksis. Deretter plasserer jeg Bourdieu i en IP-kontekst, der innsiktene hans har fått økende interesse det siste tiåret. Etter dette gjør jeg rede for hvilke av Bourdieus begreper som er sentrale i denne oppgaven. Til slutt drøfter jeg noen viktige aspekter ved bruk av historisk metode og kildekritikk.

2.1. Et konstruktivistisk perspektiv

Konstruktivister er opptatt av hvordan ideer er handlingsbetingende. Jeg ønsker å undersøke hvordan visse ideer og forestillinger om Norges plass i verden institusjonaliserte seg og ble en del av det utenrikspolitiske feltet på begynnelsen av 1900-tallet. Neumann og Ulriksen (1997: 105) forklarer utgangspunktet for en konstruktivistisk historiestudie av ideer og institusjoner:

Da disse grunnleggende oppfatninger og institusjoner ble innført, hadde de klare politiske funksjoner og forutsetninger. De var historisk betingede, avhengige av og tilpasset en gitt situasjon. Disse institusjonene og holdningene fortsetter å bestå, selv om de forutsetningene som opprinnelig var til stede, er borte, og selv om det ikke lenger nødvendigvis er behov for å ivareta de opprinnelige politiske funksjonene. De er blitt etablerte sannheter, og altså en del av identiteten til den gruppe eller det samfunn som har integrert dem.

I en viss historisk periode dominerer visse ideer om hvordan verden henger sammen. Disse ideene kan nedfelle seg i institusjoner – for eksempel i nasjonalforsamlinger eller universiteter – og bli til en politisk virkelighet som vedvarer også etter at de opprinnelige ideene ikke lenger dominerer. Påstanden min er at bestemte ideer om Norges rolle i verden på begynnelsen av 1900-tallet, nedfelte seg i miljøet rundt Nobel-instituttet og med dette ble en sentral del av det utenrikspolitiske feltet i Norge.

Konstruktivister kan deles inn i tre tradisjoner: den tyske, den angloamerikanske og den franske (Moses & Knutsen 2007: 181-87). Den tyske legger vekt på forståelse (*Verstehen*) heller enn forklaring (*Erklären*). Gadamer's hermeneutiske sirkel er et eksempel: her må helheten sees i lys av enkeltdelene og

enkeltdelene i lys av helheten. Den som skal tolke må derfor hele tiden veksle blikket mellom det spesifikke og det generelle. Dette kunne vært en god innfallsvinkel til å forstå ideene på Nobelinstituttet i lys av en større helhet, men jeg får ingen forklaring på hvordan disse ideene satte seg og ble et varig element av utenrikspolitikken. Den angloamerikanske tilnærmingen, derimot, legger vekt på hvordan ideer avleires seg i institusjoner og strukturer, som igjen legger føringer på hvordan aktører handler. Et eksempel er teorien om «strukturering» (Giddens 1984) eller ny-institusjonalistiske teorier (f.eks. March & Olsen 1996).³ Den norske fredstradisjonen kan i dette perspektivet sees som en idé som har avleiret seg i politiske institusjoner (f.eks. Stortinget og Utenriksdepartementet), og som dermed legger begrensninger for hva man kan tenke på innenfor disse institusjonene. I denne oppgaven, hvor jeg er interessert i rollen enkeltindivider spilte, er det likevel i den franske tradisjonen, og særlig hos Bourdieu, at jeg finner den beste innfallsvinkelen.

Fokuset hos franskmennene er den sosiale og språklige *praksisen* som driver historien fremover. Historikere tilknyttet *Annalesskolen* undersøkte hvordan dagligdagske rutiner og sosiale mønstre, gjenspeilte bestemte verdensbilder og bidro til å forme historiens gang.⁴ de Certau videreutviklet denne praksisteorien, og forsøkte å lage en samfunnsvitenskap som baserte seg på dagligdagse enkelthendelser heller enn generelle lover.⁵ Foucault viste at ikke bare daglige gjøremål rekonstruerer bestemte verdensbilder, men også språket. Ifølge Foucault består *diskurser* av bestemte begreper, ideer og verdensbilder som opprettholder og legitimerer eksisterende maktstrukturer (Moses & Knutsen 2007: 210-14). Med en diskursanalytisk innfallsvinkel til oppgaven, kunne jeg for eksempel undersøkt hvordan innholdet i begrepene «Norge» og «fred» har formet norsk utenrikspolitikk.⁶

Det mest fruktbare perspektivet finner jeg hos Pierre Bourdieu og hans teori om sosial praksis. Teorien legger vekt på hvordan både subjektive og objektive krefter skaper aktørers handlingsrom. Fokuset ligger på de kulturelle posisjonene aktører

³ Tanken er at politiske institusjoner «constitute and legitimize political actors and provide them with consistent behavioral rules, conceptions of reality, standards of assessment, affective ties, and endowments, and thereby with a capacity for purposeful action» (March & Olsen 1996: 249).

⁴ Historikere tilknyttet denne skolen var bl.a. Fernand Braudel, Marc Bloch og Lucien Febvre.

⁵ Se Neumann (2002a, 2002b) for en diskusjon av de Certau og praksistilnærminger til IP.

⁶ Diskursanalytiske tilnærminger til tidlig norsk utenrikspolitikk finnes bl.a. hos Neumann (2001), Leira (2002, 2004, 2005) og Løvold (2002).

handler fra. Bourdieu forstår, kort oppsummert, samspillet mellom kultur og handling som en funksjon av individuelle, subjektive disposisjoner (*habitus*) i møte med ulike objektive strukturer (*sosiale felt*), der de ressursene man har (ulike former for *kapital*), angir muligheter for handling. Fordelen med å bruke Bourdieu, i motsetning til for eksempel ny-institusjonalistiske teorier, ligger i den fleksibiliteten som Bourdieus tilnærming innebærer: avhengig av hva slags materiale disse begrepene brukes på, kan de tilby svært ulike resultater.⁷ De passer godt til en analyse på individnivå, slik som denne.

Heller enn abstrakte teoretiske resonnementer, ligger fokuset hos de franske praksisteoretikerne på at analysen må utføres i nær kontakt med empirien. Disse perspektivene er dermed godt egnet til å studere historiske perioder. Der foreligger det empirisk materiale man detaljert kan gå gjennom. *Annalesskolens* Braudel studerte for eksempel i detalj hvordan den daglige praksisen til folk på 1500-tallet, opprettholdt og formet et kapitalistisk system (Moses & Knutsen 2007: 186). Foucault brukte mye tid på å samle primærdokumenter i historiske arkiver, der han jaktet på herskende diskurser som klassifiserte noen som psykisk syke og andre som seksuelt avvikende. Bourdieu avfeier at han lagde teori for teoriens skyld: «Det er i den forskningsmessige praksisforma at disse omgrepa, som er fødde ut av praktiske vanskar i forskningsføretaket, bør evaluerast (Bourdieu & Wacquant 1993: 147). Som Jackson (2008: 172) bemerker:

Bourdieu's ideas are well-suited to the practice of archive-based international history in several ways. His theoretical approach was developed specifically as a conceptual tool to be applied to detailed empirical research. Indeed Bourdieu had no time for «theory for its own sake» which he was inclined to dismiss as «conceptual gobbledygook». The purpose of his theory was to illuminate empirical research.

Bourdies operer med noen tankeverktøy – noen essensielle begreper som gir en pekepinn på hvorfor aktører handler slik de gjør. På samme måte som Foucault-inspirerte diskursanalyser, er det snakk om en spesiell inngang til stoffet, en fortolkningsramme.⁸ Bourdieus begreper er fleksible og tillater forskeren en mulighet

⁷ Som Leander (2009: 19) skriver, om Bourdieu i en IP-kontekst: «The scope for extending the use of *habitus*/field in international studies is considerable. Literally any aspect of international studies could be revisited through the lens of the *habitus*/field with the aim of analyzing symbolic power/violence» (2009: 19).

⁸ «They are tools which tell the analyst what to go out and look for in order to answer the questions s/he raises. These thinking tools are set up to give the analysis its basic shape. They are very general in nature in that they can be applied to an seemingly infinite variety of

til improvisasjon innenfor begrepsrammen. Dette betyr ikke at kravet til *validitet* ikke gjelder. Andre skal kunne komme til lignende konklusjoner ved hjelp av samme fremgangsmåte og samme datamateriale – det handler om å være tydelig og ærlig om hva man gjør (Pouliot 2010: 78-82). Men i stedet for å snakke om at resultatene er «sanne», bør man snakke om hvor analytisk og klartenkt studien er: «its capacity to "see further" than previous interpretations» (ibid.: 81).

2.2. Bourdieu og utenrikspolitikk

Konstruktivistiske studier i Internasjonal Politikk og utenrikspolitikk undersøker hvilken rolle kultur, verdier, ideer, identiteter, normer, kunnskap, argumenter, mening, osv., spiller i internasjonal politikk (Katzenstein 1996; Finnemore & Sikkink 2001). Bourdieu har de siste årene blitt brukt som analytisk utgangspunkt i flere slike studier. Spennet i Bourdieus begrepsapparat har gjort at han har blitt brukt på mange plan – fra det mellomstatlige til det personlige. Begrepene hans har i stor grad blitt brukt innenfor sikkerhetsstudier, der et poeng har vært å vise nettopp hvordan «sikkerhet» er et sosialt konstruert fenomen.⁹ Jeg vil kort gå gjennom noen sentrale bidrag.

Williams (2007) viser hvordan ulike typer symbolsk makt og kulturell kapital ble utnyttet for å fortsatt holde Nato relevant etter den kalde krigen. Strategien gikk ut på å endre Nato fra en ren militærallianse til et kulturelt sikkerhetsfellesskap, holdt sammen av troen på den «demokratiske freden». Williams ser på dette som en praktisk løsning av et plutselig problem – Sovjetunionens fall. Den symbolske makten Nato hadde ved å bestå av kun liberale demokratier, gjorde at alliansen fortsatt hadde et overtak på sin tidligere fiende, Russland. På en lignende måte argumenterer Villumsen (2010) for at tiden etter den kalde krigen kjennetegnes ved et skifte i hva slags kapital som gjelder i det internasjonale samfunnet. Ved hjelp av Bourdieu forklarer hun at det foregår «doxiske kamper» innenfor det europeiske sikkerhetsfellesskapet om hva slags kapital som skal ha mest verdi: militær, vitenskapelig eller sosial kapital. Pouliot (2010) bygger på Bourdies praksisteori for å vise hvordan «fred» mellom Russland og Nato er et konkret resultat av diplomaters samhandling i Nato-Russland-rådet. Pouliot forstår forholdet mellom de to blokkene

contexts and subjects. They also work together as a whole even if it is common for analysts to rely on one thinking tool more than the others in their work» (Leander 2006: 6).

⁹ For en kortfattet innføring i Bourdieu og IP, se Leander (2006, 2009).

som et *felt* der fredelige løsninger har blitt den doxiske praksisen (eller «logic of practicality» som han kaller det). Han ser dermed internasjonal politikk fra et bakkenivå, ved å undersøke de disposisjonene som gjør at disse aktørene utøver «sikkerhet i praksis».

Stuvøy (2009) bruker Bourdieus begreper på et helt annet tema enn de foregående eksemplene. Målet hennes er å forstå hvordan sikkerhet konstrueres for kvinner utsatt for vold på krisesentre nord i Russland. Stuvøys studie viser den fleksibiliteten som ligger i Bourdieus begreper, og hennes operasjonalisering inspirer min egen bruk av begrepene. Hun bruker begrepet om sosiale felt for å avgrense det analytiske rammeverket (relasjonen krisesentrene, kvinnene og lokale aktører), habitus for å analysere hva slags subjektive erfaringer kvinnene bringer med seg, og kapital (sosial, økonomisk og symbolsk) for å identifisere hvilke objektive muligheter aktørene har for å handle innenfor disse relasjonene.

En annen studie som motiverer hvordan jeg benytter meg av Bourdieu, er Jackson (2008). Han bruker Bourdieus franske tenkemåte, og de tre begrepene habitus, felt og kapital, brukes her for å drøfte endringen i fransk utenrikspolitisk tenkning i årene etter Versailles-freden i 1919. Jackson viser blant annet hvordan diplomater og politikere, heller enn de militære, hadde en habitus som var bedre tilpasset den nye internasjonale konteksten. På grunn av et endret internasjonalt, nasjonalt og byråkratisk felt, der folkeretten fikk forrang over militærmakt, var personer med utdannelse fra det juridiske og ikke det militære fakultetet bedre disponert for å ta styringen: «French security policy evolved as the cultural practices of policy elites adapted to the structural conditions that prevailed in these three fields» (Jackson 2008: 180). Til tross for at militæret hadde stor symbolsk kapital umiddelbart etter seieren i første verdenskrig, klarte altså diplomatene og folkerettsjuristene i utenriksdepartementet å utnytte sin kulturelle kapital bedre enn militæret utover på 1920-tallet.

Jacksons historisk-kulturelle innfallsvinkel til utformingen av fransk utenrikspolitikk, viser hvordan perspektiver fra Bourdieu er anvendelig for denne type problemstillinger, som minner om min egen. I likhet med Stuvøy og Jackson bruker også jeg habitus, felt og kapital for å drøfte enkelpersoners muligheter for handling innenfor ulike sosiale settinger.

2.3. Bourdieus begreper

Inspirert av Wittgenstein,¹⁰ forsøkte Bourdieu med sin praksisteori å forene to skoler innenfor samfunnsvitenskapen: den subjektive (representert bl.a. ved Sartres eksistensialisme og Schutz' fenomenologi), og den objektive (representert bl.a. ved Saussures og Lévi-Strauss' strukturalisme). Der den subjektive skolen baserer sine forklaringer på at individer velger sine handlinger gjennom egen bevissthet, er den objektive skolen opptatt av de samfunnsstrukturene individet lever i og som legger føringer på aktørers liv – altså de objektive kreftene som former våre liv, som ulike materielle og økonomiske vilkår (Bourdieu 1990). Ifølge Bourdieu klarer ingen av disse å gi en tilfredsstillende forklaring på det sosiale liv, nettopp fordi de ikke tar hensyn til *både* det subjektive og det objektive. Det sosiale liv må derfor «be understood in terms that do justice both to objective material, social, and cultural structures and to the constituting practices and experiences of individuals and groups» (Postone et al. 1993: 3). Habitus, sosiale felt og kapital er sentrale begreper for denne forståelsen.

2.3.1. *Habitus*

Habitus er et sett med disposisjoner som former personligheten gjennom erfaring og læring. Disse disposisjonene legger føringer på hvordan personene orienterer seg mot verden. Habitus kan dermed kalles «kroppens huskelapp»: en sosialt informert kropp som har som sitt utgangspunkt tidligere erfaringer i møte med nye situasjoner (Bjørnhaug 2002: 164). Bourdieu forstår aktørers praksis som en «strukturert improvisasjon» gjennom habitus: tidligere opplevelser og inntrykk danner «rammene» for hvordan vi oppfører oss – som kroppsliggjort historie:

As an acquired system of generative schemes, the *habitus* makes possible the free production of all the thoughts, perceptions and actions inherent in the particular conditions of its production – and only those. Through the *habitus*, the structure of which it is the product governs practice, not along the paths of a mechanical determinism, but within the constraints and limits initially set on its inventions (Bourdieu 1990: 55).

¹⁰ Og da spesielt av Wittgensteins kritikk av at sosial praksis handler om å følge regler: «How am I able to follow a rule? – if this is not a question about causes, then it is about the justification for my following a rule in the way I do. If I have exhausted the justifications I have reached bedrock, and my spade is turned. Then I am inclined to say: "This is simply what I do"» (Wittgenstein sitert i Bourdieu 1990: 25). Det vanskelige spørsmålet blir: hvilke regler forteller meg at jeg skal følge regler?

Habitus kan dermed forstås som «the semi-conscious (though not innate) orientation that individuals have to the world, which forms a basis for practice» (Williams 2007: 25). Mennesker oppfatter verden på bakgrunn av levd historie og innarbeidede disposisjoner. Et viktig poeng er at dette også gjelder for grupper og institusjoner, der en kollektiv habitus uunngåelig vokser frem (jf. Jacksons (2008) utforskning av en fransk, byråkratisk habitus på 1920-tallet).

Habitus gjenspeiler de sosiale feltene personer kommer fra og oppholder seg i. Habitus er dermed mer eller mindre tilpasset ulike felt. Der aktørers disposisjoner er tilpasset omgivelsene, og der man ikke setter spørsmålstegn ved hvordan ting er, oppstår det Bourdieu kaller *doxa* – man føler seg som fisken i vannet (jf. juristene i det franske utenriksdepartementet).

2.3.2. Sosiale felt

Aktørers handling gjennom habitus, foregår innenfor ulike *sosiale felt*. Ifølge Swartz kan sosiale felt «be thought of as structured spaces that are organized around specific types of capital or combinations of capital» (1997: 117). Et felt kjennetegnes av *typen kapital* og av *den indre logikken*, som feltet består av. Innenfor det økonomiske feltet – for eksempel en markedsøkonomi – er penger den mest opplagte formen for kapital. Innenfor det akademiske feltet har andre ressurser større verdi. Her er kulturell kapital – som publisering av artikler, akademiske titler, et kjent navn – viktigere enn penger (Pouliot 2010: 34). Innenfor det politiske feltet er sosial kapital, i form av bekjentskaper og sosiale nettverk, nødvendig for å nå til topps. Et poeng for Bourdieu, med sin feltteori, var å distansere seg fra rådende klasseanalyser. Ved å legge vekt på at ulike typer kapital gjelder innenfor ulike felt, viser Bourdieu at den marxistiske analysen, der økonomien ligger som base for hele samfunnsstrukturen, blir for enkel (Swartz 1997: 75).

I tillegg til ulike typer kapital, defineres et felt også gjennom de «spillereglene» som driver feltet: «All participants agree on what it is they are seeking – political authority, artistic prestige, economic profit, academic reputation and so on. Thus the field is a kind of social game, with the specificity that it is a game "in itself" and not "for itself"» (Pouliot 2010: 34). Et felt er som et spill: det eksisterer kun så lenge spillerne følger reglene – sånn sett *er* spillet reglene. Samtidig er det åpent hvilke av spillerne som vinner og hvilke trekk som blir spilt (Williams 2007: 27).

Ulike felt er tilpasset ulike typer habitus. Noen ganger passer de to som hånd i

hanske: «'a feel for the game' ... gives a fairly accurate idea of the almost miraculous encounter between the *habitus* and a field, between incorporated history and an objectified history» (Bourdieu 1990: 66). Ved å bli del av et felt, anerkjenner aktørene hvilke interesser som står på spill – slik opprettholder og reproducerer feltene seg. Det skal altså svært mye til å endre interessene innenfor et felt.

2.3.3. Kapital

Kapital er makt. Bourdieu opererer med tre hovedformer for kapital: økonomisk, kulturell og sosial (Bourdieu 1986). Alle disse kan bli til symbolsk kapital ved at de anerkjennes og tas for gitt av de andre aktørene i feltet. I tillegg til dette finnes det mer feltspesifikke kapitalformer, som akademisk, politisk, litterær, lingvistisk, osv. Felles for alle formene for kapital er at de kan brukes til å utøve makt og innflytelse innenfor ulike felt (Postone 1993: 4). Hva slags kapital som gir makt, avhenger av hvilket felt man befinner seg i. Økonomisk kapital er den kapitalen som umiddelbart kan omsettes i penger – det vil si materielle ressurser som penger og eiendom.

Bourdieu klargjør forholdet mellom felt og kapital, nok en gang i en spillmetafor:

På eitkvart tidspunkt er det tilstanden av styrkeforholdet mellom spelarane som avgjer felt-strukturen. Ein kan førestelle seg at kvar spelar sit med stablar av spelemerke med ulik farge framfor seg, dei representerer ulike typer kapital som han rår over, slik at *den relative styrken hans i spelet, posisjonen hans innafor spelerommet, og også spelestrategiane hans ...* på same tid er avhengige av det totale volumet av spelemerka hans og av strukturen i stablane av spelemerke (Bourdieu & Wacquant 1993: 84).

Typen kapital man har, avgjør hvilke muligheter man har for å lykkes. En person med utdanning fra et kjent universitet og er språkmektig – det vil si mye kulturell kapital – har større muligheter på et visst jobbmåte enn en person med utdanning fra et mindre kjent universitet og som kun snakker morsmålet sitt.

2.3.4. Praktisk bruk av begrepe

Habitus og felt er «intimately tied together; they are twin concepts» (Leander 2009: 8). Diskusjonen over viser at også kapitalbegrepet må inkluderes for å gi noen mening til disse begrepe. Selv om begrepe analytisk kan skilles fra hverandre, er dette vanskelig i den praktiske analysen. Underveis i denne oppgaven vil begrepenes funksjon derfor forklares nærmere opp mot det empiriske materialet. Her begrenser jeg meg til en kort oversikt.

I kapittel 4 bruker jeg feltbegrepet for å definere det analytiske rammeverket. Med utgangspunkt i Nobelinstituttets medlemmer, plasseres instituttet i

skjæringspunktet mellom det aktivistiske, det vitenskapelige og det politiske feltet. På Nobelinstituttet ble ulike personer forenet av fredssaken, men med ulike tanker om hvordan man skulle jobbe for denne saken. Ved hjelp av feltbegrepet viser jeg hvordan uenighetene som oppsto rundt opprettelsen av Nobelinstituttet i årene før 1904, kan forklares ut fra ulike feltinteresser.

I kapittel 5 viser jeg hvordan de ulike feltenes interesser sto mot hverandre også under unionsstriden i 1905, da Nobelinstituttet ble en aktiv brikke i norsk utenrikspolitikk. De faglig ansatte på instituttet hadde skaffet seg mye kulturell og sosial kapital fra sine egne felt og gjennom arbeidet på Nobelinstituttet. Dette ble utnyttet av den norske regjeringen, der Nobelkomiteens formann Jørgen Løvland satt som utenriksminister, i kampen for norsk selvstendighet. Men med sin ansamling av ulike typer kapital og ulike tenkemåter, ble Nobelinstituttet også en base for opposisjon mot den utenrikspolitiske linjen som regjeringen la seg på etter at Norge var fritt.

Nobelinstituttet ble, både som hjelpeapparat for og motstander av regjeringen, tidlig en del av det gryende utenrikspolitiske feltet. I kapittel 6 drøfter jeg, med bakgrunn i habitusbegrepet, hvordan utenrikspolitiske tanker på Nobelinstituttet spredte seg til dette feltet, blant annet gjennom utdelingen av fredspriser. Jeg argumenterer for at fredsprisen utgjorde en form for symbolsk kapital. Fredsprisene kunne bidra til å stake ut den utenrikspolitiske kursen gjennom å peke på hva slags arbeid som var verdifullt i internasjonal politikk.

Analysekapitlene underbygger påstanden min om at Nobelinstituttet spilte en viktig rolle i utformingen av den norske fredstradisjonen. Ved hjelp av Bourdieu viser jeg at en utenrikspolitisk habitus som dominerte i miljøet rundt Nobelinstituttet, har vedvart som en sentralt element ved norsk utenrikspolitisk tenkning og praksis.

2.4. Historisk metode og kilder

Jeg benytter meg av historisk metode. Det høye målet er Leopold von Ranke's prinsipp om å gjenfortelle historiske hendelser slik det egentlig var – «wie es eigentlich gewesen war» (Moses & Knutsen 2007: 118). En realistisk versjon av dette målet, er å si at jeg skal gi et sannsynlig bilde av fortiden, basert på de tilgjengelige restene av den (Kjelstadli 1999: 210). Metoden baserer seg på systematisk tvil, kildekritikk og flest mulig primærkilder.

Den historiske metoden egner seg godt for konstruktivistiske studier. Også her handler det om å bygge opp en narrativ som viser «why things are historically *so* and

not *otherwise*» (Ruggie sitert i Pouliot 2010: 63). Ifølge Pouliot er: «Narrative-building ... different from causal analysis as understood by positivists. Instead of searching for constant antecedents, the researcher traces contingent practices that have historically made a given social fact possible» (ibid: 64).¹¹ Utfordringen min består i å plassere Nobelinstituttet i en historisk kontekst på begynnelsen av 1900-tallet og tydeliggjøre hvordan et lite antall mennesker bidro til å utforme visse ideer som har nedfelt seg i utenrikspolitisk tenkning siden. I motsetning til de personene jeg skriver om, kjenner imidlertid jeg til den senere historien. Det er derfor viktig å ikke tillegge personene senere motiver eller hendelsene senere årsaker – altså bygge opp historien som en kronologisk narrativ. Hensikten er å skape et mest mulig realistisk bilde av hva som foregikk på Nobelinstituttet i perioden før første verdenskrig.

Det empiriske materialet mitt stammer for det meste fra en tjueårsperiode før første verdenskrig. Utvalgs-kriteriet mitt har gått ut på å finne kilder som forteller meg hvordan personene på Nobelinstituttet gjorde (hvor de jobbet, hva slags verv de hadde, andre biografiske opplysninger) og hva de tenkte om internasjonale problemstillinger og Norges plass i verden. For dette siste har jeg forsøkt å begrense meg til primærkilder. Biografiske opplysninger har jeg i stor grad funnet i andre forfatteres arbeider.

I arkivet på Nobelinstituttet og i håndskriftsamlingen på Nasjonalbiblioteket har jeg funnet nyttige møtereferater, brev, dagboknotater, taler, akademiske artikler og andre upubliserte dokumenter. Jeg har konsentrert søkene mine rundt de sentrale personene i Nobelmiljøet i Kristiania i perioden ca. 1897-1913, noe som har vært en håndterlig mengde personer.¹² Disse kildene utnyttes som levninger heller enn beretninger – som uttrykk for personenes habitus og ikke objektiv historie. De gangene jeg bruker primærkilder som beretninger, forsøker jeg i størst mulig grad å supplere med sekundærkilder eller flere type primærkilder (for eksempel memoarer og dagboknotater).

Årsberetningene fra Nobelkomiteen til Stortinget, om komiteens aktiviteter det foregående året, er vurdert som relativt «objektive» kilder. Det samme gjelder

¹¹ Roberts (2006) peker på at historisk-narrative metoder er en måte komme forbi aktør-struktur-dilemmaet i IP-studier, gjennom empiriske undersøkelser som viser hvordan disse to kategoriene i realiteten henger tett sammen. Dette er det samme som Bourdieu forsøker å fange i sitt begrep om habitus, der subjektive og objektive strukturer går sammen i ett.

¹² Det dreier seg om i overkant av ti personer. Underveis har noen vist seg mer interessante å følge enn andre. Persongalleriet presenteres i kapittel 3, tabell 3.1.

avisartikler på mikrofilm, som jeg har sett på for å skaffe meg et samtidig blikk på Nobelinstituttet utenfra. Bind 2 av *Norsk utenrikspolitikk historie* (Berg 1995) har vært nyttig for å rekonstruere historien «slik den var». Biografiske data om de sentrale personene har jeg i stor grad hentet fra *Norsk biografisk leksikon* (NBL), tilgjengelig på nett og referert med full nettsadresse i kildelisten.

Spesialnummeret av *Historisk Tidsskrift* 84 (2), 2005, har også vært nyttig kildemateriale. Som en forsmak på kommende doktoravhandlinger i prosjektet «Den norske fredstradisjonen: et forskningsprosjekt», under ledelse av Helge Pharo ved Universitet i Oslo, har jeg her funnet nyttige temaer og empiri for min oppgave. Disse artiklene, pluss tips jeg har fått ved direkte henvendelse til flere av forskerne, har vært verdifulle kart for en statsviter i historisk terreng.

Oppsummering

Jeg begynte med å presentere tre mulige inngangsvinkler til å studiet av ideer og sosiale fenomener. Jeg argumenterte for at den franske tradisjonen ga den beste innfallsvinkelen til min problemstilling, ved å la meg undersøke rollen til enkeltindivider i miljøet rundt Nobelinstituttet. Jeg peilet meg inn på Bourdieus begrepsapparat, bestående av habitus, sosiale felt og kapital. Etter å ha vist noen eksempler på hvordan Bourdieus begreper har blitt brukt i tidligere IP-studier, presenterte jeg begrepene nærmere og viste hvordan jeg benytter dem i min analyse. Jeg avsluttet med noen refleksjoner rundt historisk metode og bruk av primær- og sekundærkilder. Neste kapittel er et empirisk bakgrunnskapittel, der jeg diskuterer årsaken til at Alfred Nobel opprettet en fredspris i sitt testamente og ga det norske Stortinget ansvaret for å dele den ut.

3. BAKGRUNN: NOBEL OG NORGE

I dette kapitlet diskuterer jeg bakgrunnen for opprettelsen av Den Norske Nobelkomité i 1897. Kapitlet har tre deler. Jeg diskuterer først hvorfor Alfred Nobel besluttet å opprette en fredspris og hvorfor han besluttet å gi det norske Stortinget ansvar for å dele den ut. Deretter ser jeg på fredssakens stilling i Norge og på Stortinget i tiden da Nobel begynte å interessere seg for freden. Til slutt ser jeg på hvordan Stortinget stilte seg til oppdraget det hadde fått, og gir en beskrivelse av de mennene som fikk i oppgave å iverksette Nobels testamente.

3.1. Den første bevegelse: Alfred Nobel

Alfred Bernhard Nobel ble født inn i en konkursrammet familie i 1833 og døde som mangemillionær og verdens største industrimagnat, 63 år senere. I løpet av denne tiden opplevde Europa den industrielle revolusjonen med de store teknologiske gjennombrudd det medførte: telefonen, dieselmotoren, maskingeværet, lyspæren, osv. Nobel var en verdig representant for *la belle époque*: «Han var en vetenskapsman, en genial oppfinner, en totalt osjälvisk och generös filantrop, en rik man som vunnit sin rikedom genom eget hårt arbete, en idealist» (Eriksson 1983: 9). For denne oppgaven er idealismen den viktigste egenskapen. Nobel er kjent som oppfinner av sprengstoff, men satte ved sin død av en stor del av formuen til en fredspris. Hvorfor gjorde han dette? Hvorfor besluttet han å gi det norske Storting oppgaven å dele ut prisen? Og hvordan har denne avgjørelsen påvirket norsk utenrikspolitikk?

Kilden til Nobels fredsengasjement er ikke entydig. Kilden til hans enorme rikdom er enklere å fastslå. Det begynte med hans far, arkitekten og ingeniøren Immanuel Nobel, som dro til St. Petersburg i 1837 for å prøve lykken etter å ha blitt slått konkurs det året Alfred ble født (Schück 1962: 4). Han prøvde seg først som produsent av landminer, før han endte opp med å levere dampmaskiner til den russiske marinen (Falnes 1938: 3). I 1842 flyttet Alfred og resten av familien etter. Yngstesønnens oppvekst inkluderte privatundervisning i språk og kjemi samt studieturer til Frankrike, Tyskland, Italia og USA (Stenersen et al. 2001: 10). Ved sin død behersket den bereiste Alfred Nobel mange språk. Da Immanuel flyttet tilbake til Stockholm etter nok en konkurs, påfølgende den økonomiske suksessen som leverandør av krigsmateriell under Krimkrigen (1853-56), ble sønnene hans igjen i Russland for å bygge opp bedriften – noe de gjorde med stor suksess.

Alfred flyttet senere tilbake til Sverige og begynte å jobbe i farens laboratorium i Stockholm. Der begynte han i 1863 å eksperimentere med sprengstoff. I 1864 tok han patent på en fenghette som gjorde det mulig å anvende flytende nitroglyserin som et eksplosiv. Men denne «sprengoljen» var et ustøtt og farlig materiale å håndtere. Da laboratoriet eksploderte like etter døde fem mennesker, inkludert Alfreds bror Emil. Det måtte åpenbart flere eksperimenter til. Etter å ha prøvet seg frem litt mer, tok Nobel i 1866 patent på et sprengstoff som var tryggere å oppbevare og frakte. Han ga det navnet dynamitt, etter det greske ordet for kraft – *dynamis* (ibid.: 11). Med dette var kreftene for et verdensomspennende imperium – og en fredspris – sluppet løs.

3.1.1. Nobels interesse for fredssaken

[Jag har] en alt allvarligare önskan att få se en rosenröd fred växa fram i denna explosiva värld» (Nobel 1886, sitert i Tägil 1983: 34).

I sitt testamente fra 1895 beskrev Nobel fem priser som skulle deles ut fra hans fond posthumt.¹³ De tre prisene i kjemi, fysikk og medisin kan sees på som uttrykk for Nobels naturvitenskapelige bakgrunn. Når det gjelder hans beslutning om å dele ut en litteraturpris, holder det å se til Nobels livslange interesse for skjønnlitteratur, og hans spesielle interesse fra ungdomsårene for den britiske poeten Percy Bysshe Shelley. Han satte også Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen svært høyt. Bjørnson fikk litteraturprisen i 1903. Ibsen aldri. Selv om Nobels karriere lå i naturvitenskapene, hadde han også litterære ambisjoner. Han skrev skuespill, en mengde dikt og utkast til flere romaner (Österling 1962).

Når det gjelder Nobels interesse for fredssaken, kan også her Shelleys idealistiske diktning trekkes frem som en inspirasjon (Schück 1962). Men vennskapet med den østerrikske fredsaktivisten Bertha von Suttner var avgjørende (Jorfald 1962; Schou 1962; Tägil 1983). Von Suttner og Nobel møttes bare ved tre anledninger, men brevvekslet jevnlig i løpet av Nobels siste 20 leveår. Første gang de møttes var i 1876, da 33-årige Bertha Kinsky søkte en stilling som privatsekretær hos Nobel i Paris. Hun fikk stillingen, men begynte aldri i jobben. I stedet giftet hun seg med Baron Arthur

¹³ Sveriges Riksbank opprettet i 1968 en sjette Nobelpris, i økonomi, som deles ut av Det svenske vitenskapsakademiet etter samme retningslinjer som de andre prisene.

von Suttner og flyttet til Kaukasus (Evlanoff & Fluor 1969: 100-2). Alfred satt igjen alene.

Bertha von Suttner var ennå ikke på dette tidspunktet den ledende skikkelsen i europeisk fredsbevegelse som hun skulle bli, med antikrigsromanen *Ned med våpnene!* [*Die Waffen Nieder!*] i 1889 som høydepunkt. Om ikke tanker om krig og fred lå lengst frem i bevisstheten hos verken Nobel eller von Suttner ved det første møtet i 1876, skulle dette bli et gjennomgangstema i den mangeårige korrespondansen mellom dem. I sine memoarer tok von Suttner mye av æren for at Nobel opprettet en fredspris i sitt testamente (Schou 1962: 527). Det er liten tvil om at Nobels egne tanker om krig og fred ble utviklet gjennom bekjentskapet med den østerrikske hertuginnen og den fredsbevegelsen hun frontet. Dette betydde imidlertid ikke at realisten Nobel ukritisk aksepterte deres «utopiske» løsninger på krigens problemer (Tägil 1983: 36). Særlig var han skeptisk til fredskongressene. Da von Suttner påpekte at hans dynamittfabrikker ikke var så uskyldige, skal Nobel ha svart at hans fabrikker kanskje kommer til å «göra slut på krigens snabbare än dina kongresser; den dag da två arméer ömsesidigt kan förinta varandra på en sekund, kommer alla civiliserade nationer att rygga tillbaka och upplösa sina trupper» (sitert i Tägil 1983: 32).

Troen på avskrekking som botemiddel mot krig, skal Nobel etter sigende ha gjort tydelig allerede ved det første møtet med von Suttner i 1876. Han skal da ha ytret ønske om å kunne framstille et stoff eller en dommedagsmaskin med så fryktinngytende konsekvenser for menneskeheten at kriger ville bli en umulighet (Halasz 1959: 115). En idé som senere slo ham var den store nytten av bakteriologiske våpen. Resultatet ville bli en universell terror som ville føre til rop om fred fra alle parter (Falnes 1938: 9).

Nobels tanker om krig og fred i denne perioden, dreide seg rundt avskrekking. Senere, utover på 1890-tallet, ble han mer vennlig innstilt til von Suttner og fredsbevegelsens metoder, som fokuserte på fred gjennom bevisstgjøring og nedrustning. Han så fortsatt på staters fullstendige nedrustning som urealistisk, men innså at man tross alt måtte begynne et sted (Falnes 1938: 10). I 1890 stiftet von Suttner Den østerrikske fredsforening. Den hadde nærmere 2000 medlemmer helt fra starten av. En av disse var Alfred Nobel, som også støttet foreningen økonomisk. Han forholdt seg likevel kritisk til foreningens virksomhet, og mente det ikke var penger som var mangelvare, men et realistisk program. Nobel knyttet på denne tiden større

håp til en voldgiftsmodell der stater i konflikt skulle inngå en ettårig stillstand, mens en tvistedomstol behandlet konflikten. Slike ettårige opphold ville være en mekanisme som forhindret utbrudd av krig (Tägil 1893: 35-6).

Nobels interesse for fredssaken økte i disse årene. I 1892 ansatte han en tyrkisk diplomat, Aristarchi Bey, som fikk i oppgave å holde ham oppdatert om den internasjonale politiske utviklingen generelt og fredsbevegelsen i Europa spesielt. I Nobels arkiver i Stockholm finnes det et femtitalls brev fra Bey til Nobel med opplysninger om verdenspolitiske begivenheter (Tägil 1983: 37). Nobel satte også den tyrkiske diplomaten på saken å undersøke muligheten til å opprette en internasjonal domstol som kunne håndheve voldgiftsmodellen hans. Da Bey stilte seg tvilende til muligheten for dette, endret Nobel fokus til prinsippet om kollektiv sikkerhet (ibid.: 38). Lignende ideer førte til opprettelsen av Folkeforbundet i 1920. Det er liten tvil om at krig og fred var temaer som lå langt fremme i Nobels bevissthet de siste årene av hans liv.

3.1.2. Nobels testamente og Norge

Under et møte mellom Nobel og von Suttner i Zurich i 1892, ytret Nobel et ønske om å bruke sine midler til å gjøre noe viktig for fredsbevegelsen. Von Suttner tolket dette som om han planla en form for belønning til en person som jobbet for fredssaken.

Dette gjorde han tydelig i et brev til henne i begynnelsen av 1893:

I should like to dispose of a part of my fortune by founding a prize to be given every five years (say six times; for if we have not succeeded in reforming our present system within thirty years we shall inevitably revert to barbarism). ... This prize would be awarded to the man or woman who had achieved most in furthering the idea of a general peace in Europe (siteret i Hambro 1953).¹⁴

Von Suttner svarte tilbake at en 30-årsperiode var et altfor langt perspektiv; hun var overbevist om fredssakens definitive fremgang innen århundreskiftet (Tägil 1983: 42).

¹⁴ Originalen: «Je voudrais par testament disposer d'une partie de ma fortune en prix à distribuer tous les cinq ans (disons six fois en tout car si dans trente ans on n'aura pas réussi à réformer le système actuel il faudra retourner carrément à la barbarie) à celui ou celle qui aura fait faire le plus grand pas d'avancement à la pacification de l'Europe» (Nobel sitert i Biedermann 2001: 122).

I Nobels andre testamente fra 1893¹⁵ står det at en pris skal deles ut til den personen som har vært mest fremgangsrik i «att bekämpa fördomar som folk och regeringar har gentemot inrättandet av en europeisk fredstribunal» (sitert i Tägil 1983: 42). Til sammenligning står det i det endelige testamentet fra 1895, at prisen skal gå til «den som har verkat mest eller best för folkens förbrödrande och afskaffande eller minskning af stående armeer samt bildande och spridande af fredskongresser.» På to år hadde altså tildelingskriteriene endret seg: i 1893 skulle prisen tildeles en som har kjempet mot fordommer mot en europeisk fredsdømstol; i 1895 til en som har arbeidet for fredskongresser og nedrustning. Det kan spekuleres i om Nobel veide von Suttners argumenter tungt, siden teksten fra 1895 er adskillig tilpasset hennes fredsbevegelse. En annen forskjell mellom de to testamentene gjelder hvem som skulle være utdelere: i 1893 plasserte Nobel ansvaret for alle prisene, også fredsprisen, hos Det svenske vitenskakademiet. I 1895 var ansvaret for fredsprisen lagt til en komité nedsatt av det norske Stortinget. Noe må åpenbart ha påvirket Nobels beslutning i løpet av disse to årene.¹⁶

Det er ingen som vet akkurat hvorfor Norge fikk ansvaret for fredsprisen, men fire mulige årsaker er pekt ut (Stenersen et al. 2001: 13; Ringsby 2011: 319). For det første kan Nobel ha vurdert det slik at siden Sverige og Norge var i union, burde lillebror Norge i hvertfall få én av prisene. Dette kunne også hjelpe til med å dempe de spenningene som var tilstede i 1895, da det var et sterkt norsk press for større selvstendighet.

For det andre hadde Norge få forutsetninger for bruke prisen for å oppnå egne utenrikspolitiske mål, da det ikke eksisterte noen egen norsk utenrikspolitikk. Sverige, derimot, kunne ha andre motiver enn rent ideelle bak eventuelle fredsprisutdelinger. En norsk komité kunne tenkes å operere med større grad av upartiskhet enn en svensk komité.

For det tredje var som nevnt Nobel fascinert av norsk litteratur, og dette kan ha påvirket hans valg. Bjørnson var også fra 1880-tallet av en av de mest markante

¹⁵ Nobel skrev utkast til et første testamente i 1889, men dette har aldri blitt funnet (Tägil 1983: 42).

¹⁶ I flere brev til Nobel, omtalte von Suttner Bjørnstjerne Bjørnson og Fridtjof Nansen i rosende ordelag. Dette bidro muligens til å rette Nobels oppmerksomhet mot nabofolket. Von Suttner virket i det hele tatt svært begeistret for det nordiske folket, og skilte ikke mellom svensker og nordmenn (Biederman 2001: 157, 168).

talerne for fredens sak i Norden, og hadde blant annet bidratt med tekster i von Suttners fredstidsskrift.

For det fjerde hadde Stortinget deltatt i praktisk fredsarbeid ved å jobbe for mekling og voldgift i internasjonale tvister. Stortinget var også den første nasjonalforsamlingen som ga økonomisk støtte til representanter som deltok på møter i Den interparlamentariske union. I 1892 hadde Nobel vært tilstede, inkognito, på fredskonferansen i Bern. Her hadde den norske delegasjonen vært en aktiv deltaker, og presset på for voldgifts- og andre saker. Det norske stortinget var på denne tiden en svært fredsvennlig institusjon.

3.2. Det lille norske folket og freden

Allerede på 1860-tallet var fredssaken et tema på Stortinget. I 1864 ønsket svenskekongen Carl IV å sende norske soldater til Danmark, til hjelp i den dansk-tyske krigen. Norske stortingsmenn var skeptiske. Krig var svært dyrt og det norske folket måtte betale regningen: «en saadan Krig vilde medføre store Byrder for Folket og virke forstyrrende paa vore Næringsveie», skrev spesialkomiteen i sin innstilling (sitert i Leira 2002: 70). 20 år senere forsøkte så fredsaktivisten og riksdagsmannen Klas Pontus Arnoldson å få den svenske nasjonalforsamlingen til å søke stormaktene om garantert, permanent nøytralitet for unionen. Arnoldson oversendte proposisjonen til Stortinget, slik at nordmennene skulle få uttale seg. Stortingets Venstreforening tok entusiastisk imot, men riksrett og andre viktige saker gjorde at partistyret ikke fikk fulgt opp saken (ibid.: 76). Men med dette var fredstanken satt i Stortingets vegger.

Sammen med dansken Fredrik Bajer, som grunnla Det internasjonale fredsbyrå i 1891, var Arnoldson en ledende figur i å oversette internasjonale ideer om fred til skandinaviske forhold. Sentrale begreper i den nordiske fredsdiskursen var *folkestyre*, *frihandel* og *voldgiftsavtaler* (Leira 2002: 74). Arnoldson og Bajer delte fredsprisen i 1908. Norge hadde også sin fredsmann: Bjørnstjerne Bjørnson. Dikterens agitasjon for fredssaken tiltok utover 1880-tallet. I likhet med Arnoldson og Bajer, sto også Bjørnson i den grundtvigianske tradisjonen, med sin fremheving av de små folkene i nord som spesielt fredselskende (ibid.: 77). Bjørnsons posisjon i norsk fredsbevegelse blir nærmere diskutert i neste kapittel.

Det ble tenkt store tanker om *folket* på Stortinget på 1880-tallet. I 1884 vant Johan Sverdrup og hans venstrekoalisjon frem med kravet om større parlamentarisk kontroll over regjeringen. Året etter opprettet venstremann og odeltingspresident

Wollert Konow (SB)¹⁷ Den norske fredsförening, etter å ha møtt Bajer på en fredskongress i Bern. Aktiviteten fra Konow begrenset seg derimot til ett opprop, der han la vekt på at fredsföreningen skulle påvirke folkemeningen, la folkemeningen bli hørt i politikken og at Norge måtte la seg representere i internasjonale fredskonferanser (Rønning 2005: 15). Konow selv synes det var uproblematisk at föreningen la inn årene. Som han sa i en samtale med Bajer, gjengitt i *Det Norske Fredsblad*: «Vi alle er fredsvenner. Vi vil jo alle virke for freden. Hvorfor da danne föreninger» (sitert i *ibid.*: 17). Stortinget fulgte likevel opp fredsiniativitet, og etablerte Stortingets Fredsförening i 1890, med Viggo Ullmann som formann og Venstres representanter som medlemmer. I 1895 ble så Konows fredsförening gjenstiftet, med den norske fredsbevegelsens organisatoriske nestor, Bernhard Hanssen, som leder (Rønning 2005: 28).

Stortingets Fredsförening var også den norske avdelingen av Den interparlamentariske union, opprettet i 1889 av franskmannen Frédéric Passy og britten William Randal Cremer. IPU symboliserte kontakt mellom folkene, heller enn regjeringene, og arbeidet for utvidet bruk av voldgiftsavtaler. Stortinget ble det første parlamentet som dekket representantenes utgifter til å delta på unionens interparlamentariske fredsmøter (Leira 2002: 81). Det første fredsmøtet ble holdt i 1890 i London. Stortinget stilte med representantene John Lund, Hans Jacob Horst og Paul S. Koht – alle fra Venstre. Sistnevnte hadde med seg sin 17-årige sønn, Halvdan. Han beskrev senere opplevelsen «som eit møte med inngangen til ei ny tid, ny historie» (sitert i *ibid.*: 82, note 116). Noen år senere skulle Lund, Horst og unge Koht belønne det interparlamentariske fredsarbeidet med mange fredspriser.

Fra 1897 var representantenes kostnader i forbindelse med de interparlamentariske møtene en årlig utgiftspost fra Stortinget (*ibid.*: 81). Det eksisterte med andre ord en sterk bevegelse på Stortinget for folkelig fredsarbeid, for frihandel og for voldgiftsavtaler, da Nobel signerte sitt testamente og foldet hendene.

3.3. Stortinget etablerer Nobelkomiteen

Den 24. mars 1897 ble Stortinget oversendt en avskrift av Nobels testamente med anmodning om å ta på seg oppdraget det hadde blitt tildelt. Den 26. april ble det holdt en avstemning som endte med at Stortinget villig tok på seg oppdraget. «Præsidenten

¹⁷ SB står for valgdistriktet Søndre Bergenhus, og brukes for å skille ham fra fetteren Wollert Konow (H) fra Hedemarken amt.

bemyndighes til at meddele Exekutorene af Dr. A. Nobels testamentariske Dispositioner, at Stortinget overtager det Hverv, som i Testamentet er det overdraget», var stortingspresident Johannes Steens vennlige ord tilbake til Sverige (sitert i St.dok. 5 1973/74: 3). Steen benyttet anledningen til å takke for den store æren på vegne av hele Norge, og dediserte naturligvis utnevnelsen til Stortingets årelange kamp for fredssaken (Falnes 1938: 135).

Nobel hadde vært svært lite konkret i sitt testamente, så det var mye som måtte gjøres før det kunne settes ut i livet. Ragnar Sohlman, som senere ble direktør for Nobelstiftelsen, hadde jobbet som Nobels assistent i San Remo siden 1893. Han ble av Nobel pekt ut som testamentsfullbyrder, sammen med en annen ingeniør, Rudolf Liljeqvist. Den vanskelige prosessen med å få gjennomslag for testamentets instruksjoner – i kamp både mot slektninger som ville ha mer av kaka og den svenske kongen og andre konservative som hevdet testamentet var upatriotisk – er dokumentert av Sohlman selv (Sohlman 1950). Både juridiske, økonomiske og organisatoriske problemstillinger dukket opp. Formuen skulle blant annet forvaltes i sikre verdipapirer, noe som ble komplisert ved den usikre nasjonaliteten til Nobel. Hvor hørte han hjemme? Kosmopolitten Nobel hadde blitt betegnet som «Europas förmögna lösdrivare», og han hadde ikke vært innskrevet i manntall siden han flyttet til Russland som niåring (Sohlman 1950: 181). Ved sin død var Nobels formue spredt over Sverige, Frankrike, Italia, England, Tyskland, Østerrike, Skottland, Russland og Norge (ibid.: 250). Når den nå skulle fordeles, ville naturligvis flere ha en finger med i spillet. Sohlman så seg dermed nødt til å dra på kryss og tvers av Europa for å sikre at Nobels vilje ble til virkelighet.

Sohlman var også nødt til å skaffe seg nødvendige støttespillere, og la derfor den første reisen til Norge og Kristiania i begynnelsen av januar 1897. Her møtte han både stortingspresident Sivert Nielsen og andre av «stortingets ledande män» (Sohlman 1950: 182). Sohlman besøkte Norge under én måned etter Nobels død 10. desember 1896. Dette tidlige besøket bidro til at Nobelsaken fikk en hurtig saksbehandling i Stortinget. Sohlman selv bemerket at «[s]amtliga ställde sig välvilligt intresserade av det stortinget lämnade uppdraget» (ibid.). Stortingspresident Steens entusiasme over fredsprisen er det ikke stort å si på, da han la frem saken for Stortinget 5. april 1897: «Det skal være hans [Nobels] Bauta, den smuldrer ikke, den staar urørt gjennom Tiderne, og den skal lyse stærkere og stærkere, jo længre den staar, udover Verden!» (sitert i St.dok 5 1973/74: 14).

På Sohlman og Liljeqvists anmodning av 24. mars 1897, valgte Stortinget 7. august tre representanter til å fremme dets interesser i de videre forhandlingene: Høyres Christian Schweigaard og Venstres Johannes Steen og Otto Blehr. Da forliket mellom Nobels arvinger og testamentsfullbyrderne så ut til å gå i orden på vårparten av 1898, ble Stortinget bedt om å stille med noen til å godkjenne forliket. Den 19. juni 1898 ble et nytt trekløver valgt – Høyres Emil Stang og Venstres Viggo Ullmann og Jacob Albert Lindboe – som erstattet de forrige tre. 9. september 1898 godkjente disse forliket som ble undertegnet i Stockholm, og representerte Stortinget videre i arbeidet med å utarbeide statutter for utdelingen av Nobelprisene. Nobelstiftelsens statutter ble offisielt vedtatt på Kungliga Slottet i Stockholm 29. juni 1900, etter at de særskilte norske bestemmelsene rundt fredsprisen hadde blitt godkjent av Stortinget 23. mai 1899 – «uten anden komitébehandling end ved de opnævnte forhandlere og uten debat» (St.dok 5 1973/74: 15). En debatt ble sett på som overflødig for dette oppdraget.

Den 7. august 1897 ble den første Nobelkomiteen valgt. Det ble bestemt at medlemmene av komiteen skulle velges av det siste Storting i hver valgperiode, for seks år, med nye valg hvert tredje år på henholdsvis to og tre av medlemmene. Det ble ikke satt noen begrensning på hvor mange ganger en kandidat kunne bli gjenvalgt (St.dok 5 1973/74: 15). Det skulle vise seg at de fleste medlemmene satt livet ut. Komiteen konstituerte seg offisielt i møte tre år senere, den 12. september 1900. Dette året var det også tid for første gjenvalg, og Løvland og Bjørnson ble trukket ved lodd til å stå på valgseddelen; begge ble gjenvalgt.¹⁸

Tabell 3.1. viser sammensetningen av Nobelkomiteen og miljøet rundt i perioden frem mot første verdenskrig. Av komiteens medlemmer, går de fleste igjen fra diskusjonen over. Nobelkomiteen var, i likhet med Stortingets Fredsforening, i mange år en komité for venstrefolk. De ulike personene blir presentert nærmere underveis som de dukker opp i oppgaven.

¹⁸ I denne forbindelse ble det reist en prinsipiell debatt i Stortinget 22. mai 1900, om Nobelkomiteens sammensetning. Saken dreide seg om det skulle være en ren norsk komité eller om også utlendinger burde være med. Ved opprettelsen av komiteen tre år tidligere, hadde også dette vært et spørsmål: «I Komiteen har været under Overveielse, hvorvidt der til Medlemmer af dette Udvalg ogsaa burde indstilles Udlændinger, men man har fundet denne Gang at burde indstille udelukkende Nordmænd» (St.dok 5 1973/74: 15). Nå tok imidlertid flere til orde for at ikke bare nordmenn burde sitte i komiteen, noe som også ifølge statuttens paragraf seks, var en mulighet. Men komiteen forble norsk. Det var jo tross alt *Norge* Nobel hadde valgt.

3.1. NOBELMILJØET, 1897-1913

PERIODE	NOBELKOMITÉ	SEKRETÆR/ DIREKTØR	KONSULENTER	ANMERKNING
1897-1900	BERNHARD GETZ (H) (FORMANN) (1897-1901) JØRGEN LØVLAND (V) (NESTLEDER) (1897-1921) JOHN LUND (V) (1897-1912) JOHANNES STEEN (V) (1897-1904) BJØRNSTJERNE BJØRNSON (V) (1897-1906)			KOMITEEN HAR SITT KONSTITUERENDE MØTE 12. SEPTEMBER 1900
1901-1906	JØRGEN LØVLAND (V) (FORMANN) JOHN LUND (V) (NESTLEDER) JOHANNES STEEN (V) / CARL BERNER (V) (1905-1918) BJØRNSTJERNE BJØRNSON (V) HANS JACOB HORST (V) (1901-1931)	CHRISTIAN LOUS LANGE (1900-1909)	POLITISK HISTORIE HALVDAN KOHT (1904-13) FOLKERETT NIKOLAUS GJELSVIK (1904-07) STATSØKONOMI EBBE HERTZBERG (1904-05)	GETZ DØR I NOVEMBER 1901, HORST INN, LØVLAND NY FORMANN NOBELINSTITUTTET OPPRETTET I FEBRUAR 1904 CARL BERNER OG NIKOLAUS GJELSVIK MØTER FOR STEEN OG BJØRNSON I 1904 BERNER INN FOR STEEN I 1905
1907-1913	JØRGEN LØVLAND (V) (FORMANN) JOHN LUND (V) (NESTLEDER) CARL BERNER (V) HANS JACOB HORST (V) FRANCIS HAGERUP (H) (1907-1920)	CHRISTIAN LOUS LANGE (1900-1909) RAGNALD MOE (1910-46)	POLITISK HISTORIE HALVDAN KOHT (1904-13) FOLKERETT MIKAEL H. LIE (1908-20) STATSØKONOMI KARL VILHELM HAMMER (1906-22) FREDS- BEVEGELSENS HISTORIE CHRISTIAN L. LANGE (1910-23)	FRANCIS HAGERUP INN FOR BJØRNSON I 1907 RAGNALD MOE TAR OVER FOR LANGE I 1910 LUND DØR I 1913, HORST NY NESTLEDER BERNHARD HANSEN INN FOR LUND I 1913

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg drøftet hvorfor Alfred Nobel opprettet en fredspris, og belyst kontakten hans med fredsbaronessen Bertha von Suttner. Jeg har vist hvordan fredssaken sto i Norge, og spesielt på Stortinget, på slutten av 1800-tallet, og trukket frem noen nøkkelkonsepter innenfor skandinavisk og norsk fredstenkning. Da Nobel skrev testamentet sitt, var Stortinget allerede en spiller innenfor den internasjonale fredsbevegelsen, med jevnlig oppmøte på internasjonale fredskonferanser i regi av Den interparlamentariske union. Å skulle dele ut en fredspris ble på Stortinget sett på som en stor ære. Dette har først og fremst vært et empirisk bakgrunnskapittel. I neste kapittel diskuterer jeg opprettelsen av Nobelinstituttet i lys av Bourdieus teori om sosiale felt.

4. ET FELT FOR FREDSKJEMPERE

I dette kapitlet diskuterer jeg de ideene som lå til grunn for opprettelsen av Nobelinstituttet i 1904. Ved hjelp av Bourdieus feltbegrep, posisjonerer jeg Nobelinstituttet i skjæringspunktet mellom det aktivistiske, det vitenskapelige og det politiske feltet. Disse tre feltene samsvarer med de tre fløyene av fredsbevegelsen Nobelkomiteens sekretær Christian L. Lange identifiserte i 1908, som jeg starter med.

4.1. Fredssoldater

«Ad hvilke linjer kan det tænkes at Det Norske Nobelinstitut, *Freds*-institutet, vil komme til at utvikle seg?», spurte Nobelkomiteens sekretær Lange i en artikkel i 1908. Han drøftet svaret ved å dele fredsbevegelsen inn i tre fløyer:

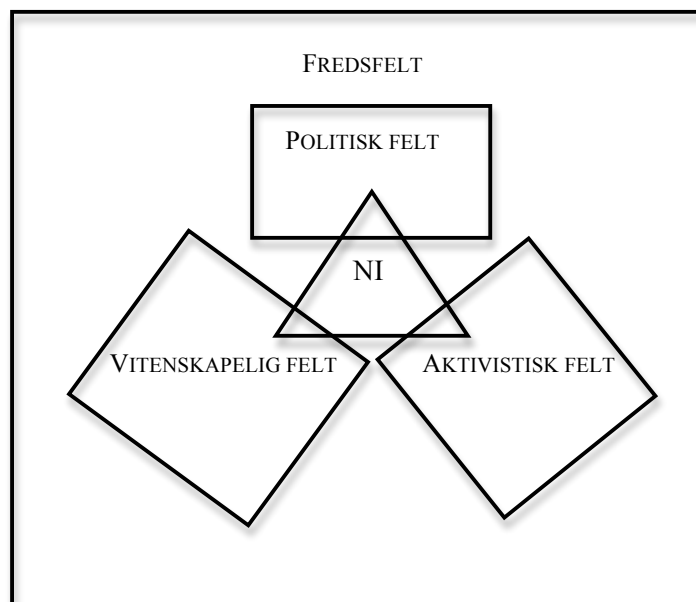
Det er mange slags soldater i fredshæren. Det er for det første de egentlige fredsvenner, *pacifistene*, som de nu ofte kaldes, de som særlig driver den folkelige propaganda mot krigen og dens ulykker, som søker at vække folkenes moralske følelser til avsky mot det brodermord som krig i virkeligheten er. ... Disse fredstankens forkyndere og agitatorer er fredshærens ene fløi. Den anden utgjøres av videnskabsmændene, jurister, sosiologer, historikere. Det som pacifistene ofte har paa følelsen kun som en halvt ubevisst, instinktmæssig fornemelse, det skal videnskabsmændene søke at bringe frem til en klar videnskabelig erkjendelse ... Den tredje del av fredshæren, dens centrum, ofte desværre dens baktrop, utgjør politikerne, statsmænd og diplomater (Lange 1908: 140-41).

De tre fløyene av fredsbevegelsen Lange identifiserer – pasifistene/aktivistene, vitenskapsmennene og politikerne/diplomatene – har ulike måter å kjempe for fredssaken på. *Aktivistene* driver folkelig agitasjon og propaganda og retter seg mot folkets følelser. *Vitenskapsmennene* forsøker å forklare de mekanismene som ligger bak krig og fred, og retter seg mot intellektet. Den tredje fløyen, *politikerne* og *diplomatene*, består av iverksetterne – de som forsøker å sette fredstanken til live gjennom politiske vedtak og aktivt diplomati. Med Bourdieu kan man si at Langes fredssoldater kommer fra tre ulike sosiale felt.

Langes inndeling er et godt utgangspunkt for å undersøke røttene til Det Norske Nobelinstitutt. Rundt århundreskiftet kjempet flere interesser for hvordan instituttet skulle se ut. Norges mest kjente fredsaktivist, Bjørnstjerne Bjørnson, var medlem av Nobelkomiteen fra 1897. Han kjempet for at «Nobelinstituttet» skulle være et agitasjonstidsskrift for fredssaken, som skulle tale til folkets følelser. Et professorutvalg fra Universitet i Kristiania, ivret derimot for et vitenskapelig akademi, med høyt innslag av internasjonale akademikere. Til sist var det venstrepolitikere i Nobelkomiteen som vant frem, med sitt nasjonale institutt under kontroll av

Nobelkomiteen. I en tid da politisk løsrivelse fra Sverige var nært forestående, kunne et nasjonalt Nobelinstitut være en god ressurs. Figur 4.1. viser Nobelinstituttet i skjæringsfeltet mellom de tre fløyene av fredsbevegelsen.

FIGUR 4.1. NOBELINSTITUTTET (NI) I FREDSFELTET

I resten av kapitlet diskuterer jeg opprettelsen av Nobelinstituttet med utgangspunkt i disse tre feltene. Jeg begynner med det aktivistiske, deretter det vitenskapelige og til slutt det politiske feltet.

4.2. Det aktivistiske feltet

[P]acifisten representærer ideerne, innholdet ... Fredsvennerne viser hvad krigen, og ikke mindre krigsforberedelsen, miliarismen *koster*, hvorledes disse svære utgifter sluker staternes velstand, og derigjennem hindrer og hemmer de indre reformer som er en hovedbetingelse for folkenes lykkelige utvikling. International fredsordning blir en hovedbetingelse for et lykkelig *indre* samfundsliv (Lange 1908: 140-41).

Fredshærens fortrupp, fredsaktivistene, spilte helt på slutten av 1800-tallet en sentral rolle i norsk offentlighet. Mange av aktivistene var organisert i ulike fredsforeninger, men en del opererte også på egen hånd, blant annet ved å skrive propagandaartikler, holde appeller og drive lobbyvirksomhet til støtte for fredssaken. Som vi så i kapittel 3, ble den norske fredsdiskursen etablert i løpet av 1880-tallet, med opprettelsen av Norges Fredsforening i 1895 som et viktig vendepunkt. Blant fredsvennenes fremste kampsaker disse årene var nøytralitet, nedrustning og voldgift. I tillegg sto etableringen av et internasjonalt rettsystem høyt på agendaen (Ringsby 2010: 1).

Internasjonal fredsdiskurs slo også sterkt innover landet, blant annet gjennom begrepene om folkestyre og frihandel (Leira 2004). I likhet med andre liberale tanker som sprang ut på 1880-tallet – som likestilling og utvidet stemmerett – finner vi de mest markante fredsaktivistene på venstresiden i norske politikk (Falnes 1938: 34-8).¹⁹

Flere av fredsbevegelsen mest toneangivende menn endte opp enten i Nobelkomiteen eller som konsulenter på Nobelinstituttet. To av de viktigste var Bjørnstjerne Bjørnson og Halvdan Koht – henholdsvis medlem av Nobelkomiteen fra 1897-1906 og konsulent i politisk historie fra 1904-13 (deretter medlem av komiteen fra 1919-37). Også konsulent i statsøkonomi fra 1906-20, Karl Vilhelm Hammer, hadde beveget seg i dette feltet. Han var blant annet sekretær ved det første nordiske fredsmøtet i Gøteborg i 1885, og ved det sjuende møtet i Kristiania i 1912 (Ringsby 2010: 120, 152). En annen viktig fredsaktivist i Nobelmiljøet var Bernhard Hanssen – siden tidlig på 1890-tallet norsk fredsbevegelses fremste organisator. Han var medlem av Nobelkomiteen fra 1913-39.²⁰ Av mest interesse er Bjørnson og Koht.

Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) ble involvert i fredssaken på 1880-tallet (Leira 2004: 160). Spesielt var det arbeidet for voldgiftsavtaler som opptok ham. Han gikk også tidlig inn for en egen norsk utenriksminister, da dette kunne hjelpe arbeidet for voldgift. Bjørnsons voldsomme agitasjon for fredssaken rundt 1890 gjorde at utenriksministersaken ble en vesentlig del av stortingsvalgkampen i 1891 (Hannevik [NBL]). I 1890 skrev han forordet i den norske utgaven av den svenske fredsaktivisten Klas Pontus Arnoldsons bok *Lov – ikke Krig, mellem Folkene*.²¹ Et sentralt poeng for Bjørnson er her hvordan krigen skaper høy statsgjeld – en gjeld det er *folkene* som må betale. Bjørnson var i det hele opptatt av å sette folket i sentrum, og understreket at «fred mellem folkene ... blir til i menneskenes sinn» (Leira 2004: 162). Året etter ga han selv ut propagandaverket *Fred*. Han ble tidlig æresmedlem i Norges Fredsforening (Ringsby 2010: 41, note 7).

¹⁹ Mange av fredsvennene tilhørte også kristenmiljøet, og koblet avholdssak med fredssak. Av de mest markante finner vi her Nikolai J. Sørensen og Dikka Møller (Ringsby 2010).

²⁰ Det første initiativet til å organisere en norsk fredsbevegelse kom i 1885. Initiativtaker var Wollert Konow (S.B.). Han var fra 1913 varamedlem, og mellom 1922-24 fast medlem av Nobelkomiteen (Falnes 1938: 47).

²¹ Svensk tittel: *Är Världsfred Möjlig* (1890); utgitt på engelsk som *Pax Mundi* (1892). Arnoldson ble senere Nobelkomiteens uoffisielle konsulent i fredsspørsmål, noe jeg kommer tilbake til.

Som en av landets fremste kulturpersonligheter, og den desidert mest høylytte, hadde Bjørnson pondus til å sette politisk dagsorden. Som det mest kjente medlemmet av Nobelkomiteen fra 1897-1906 var det først og fremst Bjørnson som tilførte et aktivistisk element til resten av komiteen. Dette ga seg blant annet uttrykk i hans forsøk på å opprette et tidsskrift til støtte for fredssaken.

Revue Nobel-saken viser hvordan to ulike feltinteresser sto mot hverandre i Nobelkomiteens første år: den *aktivistiske*, ved Bjørnson, mot den *vitenskapelige*, hovedsakelig representert ved formann Bernhard Getz – Norges riksadvokat og professor i jus allerede som 26-åring.

Nobelkomiteen rådde over penger fra den svenske Nobelstiftelsen, som etter statuttene kunne brukes til å etablere rådgivende institusjoner: «Til hjelp ved den utredning som prisbedømmelsen krever, samt for øvrig til fremme av stiftelsens formål, kan prisutdelerne opprette vitenskapelige institusjoner og andre innretninger. Disse stiftelsen tilhørende institusjoner og innretninger kalles Nobelinstitutter» (§ 11 sitert i Libæk 2000a: 8). Flertallet i komiteen ønsket nettopp en slik institusjon. Men ikke Bjørnson. Han satte i gang en aksjon for å bruke pengene – litt over 300 000 kroner i 1900 – til opprettelsen av et internasjonalt tidsskrift for fredssaken. Det skulle gis ut på tysk, fransk og engelsk og hete *Revue Nobel* (ibid.: 12).

Resten av Nobelkomiteen hadde bange anelser. De ville ikke risikere å miste muligheten til å skaffe seg et institutt. Men Bjørnson var bereist og visste hva Europa trengte: «Det er derfor, jeg kan vurdere hvad et sådant tidsskrift vil finde for en modtagelse og hvor ualmindelig belejlig det nu kommer. ... Så forhadet som de nuværende krige er, og militarismen overhovedet, må Nobelnavnet, når det knyttes til et internationalt tidsskrift, nættop nu virke som en fane over fremtidens land», skrev han til Getz i januar 1901 (sitert i ibid.: 13). Han fortsatte å sende brev til komiteen fra boligen sin i Paris. Og han hadde sin egen mening om hva et «institutt» var for noe. I brev til Getz 4. februar 1901 skriver han at den norske komiteens oppgave var annerledes enn de svenskes:

De skal opmuntre og undersøge; vi skal opmuntre og propagandere. For dem er «instituttet» et laboratorium, for os er det et agitasjons-verksted. En revue er «et institutt» for fredspropaganda, tyve ganger virksommere end noe annet. ... Jeg er sikker på, at om vi i dag forela de andre komiteer det spørsmål: Tror I, vi som vårt «institutt» kan vælge at udgive en «Nobel-revue» i de tre hovedsprog, fordi dette er det største agitasjonsmiddel vi kjenner, så ville de svare: ja. Jeg gad vite hvor mange av de meningsberettigede ikke ville det (sitert i Libæk 2000a: 13-14).

Bjørnson hadde virkelig fått en god idé «Jeg gjentar og ber: skynd dere!», var

appellen mot komiteens mer føyelige medlemmer (ibid.: 14). Han begynte å søke penger til tidsskriftet på egen hånd, og sendte blant annet brev til den amerikanske filantropen Andrew Carnegie, som på denne tiden hadde begynte å donere penger til fredssaken (ibid.: 13, note 42). Men komiteen, med Getz i ledelsen, sa nei. Bjørnson så seg dermed ferdig – ikke med *Revue Nobel*, men med komiteen: «Dette er en av de største skuffelser jeg har opplevet. Jeg verken vil eller kan forsette blant dere. Femte hjul til vognen agter jeg ikke på mine gamle dager gå over til å bli Kontorbrakke, når vi kunde gjøre noget helt annet ... Jeg betrakter mig udtrådt fra komiteen» (sitert i ibid.: 14). Han meldte seg likevel ikke ut, bare gadd ikke å møte. I hans sted møtte førstesuppleant Horst.

Etter Getz' død i november 1901 prøvde den nye formannen Jørgen Løvland i 1903, sammen med sekretær Lange, å inngå et kompromiss med Bjørnson. Hvis man kunne få ekstern finansiering, kunne tidsskriftet gis ut under Nobels navn. Men svært få av rikfolkene Nobelkomiteen spurte om penger bidro. Av den som sa ja, og som er av interesse i denne sammenheng, var statsminister og Nobelkomitémedlem fra 1907, Francis Hagerup, og Albert Godat og Baron d'Estournelles, fredsprisvinnere i 1902 og 1909 (ibid.: 20-21). Men det var ikke nok. Tidsskriftideen gikk i vasken. Bjørnson ble i 1906 ikke gjenvalgt som medlem i komiteen. Det var nok alle parter fornøyde med.

Da ballen omsider ble lagt død i desember 1904, hadde den tatt opp mye tid for Nobelkomiteen. En grunn til at en motvillig Nobelkomité jobbet såpass mye for å gjøre Bjørnson til lags, var på grunn av den posisjonen han okkuperte i norsk åndsliv. Han var komiteens desidert mest kjente medlem – en bauta, både i inn- og utland. Komiteen hadde god bruk for ham for å markedsføre seg selv og fredsprisen i utlandet. Og han var ikke lett å si nei til. Men at det innad i komiteen var forskjellige meninger om hva som tjente fredssaken best, er det liten tvil om. Som jeg kommer til i nedenfor, var det flere enn Bjørnson som hadde avvikende syn på instituttet.

Halvdan Koht (1873-1964) var den andre fredsaktivisten som tidlig ble en del av Nobelmiljøet. Han var ansatt som konsulent i politisk historie fra 1904-13, og ble senere medlem av komiteen fra 1919-36. Halvdan var sønn av stortingsmann Paul S. Koht – en av Venstres radikalere som først tok voldgiftssaken til Stortinget, under innflytelse av nevnte Arnoldson i 1890 (Leira 2004: 163). Sønnen var altså oppvokst til fred og fordragelighet. Kohts fredsarbeid lå i skjæringspunktet mellom aktivisme og akademisk arbeid. I 1894, som 21-åring, ga han ut sitt første akademiske arbeid om

fredssaken: *Unionen og freden – en historisk utredning av svensk krigspolitikk siden 1814*. Her skriver han:

Norge føler ingen lyst til at være med i den europæiske koncert. Vi ønsker intet andet end at arbejde i fred på vor selvstændige udvikling. Vi bærer ikke nag til svenskerne eller noget andet folk; kun føler vi en dyb mistillit til den svenske politik (sitert i Leira 2004: 166).

Kohts arbeid for fredssaken forble uløselig knyttet til kampen for norsk selvstendighet. I 1895 fikk han sitt første verv i fredsbevegelsen, som styremedlem i Norges Fredsforening. Han ble deretter formann i 1900. I 1901 etablerte han tidsskriftet *Fredstidende*, der han var redaktør frem til 1902. Han tok også oppdrag fra Stortinget i denne perioden. I 1902 skrev han en utredning om forskjellige former for nøytralitet, på oppdrag fra Stortingets Fredsforening og leder Hans Jacob Horst. Koht gikk historisk til verks, og skilte mellom *nøytralitetsgaranti*, *anerkjent og permanent erklært nøytralitet*

Den sistnevnte var en nyvinning innenfor folkerett, som Koht introduserte for norske lovmakere og siden for et større publikum gjennom en rekke avisartikler. Koht pekte på at en garantert nøytralitet var farlig, fordi den kunne lede stormaktene til å gripe inn og bryte Norges suverenitet (Leira 2004: 167). Som jeg viser i neste kapittel jobbet regjeringen i tiden etter unionsoppløsningen for en garantert nøytralitet, noe Koht protesterte kraftig mot.

«Helt fra dannelsen i 1895 til 1902 var han de relative fredsvennenes fremste talsmann i Norge», skriver Jostein Ringsby (2010: 52). De relative fredsvennene ville, i motsetning til de absolutte fredsvennene – pasifistene Bjørnson og Sørensen – beholde et sterkt norsk forsvar. Koht avtjente sin sivilteneste «med glede» (Skard 1982: 31). Fordi fredsforeningen fikk et flertall for en pasifistisk linje, trakk Koht i 1902 seg som formann (Leira 2002: 96). Men han meldte seg inn igjen og satt i styret fra 1910-12. Han deltok på internasjonale fredsmøter i London 1908, Chicago i 1909 og Stockholm i 1910, og satt i styret til Norsk komité for varig fred mellom 1915-17, og som medlem av Centralorganisationen for varig fred i samme periode (Rønning 2005: 138-9). Koht vil være en gjennomgående aktør i hele denne oppgaven, så det holder her å si at han frem mot unionsoppløsningen var en ledende aktør i etableringen av norsk fredsdiskurs (Leira 2002, 2004). I kapittel 6 diskuterer jeg noen hovedpunkter i den agitatorisk-akademiske studien *Freds-tanken i Noregs-sogo – Noreg i den samfolkelege rettsvoksteren*, som han ga ut som Nobelkonsulent i 1906 og som bidro til å forme Nobelinstituttets habitus.

4.3. Det vitenskapelige feltet

Sociologen viser, gjennom studiet av fortidens og nutidens samfund, hvorledes krig og krigsforberedelse sinker og hemmer samfunnsarbeidet, juristen, folkeretslæreren, prøver at finde formerne og formlerne for de nye retsnormer som den mellemfolkelige retsordning skal kledes i (Lange 1908: 141).

Den andre rekken av fredssoldater var forskerne. Nobelinstituttet ble landets første institusjon for akademiske studier av fred og krig, da det åpnet i 1904. Men det var i begynnelsen store uenigheter om *hva slags* vitenskapelig institutt det skulle være. På den ene siden var det de som ville ha et internasjonalt institutt, relativt fristilt fra Nobelkomiteen og utdelingen av fredsprisen. Den første formannen, Getz, sto for denne linjen. På den andre siden var det de som ville ha et nasjonalt institutt, knyttet nært til og under full kontroll av Nobelkomiteen. Getz' etterfølger, Løvland, ville ha dette. I debatten om instituttets form er det mulig å identifisere et skille mellom høyrefolk og venstrefolk, noe som styrker antagelsen om at Nobelinstituttet på begynnelsen av 1900-tallet var et politisk instrument. Men først er det nødvendig med en kort diskusjon av den internasjonale konteksten for å gjøre vitenskap ut av fredssaken.

4.3.1. Internasjonal Politikk i startgropa

Internasjonal Politikk var ikke et eget akademisk felt på begynnelsen av 1900-tallet – verken i Norge eller i andre land. I vestlige land som Tyskland, Storbritannia, Frankrike og USA vokste statsvitenskap frem som en egen disiplin i løpet av 1800-tallet, men statsviterne var mest opptatt av nasjonale politiske problemstillinger. Studiet av relasjonen *mellom* stater sto ikke i fokus. Det er derfor ikke hos statsviterne vi finner de første spirene til IP-faget, men hos historikerne og juristene (Knutsen 2008: 654-55).

En ny form for historieskriving – samtidshistorie – utviklet seg i takt med en ny samfunnsorden på slutten av 1800-tallet. Flere faktorer spilte inn. USA og Tyskland vokste til å bli stormakter, Storbritannias verdenshegemoni ble svekket. Den industrielle revolusjonen gjorde at både handel og krig tok nye former. Etter et århundre med relativ ro mellom statene, ble derfor temaer som krig og fredelig sameksistens igjen satt på samtidshistorikernes dagsorden.

Et viktig, tidlig bidrag til studiet av internasjonal politikk fra det juridiske feltet kom i 1968. Da opprettet de unge juristene Gustave Rolin-Jacquemyns, John

Westlake og Thomas Asser tidsskriftet *Revue de droit international et de legislation comparée* (RDI). Her ble det publisert artikler om voldgift, tvistespørsmål og andre folkerettslige emner. Målet var å undersøke hvordan krig kunne forhindres gjennom etableringen av internasjonale institusjoner. I 1873 stiftet flere av tidsskriftets bidragsytere det eksklusive Folkerettsinstituttet i Gent, Belgia, dedikert til akademiske studer av folkeretten (Koskenniemi 2002: 39-41). Instituttet var en revolusjon innenfor folkeretten, og førte til opprettelsen av flere lignende institusjoner, blant annet *The International Law Association* – en løse forening av folkerettsjurister – i Brussel samme år.

Blant stifterne av Folkerettsinstituttet, og av de teoretiske tenkerne innenfor bevegelsen, var den skotske juristen James Lorimer. I 1877 publiserte han en artikkel i RDI – som han noen år senere utdypet i en tobindsstudie – der han foregrep over hundre år med fremtidige IP-studier. Spørsmålet han tok opp var hvordan *orden* var mulig i en verden av suverene stater. Problemet, fremholdt Lorimer, var at det ikke var noen overordnet instans som regulerte forholdet mellom stater, slik det var innad i hver enkelt stat. Det internasjonale samfunnet var derfor lovløst – et «anarki», som han kalte det. Fred mellom stater har gjennom tidene vært regulert av to mekanismer: et politisk prinsipp om maktbalanse og et økonomisk prinsipp om gjensidig avhengighet, hevdet han. Lorimers anliggende var å tilføre et tredje, institusjonelt prinsipp for mellomstatlig orden: lover og regler nedfelt i folkeretten (Lorimer 1884: bok 5). Disse ideene slo an, og lå som grunnlag for den første folkerettskonferansen i Haag i 1889. Der ble blant annet den permanente voldgiftsdomstolen etablert. Intensjonen var den samme: ved å binde suverene stater til å opprettholde internasjonale lover og regler, ville sjansene for krigsutbrudd minimeres.

Hadde ikke James Lorimer gått bort i 1890, ville han nok hatt et sterkt kandidatur til en fredspris. Både Thomas Asser og Folkerettsinstituttet var blant de første mottagerne av fredsprisen, mens John Westlake havnet på kortlisten i 1906. Under den andre Haag-konferansen i 1907 var Norge en begeistret deltaker, med en norsk delegasjon rekruttert fra Nobelinstituttets rekker. Lorimers begreper om anarki og orden i det internasjonale samfunnet, er spesielt interessant fordi de senere ble gjentatt av Christian L. Lange (se kapittel 6). Det var med andre ord en tydelig linje fra Gent-miljøet til Nobelinstituttet. Folkeretten skulle bli en sentral del av Nobelinstituttets habitus og norsk utenrikspolitikk generelt.

4.3.2. Akademiske utsyn fra Norge

I Norge var det på begynnelsen av 1900-tallet ennå ikke funnet plass til noe eget studium av verken politikk eller andre sosiale fenomener.²² Med unntak av økonomi og statistikk, var det faktisk ikke funnet plass til noen samfunnsfag i det hele tatt (Thue 2006; Slagstad 2001). I likhet med den internasjonale tendensen, var det også i Norge juristene og historikerne som var de som kom nærmest i å studere sosiale fenomener, inkludert temmingen av krig og fremmingen av fred. I Norge var det ikke mange som så utover landets grenser, men av de som gjorde det, endte en god del opp på Nobelinstituttet. Professor Francis Hagerup, dosent Nikolaus Gjelsvik og stipendiat Mikael H. Lie spesialiserte seg alle innenfor folkeretten; stipendiat Halvdan Koht og cand.mag. Christian L. Lange var historikere og opptatt av samtidens internasjonale problemstillinger (Leira & Neumann 2007: 147).²³ I Norge som i andre land, var folkerett og samtidshistorie forløpere til IP.

De kampene som fredsaktivistene kjempet på 1890-tallet, fulgte akademikernes gjennom sine studier: «[P]acifisten representerer ideerne, indholdet, juristen formerne, iklædningen» (Lange 1908: 141). Steine peker på at utviklingen av IP-faget i Norge hang tett sammen med fredssaken: «Koblingen mellom vitenskap og fredssak løper som en linje gjennom dette miljøets arbeid frem til etter andre verdenskrig» (2005: 258). De som studerte internasjonale problemstillinger gjorde dette innenfor en fredsdiskurs som ble etablert i løpet av 1890-tallet. Studiet av internasjonal historie og folkerett, var for de tidlige norske tenkerne det samme som en streben mot fred (Leira & Neumann 2007: 168). Mens fredsbevegelsen strevde for etableringen av et internasjonalt rettsystem, studerte de internasjonalt orienterte juristene – som Hagerup og Gjelsvik – hvordan folkeretten kunne anvendes. Dette hang også sammen med den store graden av overlapping av personer mellom de to feltene. Halvdan Koht er et tydelig eksempel, med en fot både i det aktivistiske og det akademiske – og etter hvert det politiske – feltet.

²² Et første forsøk på å etablere en statsvitenskapelig embetseksamen ment for å utdanne diplomater til utenriksstjenesten – et samarbeid mellom det juridiske fakultetet og Utenriksdepartementet – kom i 1913, men ble aldri noe av grunnet intern motstand i det juridiske miljøet og i UD (Thue 2006: 42-3; Leira og Neumann 2007: 147). Først i 1947 ble faget «statsvitenskap» opprettet ved kongelig resolusjon ved Universitetet i Oslo.

²³ Andre akademikere med internasjonalt tilsnitt på denne tiden, var historikeren Gustav Storm og juristene Arnold Ræstad og Thorvald Boye (Leira og Neumann 2007: 147).

Den sterkere orienteringen mot å studere internasjonale spørsmål rundt 1900, må sees i en nasjonal og utenrikspolitisk sammenheng: et selvstendig Norge måtte ha en rasjonell og kunnskapsstyrt utenrikspolitikk, og da var det behov for eksperter. Universitetet var i bunn og grunn en konservativ institusjon, som i årene etter 1884 ble en arena for ideologisk strid mellom Høyre og Venstre (Collett 1999: 81-89).²⁴ Der ble det ikke gjort plass til studiet av krig og fred. De internasjonalt orienterte akademikerne hadde stort behov for et nytt sted å gjøre sine studier.

4.3.3. Planer for et vitenskapelig institutt

Ifølge Nobelstiftelsens statutter – godkjent av Stortinget 13. mai 1899 – kan den norske Nobelkomiteen, i likhet med de svenske komiteene, «under navn av Nobelinstitutter, oprette videnskabelige institutioner eller andre anstalter, der skal staa under vedkommende prisuddelers ledelse og have til øiemed at bistaa ved den for prisbedømmelsen fornødne udredning samt i øvrigt fremme stiftelsens formål» (St.dok. 50 1900/01: 39). For å hjelpe den norske Nobelkomiteen med å finne verdige vinnere av fredsprisen, trengte man med andre ord et institutt befolket av eksperter på fred. Formen på et slikt institutt var derimot usikkert.

Nobelkomiteen forholdt seg til flere forslag om et eget institutt. Det første – og mest ambisiøse – var utarbeidet av Axel Charlot Drolsum, overbibliotekar ved Universitetsbiblioteket i 46 år. Drolsum var patriot og forsvarsvenn, med ledende verv i Norges Forsvarsforening fra 1889 til 1915. Han var en markant skikkelse i norsk offentlighet og agiterte høyrøstet for et sterkt norsk forsvar, under unionsstriden (Torp [NBL]). Han var høyremann, «men der ville de ikke vite av ham» (Slagstad 2006: 316). Han var kanskje litt vel høyrøstet?

Da Drolsum i 1899 hørte at et nytt vitenskapelig institutt muligens var på gang i hovedstaden, tok han straks kontakt med Nobelkomiteen og sa seg villig til å utarbeide planene (Schou 1964: 169; Falnes 1938: 148-9). For Drolsum var dette fremfor alt en mulighet til å sette Norge på kartet. Han fikk med seg en topptung og

²⁴ En gruppe venstreintellektuelle forsøkte blant annet å opprette landets første professorat i sosiologi i 1895 – et forsøk som ble stanset av en konservativ komité på universitetet (Slagstad 2001: 190-97). Professoratet skulle tildeles Sigurd Ibsen, sønn av dikteren og «hjernen bak Venstres krav om egen utenriktjeneste, konsulatsakens intellektuelle drivkraft, mannen som bygget det administrative skjellet som ble til UD i 1905» (Neumann og Leira 2005: 30). Løvland var blant dem som ivret for å opprette sosiologiprofessoratet (Steine 2001: 73-4).

relativt konservativ professorgruppe fra Universitetet i Kristiania.²⁵ Dette Drolsum-utvalget hadde deretter en rekke uformelle møter i 1899 og 1900, før det i Nobelkomiteens konstituerende møte 12. september 1900 fikk i offisielt mandat å utarbeide forslag til statutter (Nobelkomiteen 1900).²⁶ Drolsum-utvalget la frem forslaget sitt for komiteen året etter, i november 1901. Selv om Nobelkomiteen gikk inn for en annen løsning, fortjener utkastet et nærmere blikk fordi det viser et bemerkelsesverdig høyt ambisjonsnivå fra den norske akademikergruppen. Jeg vil i det følgende trekke både på et utkast signert Drolsum selv, fra mars 1900, og det endelige forslaget fra 1901, som i stor grad bygger på dette tidligere utkastet.

Å dele ut en fredspris, begynner Drolsum-utkastet, «er en yderst vanskelig Opgave», som krever stor innsikt i det aktuelle prisområdet. Særlig av folkerettslig og historisk art. Man kan:

med Vished gaa ud fra, at de personer, hvem det kan blive Tale om at tildele Prisen, vil være at søge på Omraader, hvor alene et dybtgaaende Kjendskap til først og fremst den folke- og statsrettslige Literatur og dernæst til den politiske, historisk-politiske, nationalökonomiske og statistiske, kort overhodet statsvidenskabelige Literatur i videste Forstand kan give den fornødne veiledning (Drolsum 1900: 1)

En slik kunnskap måtte utvikles i et vitenskapelig akademi. Men dette kunne ikke være et nasjonalt akademi, siden folk med «dybtgaaende Kjendskap» for det meste befant seg utenfor landets grenser. Instituttet burde derfor bli et samlingspunkt for internasjonalt anerkjente vitenskapsfolk. Ved å samle «fremragende Mænd» fra de store nasjonene på «paa praktisk taget neutralt Territorium», ville man også bidra til et av Alfreds Nobels ønsker i testamentet, nemlig «folkens forbrödande» (ibid.: 3). At Kristiania lå langt nord, var ingen hindring. Det var det tross alt kortere «[a]fstand fra Cöln og Bruxelles til Chra. end til Rom, kortere fra Berlin til Chra. end til Paris». Norge og Kristiania blir i utkastet plassert sentralt på det europeiske kartet, noe som kan knyttes til Drolsums patriotiske verdensbilde. Man var selvfølgelig påpasselig med å påpeke at Norge og Sverige var to forskjellige stater (ibid.: 8).

Drolsum-utkastet er en detaljert plan for hvordan Nobelinstituttet skulle organiseres. Det skulle først bestå av seks norske medlemmer utpekt av

²⁵ Drolsum-utvalget besto, i tillegg til Drolsum selv, av: prof. Torkel H. Aschehoug (rettsvitenskap og statsøkonomi), prof. Bredo Morgenstjerne (jus, statistikk og statsøkonomi), prof. Gustav Storm (historie), prof. Absalon Taranger (rettshistorie og kirkerett), prof. *Francis Hagerup* (rettsvitenskap), fhv. prof. *Ebbe Hertzberg* (historie, statsøkonomi og statistikk) og dosent *Nikolaus Gjelsvik* (folkerett) (St.dok. 37 1903/04: 3; Libæk 2000a: 8, note 15). De tre siste ble en del av Nobelmiljøet i løpet av noen år.

²⁶ For øvrig et møte der Bjørnson ikke var tilstede.

Nobelkomiteen. Disse skulle igjen utpeke ni utenlandske. Det var viktig at ingen av Nobelkomiteens medlemmer også kunne være medlemmer av Nobelinstituttet. Komité og institutt var to separate seksjoner. Av instituttets 15 medlemmer skulle det så velges et råd bestående av en president, visepresident, generalsekretær og to andre medlemmer, som skulle fungere som instituttets forvaltende organ, blant annet med ansvar for budsjett, bibliotek og innkallelse til møter.

Opptil 30 tilknyttede medlemmer kunne også tas opp av instituttet, «hvilke det vælger mellem forskjellige landes lærde og statsmænd» (St.dok. 37 1903/04: 9). Disse skulle utføre vitenskapelige arbeider «inden folkeretten, statsretten eller statsvidenskabene, som enten frembyder særlige tvil og vanskeligheder, eller som har aktuel betydning for forholdet mellem flere eller færre stater» (ibid.: 10). Nobelinstituttets 15 faste medlemmer skulle til sist sette ned et utvalg på fem personer til å bistå Nobelkomiteen i å finne fredsprisvinnerne.

En inspirasjon for det foreslåtte instituttet, var Folkerettsinstituttet i Gent. Drolsum-utvalgets Francis Hagerup hadde vært medlem av dette instituttet siden 1897. Kanskje var det han som tipset Folkerettsinstituttets generalsekretær Chevalier Edouard Descamps, som sendte inn sitt eget forslag til Nobelkomiteen i 1900. Dette ble liggende som et forarbeid for Drolsum-utvalget (St.dok 37 1903/04: 3). Descamps foreslo et institutt med 20 medlemmer, 8 av dem utenlandske. Instituttet skulle ha to seksjoner: en for forskning og en for rådgivning i folkerettslige spørsmål (Falnes 1938: 154). Descamps forslag ble kommentert av flere europeiske folkerettslærde.²⁷ Det er tydelig at det norske instituttet ble sett på som et kjærkomment tilskudd til det voksende folkerettsfeltet.

Nobelinstituttet til Drolsum-utvalget skulle ikke bare være et rent akademisk organ. Det skulle også ha en utøvende virksomhet. Det ble fremhevet at det, til tross for det gode arbeidet til Folkerettsinstituttet og voldgiftsdomstolen i Haag, manglet «en fast international institution med almindelig anseelse, som kunde paatage sig at

²⁷ Falnes (1938: 154-55) nevner den tyske autoriteten på folkerett, professor Ludvig von Bar av Göttingen og den finske liberale politikeren, professor Leopold Henrik Stanislaus Mechelin. Von Bar diskuterte også nytten av et «internasjonalt akademi», som kunne fungere som et rådgivende organ i internasjonale tvister, i en avhandling samme år. Han foreslo at Nobels midler kunne være nyttige for å bygge opp noe slikt, en idé som ble gjentatt av den italienske folkerettsautoriteten, professor Brusa. De internasjonale forslagene ble godt referert i norske aviser.

avgive responsa i omtvistede spørsmål af mellomfolkelig natur» (St.dok. 37 1903/04: 3). Her skulle Det Norske Nobelinstituttet inn!

Drolsum-utkastet ble utarbeidet i nært samarbeid med Nobelkomiteens formann, Bernhard Getz (ibid.: 18). Professor Getz hadde også sitt eget utkast, som i all vesentlighet lignet på Drolsum-utvalgets. Men så døde plutselig Getz 1. november 1901 – og det internasjonale akademiet med ham. For Nobelkomiteens nye formann, Jørgen Løvland, hadde et annet syn på hva slags institutt han skulle lede. Der Drolsum-utvalget hadde ønsket et internasjonalt institutt, ville Løvland ha et nasjonalt institutt. Der planene tidligere hadde vært «et nogenlunde selvstendig Nobelinstitut ønsket den nye formand og nestformand at knytte prisen saa nær Stortinget som mulig» (St.dok. 5 1973/74: 17). Da Francis Hagerup og Nikolaus Gjelsvik møtte opp hos Nobelkomiteen for å legge frem forslaget muntlig, møtte de liten støtte. Etter høyremann Getz' bortgang, ble Nobelkomiteen et rent venstreprosjekt.²⁸ Komiteens nestformann var nå John Lund, som et par år tidligere hadde uttalt seg sterkt mot å tillate utlendinger i komiteen.²⁹ Nobelinstituttet, som Nobelkomiteen, måtte holdes nasjonal. Venstre var som kjent i gang med å bygge nasjonen. Og dessuten var det uro i unionen.

Selv om Nobelinstituttet under Løvlands kontroll fikk en annen rolle enn det hadde fått under Getz, ble det fortsatt et sted for vitenskap. Først måtte det bygges opp et bibliotek. Allerede i desember 1901 satt Nobelkomiteen av 30 000 kroner til dette. Bibliotekar Lange var klar på hva han ville gjøre med pengene:

Nobelkomitéens bibliotek bør anlegges saa, at det kan bli som et laboratorium for de mænd og kvinder som vil være med i dette arbejde. Naar indsamlingen af stoffet er færdig, kan der, i sammenhæng med biblioteket, nedsættes udvalg af videnskabsmænd som her kan studere bestemte spørsmål af international art: enten politiske tvistespørsmål eller videnskabelige folkeretslige problemer (Lange 1902: 2).

Men også det aktivistiske feltet skulle nyte godt at instituttet: «Der kan utvikles særegne afdelinger som kan tjene til studiegrundlag for agitatorer, som med mund eller pen vil virke for den internationalistiske bevægelse» (ibid.).

Det var Christian Lous Lange som ble den drivende kraften i opprettelsen av

²⁸ Suppleanten som tok over etter Getz var Hans Jacob Horst – skolemann og fredspolitiker med tilhørighet på ytterste Venstre (Drivenes [NBL])

²⁹ Under stortingsdebatten om komiteens sammensetning 22. mai 1900, uttalte Lund blant annet at «[j]eg skal med glæde vige pladsen for enhver norsk mand, som maatte findes dygtig, og jeg tror, at der visselig findes mangen mand, der er verdig til det, men jeg viger ikke godvillig for nogen udlænding» (sitert i Libæk 2002: 7)

Nobelinstituttet. I mars 1904 anmodet han Nobelkomiteen om å knytte til seg fagmenn med stor innsikt i fredssaken. Lange fulgte Lorimers analyse fra 1870-tallet, med tre mekanismer for mellomstatlig fred: juridisk, økonomisk og politisk. Nobelinstituttet trengte derfor eksperter «først og fremst [i] retsvidenskap, særlig folkeret, men ved siden deraf ogsaa den økonomiske videnskap, samt politisk historie» (Lange 1904). Lange trengte avlastning i å skrive kandidatutredninger, en oppgave han hadde kunnet gjort alene så langt fordi «komitéens medlemmer har havt personligt kjendskab til en flerhed av kandidaterne» (ibid.). I 1904 ble det derfor ansatt tre konsulenter i politisk historie, folkerett og statsøkonomi. I tillegg til å skrive kandidatutredninger for komiteen, skulle disse bruke instituttet som arbeidsplass for egne vitenskapelige arbeider.

Nobelinstituttets lokaler ble hyppig brukt av andre vitenskapelige institusjoner. Det var blant annet vert for *The International Law Associations* årsmøte høsten 1905. Samme år fikk Videnskabs-Selskabet og Nansenfondet permanent base for sin møtevirksomhet på instituttet.³⁰ Videnskabs-Selskabet kunne dermed assosiere seg med de «i historisk perspektiv nyvunne fellesmenneskelige verdier», som Nobelinstituttet sto for, med sitt formål om å «fremme rasjonalitet og humanitet i konfliktløsning» (Hestmark 1999: 748). Ebbe Hertzberg, konsulent i statsøkonomi fra 1904-06, ble for øvrig valgt til visepreses i Videnskabs-Selskabet i desember 1905 (ibid.). Til tross for uenighetene, ble Nobelinstituttet raskt tatt varmt i mot av hovedstadens akademiske elite.

4.4. Det politiske feltet

Gjennom parlamenters og regjeringers virksomhet, gjennom de internationale konferencer som utarbeider de nye mellemlfolkelige overenskomster, trær de tanker som er båret frem av den folkelige fredspropaganda, som videnskabsmændene har rensset gjennom sin kritik og iklædt juridisk form, ut i livet i form av love og traktater. Her bygges det internationale samfund som de to fløie av fredshæren har levert utkast til (Lange 1908: 141).

Politikerne utgjør den tredje fløyen i Langes fredshær. Det politiske feltet må derimot deles i to underfelt. På den ene siden har vi den lovgivende makt. På den andre siden

³⁰ Dette var takket være Waldemar C. Brøgger, fremtidig rektor ved Universitet i Kristiania og primus motor i hovedstadens akademiske liv (Hestmark 1999: 747-9). Han hadde for øvrig, i 1904, sitt eget forslag til formen på Nobelinstituttet, som minnet om forslagene til Drolsum og Getz (Falnes 1938: 160).

har vi den utøvende makt. Nobelinstituttet hadde en fot godt plantet i begge disse underfeltene.

4.4.1. Den lovgivende makt

Det første Jørgen Løvland gjorde som Nobelkomiteens nye formann, var å endre komiteens navn fra Den Norske Nobelkomité til Det Norske *Stortings* Nobelkomité (*Comité Nobel de Parlament norvégien*). Det skulle ikke være noen tvil om at det var Stortinget som var fredsprisens øverste formynder. Stortinget ble derimot orientert om navneendringen først et år senere (St.dok. 31 1902/03: 1). Man kunne da tillate seg noen friheter. Og Stortinget protesterte ikke. I tiden frem mot første verdenskrig, var det en gjensidig interesse mellom de to institusjonene i å holde båndene mellom hverandre tette. Som Stortingets presidentskap i 1937 oppsummerte situasjonen (referert i et stortingsnotat fra 1974):

I de første år efterat Stortinget hadde akseptert det hverv at opnævne en komité som skulde utdele Nobels fredspris, og fremover til 1914, levet Nobelkomitéen i virkeligheten i idyllens tegn, nationalt og internationalt. I ledende stortingskredse satte man pris paa det hverv Nobel hadde tiltænkt Stortinget; man følte det som en national hæder at fredsprisen blev utdelt fra Norge; man søkte at knytte den saa nær til Stortinget som mulig – endog i høiere grad en der var formel hjemmel for (St.dok 5 1973/04: 23).

Nobelkomiteen fulgte opp tre uker etter navneendringen, ved å gjøre Stortinget til sentrum for de nobelske begivenheter. Ved den første fredsprisutdelingen 10. desember 1901, på dagen fem år etter Alfred Nobels død, møtte Nobelkomiteen opp på Stortinget, der Løvland annonserte at grunnleggeren av Røde Kors, Henry Dunant og grunnleggeren av Den interparlamentariske union, Frédéric Passy, skulle få prisen (Libæk 2002: 8).

At Stortinget ble brukt til å annonsere vinneren, var ikke bare en symbolsk handling som knyttet fredsprisen nært til Stortinget. Det var også en praktisk ordning, siden det var en bygning de fleste i komiteen kjente godt. I 1901 var riktignok bare lagtingspresident Hans Jacob Horst også møtende representant på tinget. Men av Nobelkomiteens medlemmer var også John Lund, Johannes Steen og Jørgen Løvland tidlige representanter – alle som medlemmer av Stortingets presidentskap i løpet av møtetiden. I 1905 ble stortingspresident Carl Berner medlem av Nobelkomiteen. I 1907 ble Francis Hagerup, tidligere statsminister og stortingsmann for Høyre, med i komiteen. Og i 1913 ble Bernhard Hanssen med – tidligere representant for Venstre, senere for Frisinnede Venstre. I det store og det hele, var Nobelkomiteen en komité

for Stortingets fredsvenner.³¹ Da Kristiania var vertskap for det interparlamentariske fredsmøtet i august 1899 – for første gang avholdt i en parlamentsbygning – var der lagtingspresident Lund, odeltingspresident Horst og stortingspresident Ullmann, som ledet selskapet.

Praksisen med å annonsere vinnerne fra stortingssalen fortsatte frem til 1906, da endringer i valgordningen gjorde at Stortingets høstsesjon falt bort (Libæk 2002.: 9). I mellomtiden hadde Nobelkomiteen flyttet inn i nyoppussede lokaler i Drammensveien 19. Fra og med 1907 ble det derfor vanlig prosedyre å annonsere vinnerne herfra. Annonseringer fra Nobelinstituttet skjedde første gang i 1905, da Bertha von Suttner fikk prisen, men dette var kun fordi «Nobelstiftelsens festdag iaar falder paa en søndag ... Ved stortingets møde i morgen vil den sædvanlige meddelelse blive officielt overbragt» (St.dok 53 1905/06: 4).

Nobels dødsdag var ellers en god anledning for Stortinget å minnes sin plass blant verdens fremste fredsforkjempere, noe stortingspresidenten passet på å gjøre før Nobelkomiteens formann annonserte vinneren fra talerstolen. Dette at Stortingets talerstol ble brukt til å kunngjøre vinnerne de første årene, styrket også den nasjonale karakteren til fredsprisen. Internasjonalistene på Stortinget som argumenterte for at Nobelkomiteen burde inkludere utenlandske medlemmer, fikk en vanskelig jobb når prisutdelingen ble så sterkt knyttet til den norske nasjonalforsamlingen – en

³¹ **Johannes Steen** (1827-1906) var gammel og syk og ikke veldig aktiv i Nobelkomiteen (Libæk 2000b: 7). **John Lund** (1842-1913), var stortingsrepresentant fra 1882-1900, lagtingspresident fra 1893. Han var en foregangsmann i norsk fredspolitik og en ivrig interparlamentariker. På 1890-tallet var han Stortingets utsendte til flere internasjonale fredskonferanser (Mardal [NBL]). Lund ble selv nominert til fredsprisen en rekke ganger (Libæk 2000b: 7). Han var medlem av Nobelkomiteen fra 1897 til 1912. **Hans Jacob Horst** (1848-1931) satt på Stortinget fra 1889-1903 og 1906-09, lagtingspresident 1900-03. Han var ivrig fredsvenn, og deltok sammen med Lund på en rekke fredskonferanser. Han var også leder av Stortingets Fredsforening fra 1900-03 og 1906-09. Fra 1906-29 var Horst også medlem av Den internasjonale voldgiftsdomstolen i Haag, til tross for at han ikke var noen jurist, men skolemann. I unionsspørsmålet var han av haukene i Venstre, og pådriver for oppløsning (Drivenes [NBL]). Han var medlem av Nobelkomiteen fra 1901 til han døde i 1931. **Carl Berner** (1841-1918) var stortingsmann fra 1885-1909, stortingspresident 1898-1909. I 1891 fremsatte han den «Bernerske dagsorden», med indirekte krav om egen norsk utenriksminister. Den førte til at en regjering for første gang måtte gå på votering fra Stortinget. Berner ble så statsråd (1891-93) i Steens påfølgende venstreregjering. Som stortingspresident i 1905, var han en god medhjelper for statsminister Michelsen og utenriksminister Løvland (Mjeldheim [NBL]). Berner møtte i Nobelkomiteen fra 1904-18. Han var også far til arkitekten Carl Berner, som fikk i oppdrag av Nobelkomiteen å pusse opp det nyinnkjøpte huset i Drammensveien, i 1904.

forsamling som nettopp i disse årene kjempet for større nasjonal autonomi. «Eit scenario med ein utenlandsk leiar for ”Den norske Stortings Nobelkomite”, som kunngjorde prisutdelinga på fransk for eit fullsett storting, var utenkjelig» (Hem 2005: 253).

I november 1904 ble Nobelkomiteen invitert av den franske senatoren og leder for det franske parlamentets fredsgruppe, Baron d’Estournelles, til Paris. Løvland, Horst og Lange dro ned. Også invitert var de norske, svenske og danske parlamentariske fløyene av Den interparlamentariske union. (Hem 2005: 280). Lite skulle skille Nobelkomiteen fra andre parlamentarikergrupper.

4.4.2. Den utøvende makt

I motsetning til stortingskomiteer flest, hadde Nobelkomiteen også tilgang til den innerste maktens korridorer: regjeringsapparatet. Også ministre satt i komiteen. Johannes Steen var statsminister i Kristiania fra 1898-1902. Jørgen Løvland var arbeidsminister fra 1898, før han ble norsk statsminister i Stockholm i 1905, utenriksminister 1905-07, og var begge deler fra 1907-08.³² Fra 1905 til 1908 var Løvland altså leder av begge de to institusjonene som beskjeftiget seg med utenrikspolitiske spørsmål i Norge: Utenriksdepartementet og Nobelinstituttet.

Disse to institusjonene ble også plassert geografisk nærme hverandre. Det første året Nobelkomiteen møttes jevnlig, leide den to små værelser i Victoria Terrasse nr. 3. Fra høsten 1901 utvidet den ved å leie hele tredje etasje i nr. 4 (Libæk 2000a: 7). Kanskje var det utsikten herfra som gjorde at Løvland leide nr. 7 til å også huse Utenriksdepartementet, da dette skilte seg ut fra Handelsdepartementet i juni 1905 (Utenriksdepartementet 2006). Utenriksdepartementet har ligget her siden, mens Nobelkomiteen sommeren 1905 flyttet et par kvartaler lenger bort, til Drammensveien 19, på hjørnet av Slottsparken. Løvland fikk dermed et par minutter med frisk luft når han spaserte mellom sine to kontorer og grublet på Norges plass i verden.

Løvland var ikke den eneste personen som vandret mellom disse to institusjonene. I 1902 hentet Nobelkomiteen inn utenrikssekretær Leif Bøgh til å ta over sekretæroppgavene i et halvt år, mens Lange var på reise i Europa (St.dok. 31 1902/03: 3). Bøgh var da sekretær for utenriksavdelingen i Indredepartementet (i 1903 omdøpt til Handelsdepartementet). Han hadde dermed en habitus som passet

³² Fra 1915-20 var han med i regjeringen igjen, som kirke- og undervisningsminister.

godt også for Nobelkomiteens arbeid. En annen sekretær fra UD, Karl Vilhelm Hammer, ble hentet inn av Nobelkomiteen som konsulent i statsøkonomi i 1906. Han ble samme år promotert til førstearkivar i UD (Berg 1995: 58). Gjennom personoverlappingen mellom Nobelinstituttet og Utenriksdepartementet, er det realistisk å tenke seg at tankemønstrene innenfor disse institusjonene påvirket hverandre, slik at det utviklet en lignende habitus mellom de to norske utenriksinstitusjonene. Siden Nobelinstituttet kom først, er det også nærliggende å tro at påvirkningen var kraftigst fra denne kanten.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg diskutert opprettelsen av Nobelinstituttet i lys av Bourdieus begrep om sosiale felt, og Langes inndeling av fredssoldater. Instituttet ble etablert i skjæringspunktet mellom tre felt – det aktivistiske, det vitenskapelige og det politiske – og ble et sted der ulike feltspesifikke interesser sto mot hverandre. Eksempler på dette var Bjørnsons *Revue Nobel*-forslag og Drolsum-utvalgets forslag om et internasjonalt akademi. Ingen av disse fikk gjennomslag. Nobelinstituttet ble i stedet et nasjonalt institutt tilpasset formann Løvland og Venstres behov i en tid preget av økte spenninger med Sverige. I neste kapittel diskuterer jeg Nobelinstituttets funksjon under unionsoppløsningen.

5. UNIONSOPPLØSNING OG VARIERENDE INTERESSER

I forrige kapittel plasserte jeg Nobelinstituttet i skjæringspunktet mellom tre felt: det aktivistiske, det vitenskapelige og det politiske. I dette kapitlet ser jeg på den rollen instituttet fikk i denne posisjonen. Et viktig poeng er at instituttet ble opprettet i en tid da unionsstriden med Sverige økte i intensitet, og man begynte å se konturene av en egen norsk utenrikspolitikk. Som en institusjon med stor ansamling av ulike type *kapital*, og nært knyttet til den politiske eliten, kan det forventes at Nobelinstituttet spilte en rolle for norsk utenrikspolitikk i de kritiske årene 1905-06. Men hva slags?

Nobelinstituttet mobiliserte sin kapital på to måter. Først viser jeg at ressursene på instituttet ble aktivt brukt av regjeringen (med Løvland som utenriksminister), som et slags *semidiplomati* under unionsstriden i 1905. Deretter viser jeg hvordan de faglig ansatte på Nobelinstituttet utgjorde en opposisjonsgruppe til den utenrikspolitiske linjen regjeringen la seg på, da Norge ble selvstendig etter 1905. Ved hjelp av Bourdieus forståelse av feltspesifikke interesser, viser jeg hvordan de ulike interessene ikke nødvendigvis stammet fra prinsipielle uenigheter om retningen på norsk utenrikspolitikk, men var et resultat av feltenes ulike logikk. Jeg konkluderer med at Nobelinstituttet – både som medhjelper og motstander av regjeringen – ble en integrert del av det fremvoksende *utenrikspolitiske feltet* i Norge.

5.1. Diplomatsk kapital

Unionsstriden med Sverige tiltok i styrke i årene frem mot 1905. Konsulatsaken var det utløsende faktoren. Både i 1892 og 1895 hadde Stortinget stilt krav om eget konsulatvesen, noe svenskene hadde nektet – i 1895 truet de med krig om Norge ikke ga seg. I 1905 prøvde Stortinget seg derimot igjen, og vedtok 27. mai enstemmig en lov om eget norsk konsulatvesen. Svenskekongen nektet også nå å sanksjonere vedtaket, men ingen norsk statsråd ville kontrassegnere kongens avgjørelse (som var nødvendig). Regjeringen søkte om avskjed, og kongen fant ingen ny regjering til å ta over. Den 7. juni 1905 erklærte Stortinget at kongen dermed ikke klarte å utføre sine plikter som konge, og avlyste unionen (Mardal [SNL]). I denne politisk spente situasjonen, måtte regjeringen bringe de norske synspunktene til utlandet på et vis. Til det trengtes den hjelpen de kunne få. Nobelinstituttet viste seg som en særdeles verdfull ressurs.

5.1.1. Langes opplysningsbyrå

Argumentene for norsk selvstendighet traff bare et hjemlig publikum. Uten en egen utenriktjeneste som kunne fremme de norske argumentene til omverdenen, var det heller ikke mye støtte å hente utenlands. Og var det én ting norske politikere trengte i det som fort kunne vise seg å bli en eksplosiv løsrivelse fra sin svenske storebror, var det ekstern støtte. Riktignok hadde nasjonalhelter som Bjørnson og Nansen publikum av en viss størrelse utenfor landets grenser, og begge talte høylydt for norsk selvstendighet, men dette var ikke nok. Uten egen utenriktjeneste med ambassader og diplomater og formelle kanaler for kontakt med andre staters regjeringer, led Norge et unionelt handikap.

Regjeringen Michelsen opprettet derfor i mars 1905, i samarbeid med fremstående akademikere ved Universitet i Kristiania, en egen opplysningskomité med hensikt å påvirke utenlandsk opinion i Norges favør. Komiteens opprop fra 30. mars 1905, ble sendt til rikfolk for å skaffe økonomisk støtte:

Der raader i Udlandet ringe Kjendskab til Norges folkeretslige og statsrettslige stilling, ringe Forstaaelse af vort Lands Ret som suveræn Stat. Talrige Artikler i fremmede Blade om den norsk-svenske Unionskonflikt er misvisende og ikke til Norges Fordel. For Nordmænd er det under de raadende Forholde en bydende Pligt at søge spredt Oplysninger om Norges Ret ogsaa i Udlandet (sitert i Hestmark 1999: 685)

Det var en plikt for nordmenn å stille opp for å gjøre Norges side av saken kjent. Tonen slo an og pengene strømmet inn; de ble trygt plassert på en diversekonto i Finansdepartementet under forvaltning av statsråd Gunnar Knudsen (Hammerstad 2002: 53). 3. mai opprettet opplysningskomiteen så et eget «Korrespondance-Bureau». Dette var en underavdeling av opplysningskomiteen, med hovedmål å oversette og sende ut propaganda- og informasjonsskrifter med norske synspunkt til utlandets viktigste presseorganer – spesielt de britiske (ibid.: 52).

Nobelkomiteens sekretær Christian Lous Lange fikk i oppgave å lede byrået. Han tok med seg arbeidet til Nobelinstituttet, der folkerettsbiblioteket han hadde arbeidet med å bygge opp i fire år, sto klart til disposisjon. I opplysningsarbeidet var det spesielt viktig å få frem Norges folkerettslige argumenter for selvstendighet (ibid.), og fra kontoret sitt på Nobelinstituttet skrev og oversatte Lange artikler som ble sendt videre til utlandet.³³ Men Lange hadde ikke bare akademisk kapital i form

³³ Blant artiklene som ble sendt ut fra Nobelinstituttet var en avhandling av Axel Drolsum: *Kongeriket Norge som suveræn Stat*, «indeholdende en klar og overbevisende Udredning af

av gode argumenter og et stort bibliotek. Gjennom stillingene som sekretær for Nobelkomiteen og under fredskonferansen i Kristiania i 1899, hadde han bygd seg opp et solid internasjonal nettverk blant ledende parlamentarikere og fredspolitikere rundt om i verden. Denne sosiale kapitalen ble aktivt brukt i sin nye stilling. Han førte korrespondanse med europeiske parlamentarikere og fredspolitikere, blant annet til William Randal Cremer, som hadde fått fredsprisen to år tidligere, og til den franske diplomaten Baron d'Estournelles, som fikk fredsprisen i 1909. Sistnevnte fikk særlig mange henvendelser fra Lange utøver høsten 1905, noen av dem skrevet i utenriksminister Løvlands navn (Lange 1905). Nobelkomiteen planla å gi fredsprisen til den franske senatoren allerede i 1904, men ombestemte seg i løpet av de siste møtene. I brevene titulerte Lange seg som *Nobelkomiteens sekretær*, noe som var en viktig døråpner for det norske opplysningsarbeidet (Hestmark 1999: 694; Hammerstad 2002: 52).

Også de to konsulentene i folkerett og politisk historie ved Nobelinstituttet, dosent Nikolaus Gjelsvik og universitetsstipendiat Halvdan Koht, ble trukket inn som aktører i Langes opplysningsbyrå. I midten av april ble Gjelsvik sendt til Tyskland og videre til Paris, «der han oppholdt seg noen uker under påskudd av å høre forelesninger i jus, mens han påvirket fransk presse og publiserte artikler» (Hestmark 1999: 693).³⁴ Koht var allerede Kristiania-korrespondent for en finsk avis, «så der kunne eg skrive fritt» (sitert i *ibid.*: 694). Ellers fikk han ansvar for Danmark, «og der hjalp professor Aage Friis til med å få fram det eg skreiv» (*ibid.*). Nobelkomiteens nestleder John Lund skulle til USA for å tale Norges sak, men det er usikkert om denne reisen kom i stand (Libæk 2004: 11, note 21). Men Lund hadde vært i USA året før, på fredskonferanse i St. Louis, sponset av Nobelkomiteen.

Unionsopløsningens historiske Forudsætninger og Politiske Nødvendighed» (Salmonsens konversationsleksikon 1915-30, 2/6: 432). Denne, i tillegg til en pamflett av Nansen, ble «med prisværdig hastighed forfattet, trykt og derefter oversendt gjennom det av sekretær Lange ledede byrå» (Brøgger sitert i Hammerstad 2002: 52).

³⁴ Medlemmene av byrået (rundt 20 personer) fikk alle ansvar for hvert sitt land, der de skulle propagandere for Norges sak. Til hjelp fikk de en 30-sider utredning om regjeringens synspunkt, utarbeidet i Handelsdepartementet (Hestmark 1999: 694). Den var antageligvis utarbeidet av Karl Vilhelm Hammer, sekretær for handelsminister Arctander og en av opplysningskomiteens grunnleggere (*ibid.*: 683). Hammer ble i 1906 ansatt som konsulent i statsøkonomi ved Nobelinstituttet og som arkivar i Utenriksdepartementet (Berg 1995: 58).

5.1.2. Koht i Sverige

Norge endte opp med å erklære seg selvstendig fra Sverige 7. juni 1905. Umiddelbart etter ble den norske regjeringen behandlet som ulovlig av den svenske. Sverige godkjente ikke Norge som en selvstendig stat – dette var et norsk påfunn. Den norske regjeringen var på sin side i villrede om hvordan ledende svenske politikere stilte seg til den nye situasjonen (Hestmark 1999: 699). Regjeringen sendte derfor fire nordmenn på hemmelig oppdrag over grensa, der de skulle bruke kontaktene sine for å finne ut hva de svenske styresmaktene egentlig tenkte om den nye situasjonen (Hem 2005: 322). Utenriksminister Løvlands henvendte seg 13. juni til Halvdan Koht: «Kan du reise i dag?» Koht dro litt på det. «Ja, men regjeringa vil gjerne at du skal reise straks, sa Løvland. Er det ordre? spurde eg. Ja, svara Løvland. Vel, så reiser eg, sa eg», husket Koht senere samtalen (sitert i *ibid.*).³⁵ Koht var nå spesialutsending både for Løvland og Lange. Han reiste derfor til Sverige med *to* oppdrag: å hente informasjon om svenske politikeres synspunkt og å spre informasjon om det norske (Koht 1968: 270).

Det er en underdrivelse å si at Koht var en verdifull ressurs i forbindelse med unionsoppløsningen. Kohts store nettverk i fredsbevegelsen og blant svenske politikere var svært nyttig den første tiden etter 7. juni-vedtaket. Mens han var i Stockholm snakket han blant annet med riksdagsmannen Edvard Wavrinsky og fredsaktivisten Klas Pontus Arnoldson. Begge støttet den norske avgjørelsen og hjalp Koht så mye de kunne (Libæk 2004: 15-17).³⁶ Arnoldson var på denne tiden lønnet med 3000 kroner årlig av Nobelkomiteen for å skrive kvartalsrapporter om fredssakens stilling. Fordi han på denne måte støttet Norge i unionsstriden, måtte komiteen skjule denne tjeneste for den svenske Nobelstiftelsen, og skjulte utbetalingene i årsberetningene (*ibid.*: 13). Arnoldson var på alle måter en god Norgesvenn, som i 1908 ble belønnet med fredsprisen for sin fredsaktivisme. Koht var også i kontakt med Hjalmar Branting og Karl Staaff, som begge deltok på de norsk-svenske forhandlingene i Karlstad senere på året.

Resultatet av de norske sendemennenes tur til Sverige var en uttalelse fra Stortinget 19. juni, der det ble presisert at Norge var villige til å forhandle om «det

³⁵ De tre andre sendemennene var diplomaten Fritz Wedel Jarlsberg, høyrepolitikeren Benjamin Vogt og vitenskapsmannen Waldemar Chr. Brøgger (Hem 2005: 322).

³⁶ Wavrinsky ble i mange år nominert til fredsprisen for sin konstruktive rolle i unionsstriden i 1905, og havnet flere ganger på kortlisten (Libæk 2004: 15, note 35).

endelige oppgjør af det nu løste unionsforhold». 21. juni opplyste så statsminister Michelsen om at dette hadde bidratt til å dempe fiendebildene på svensk side betraktelig (Berg 1995: 28). Samme dag skrev Wavrinsky et brev til Løvland, der han lovet at det andre kammeret i Riksdagen (der han var medlem) ville avstå fra å høre på krigshisserne i det første kammeret. Han var også sikker på at kongen og regjeringen ville gjøre det samme (Hem 2005: 324). Koht hadde åpenbart gjort en god jobb.

5.1.3. Gjelsviks klausul

Utfallet ble forhandlinger med Sverige. De ble innledet i grensebyen Karlstad i slutten av august. Et av de store problemene under forhandlingene var de norske grensefestningene. Svenskene insisterte på å rive disse, da de var «en förolämpning» mot Sverige og truet freden (Berg 1995: 34). Å skulle rive festningene, var svært ydmykende for nordmennene. De nektet. Forhandlingene gikk i stå. Delegationene forlot Karlstad for å konsultere med sine respektive regjeringer. Samtidig ble det mobilisert soldater: 23 000 norske, 50 000 svenske. Også marinen ble satt i beredskap på begge sider. Det diplomatiske forholdet var spent, og krigsutbrudd mellom de to nabolandene kunne ikke utelates (Riste 2001: 71).

I denne spente situasjonen hadde Løvland bruk for gode argumenter. Han rådførte seg med folkerettskonsulenten på Nobelinstituttet, Nikolaus Gjelsvik (1866-1938). Gjelsvik møtte i store deler av 1904 fast i Nobelkomiteen, som suppleant for Bjørnson. Han var i likhet med Koht og Lange en lynende intelligent ung mann, og en av Norges fremste rettslærde. Han var dr.juris.³⁷ og dosent på universitetet allerede som 33-åring; professor samme sted fra 1906-36. I 1901-02 var han medlem av komiteen angående Norges tiltredelse til Haag-konvensjonen (Taranger 1920: 741). Denne ressursen visste Løvland å utnytte. Han hyret Gjelsvik inn som rådgiver. Og konsulenten ga gode råd. Han foreslo en nøytral sone i grenseområdene, «en virkelig neutral [og] ikke blot en forsvarsløs zone» (Berg 1995: 34). Dette var forutseningen for at Norge skulle rive festningene. Beleste Gjelsvik baserte forslaget sitt på en eksisterende traktat mellom Hellas og Tyrkia om De joniske øyer (Hestmark 1999:

³⁷ Den juridiske doktorgraden tok han på avhandlingen *Den norske Privatrets Lære om Vildfarelsens Indflydelse paa Retshandlers Gyldighed*, i 1898. I 1912 skrev han *Innleing i rettsstudiet*, som regnes som hans viktigste bok. Han fulgte opp med *Lærebok i folkerett og Lærebok i millomfolkelig privatrett* (Lilleholt [NBL]).

730).³⁸ En nøytral sone ville ikke være like truende for norsk sikkerhet, da den også gjaldt for Sverige. Militær aktivitet langs grensen skulle være forbudt for begge parter. Denne klausulen bar en tid navn etter Gjelsvik, og ble senere brukt i andre traktater (Robberstad 1968: 17). Gjelsvik fortsatte å være utenriksledelsens rådgiver i en rekke saker (Berg 1995: 320).

Da forhandlingsdelegasjonene samlet seg til et nytt forsøk 13. september, la Løvland frem Gjelsviks klausul med stor overbevisning: «[Han] snakka som ein ekte fredspolitkar» (Hem 2005: 336). Tiden i Nobelkomiteen hadde også gitt Løvland stor innsikt i håndtering av tvistes spørsmål. I etterkant fikk han mye skryt for å ha satt teori ut i praksis ved å insistere på bruk av voldgift i fremtidige konflikter med Sverige. Enden på visa var at de to statene skiltes i fred. Hvis eventuelle tvister dukket opp i fremtiden, skulle disse bringes til voldgiftsdomstolen i Haag. Der hadde Norge sin representant i Francis Hagerup – kollega av Gjelsvik på universitet og fra 1907 selv medlem av Nobelkomiteen fra 1907.

I det spente året 1905 hadde den norske regjeringen bruk for den hjelpen de kunne få. Heldigvis hadde utenriksminister Løvland like i nærheten et institutt med mye sosial og akademisk kapital å henvende seg til. Og de faglig ansatte på Nobelinstituttet var villige hjelpere – de ble trukket inn i det politiske feltet. Regjeringen spilte «et sjakkspill, men brikkene var verken bønder eller offiserer – de var akademikere» (Hestmark 1999: 693). Norsk selvstendighet var viktig for alle på Nobelinstituttet – nasjonalsaken var en grunnleggende del av dets habitus (se neste kapittel). Men om innsatsen i det utenrikspolitiske spillet her var sammenfallende, var den ikke det når det gjaldt den linjen regjeringen la seg på like etterpå. Da kom de varierende interessene tydeligere frem.

5.2. Kamp i feltet

Da Norge endelig var fritt, satte regjeringen i gang arbeidet med å bygge og trygge den nye staten. Først trengtes et statsoverhode. Så måtte det utarbeides en sikkerhetspolitikk. Til slutt måtte en fredspris deles ut. Om Nobelinstituttet hadde vært en nyttig ressurs for Løvland under unionsstriden, ble det mer motstand der da han satte i gang sine politiske prosjekter. De samme som hittil hadde hjulpet Løvland,

³⁸ Gjelsvik hadde også en artikkel på trykk i Samtiden i februar 1905, der han diskuterte unionen i et traktatperspektiv: «Rigsakten som Traktat» (Hem 2005: 293).

beveget seg raskt over fra det politiske til det aktivistisk-akademiske feltet, og protesterte høylydt.

5.2.1. Mot kongestyre

Den 7. juni 1905 erklærte statsminister Christian Michelsen at «foreningen med Sverige under en konge er oppløst som følge af, at kongen har ophørt at fungere som norsk konge» (sitert i Berg 1995: 23). I samme slengen tilbød han en av svenskekongens sønner den norske tronen. Bernadotte-tilbudet ble høflig avslått av svenskene (ibid.: 26-7). Dermed var Norge en stat uten overhode. Utover sommeren og høsten ble spørsmålet om monarki eller republikk et hett tema. Regjeringen var for monarki – om enn kun av strategiske grunner. Utenriksminister Løvland erklærte i august at han var prinsipiell republikaner, men at han ville opprettholde monarkiet for å unngå «Komplikationer med Stormagterne» (ibid.: 43).³⁹ Regjeringen begynte å arbeide for å få danske prins Carl på tronen. Han var gift med datteren til den britiske kongen. Det var jo ikke så dumt.

Den nylig avgåtte statsminister Hagerup sto også fast på at monarkiet var det beste – men med en svensk konge. Han fryktet den britiske bindingen: «[D]et gjælder at undgaa ... at man kommer under en særlig beskyttelse, særlig protektion og derved under en særlig afhængighet under en enkelt stormagt eller en gruppe af stormagter», som han uttalte det (sitert i ibid.: 45). Som konservativ var Hagerup trofast mot monarkiet, men som folkerettsjurist var han sterkt mot nye politiske bindinger til en stormagt.

På Nobelinstituttet rustet den yngre garde til aksjon mot Løvlands politikk. Koht ble en ledende talsmann for republikk. I første omgang var målet å få til en folkeavstemning. Samme dag som Karlstad-forliket ble undertegnet, 23. september, hadde Koht en artikkel om dette i *Norske Intelligenssedler* (Koht 1968: 273). Han forsøkte å få Bjørnson med på laget, men uten hell: på sine eldre dager var den republikanske dikterhøvdingen blitt monarkist – av strategiske grunner (Hestmark

³⁹ En kommentar signert Gunnar Heiberg i Dagbladet 01.10.05, i anledning en debatt dagen før, tok opp Løvlands vingling angående statsformen: «Eksællensen Løvland fortalte, at han i sin Tid havde været Republikaner, men republikanske Ideer var ikke længer i Kurs. Han var i sit Hjerte Republikaner. Og i Grunden var han Republikaner. Og han var Republikaner baade her og der. Men i Virkeligheden holdt han paa Monarkiet. Men for øvrig var det ikke nu Tiden inde til at tale om Republikk eller Monarki. Dog vilde han til Slutning, uden at berøre Spørgsmaalet, sige, at Monarkiet var det bedste for os» (sitert i Hestmark 1999: 741).

1999: 740). De to fredsvennene havnet i klinsj med hverandre, som talsmenn på hver sin side av saken. «Det var det siste eg hadde med Bjørnson å gjera», bemerket Koht senere (Koht 1968: 275).

Koht fikk i stedet med seg Gjelsvik, som akkurat var tilbake fra forhandlingene i Karlstad. Sammen deltok de på et folketog for folkeavstemning i hovedstaden, der Koht talte for mengden (Hestmark 1999: 741). Også Lange og Mikael H. Lie, som tok over som konsulent etter Gjelsvik i 1907, ble med. Sammen hadde det et opprop i *Social-Demokraten* 16. oktober (Hestmark 1999: 742). Lie hadde også en artikkel på trykk i *Dagbladet*, der han tilbakebeviste de konservatives påstander om at Europa foretrakk et kongestyrt Norge (ibid.: 741).

I slutten av oktober krevde regjeringens kandidat til tronen, prins Carl, også en folkeavstemning. Han ville være sikker på å ha hele folkets, ikke bare politikernes, støtte i sitt nye verv (Berg 1995: 43). Regjeringen satte avstemningen til 12.-13. november. Det neste målet for republikanerne var dermed å få folk til å stemme *nei* til kongedømme. Sammen med *Dagbladets* redaktør Lars Holst utarbeidet Koht et opprop som sto på trykk 2. november. Det ble undertegnet av en mengde store navn, for det meste Venstremenn. Av Nobelinstituttets medlemmer finner vi navnene til Lange, Gjelsvik, Hans Jacob Horst og Johannes Steen, i tillegg til Koht. I motsetning til Løvland og Bjørnson, som så Norges sikkerhet trygget gjennom en kongelig kobling til Storbritannia, var tanken her den motsatte:

Og som republikken er freden indad, saaledes er den ogsaa freden udad. Al historisk erfaring viser, at kongelige familieforbindinger ingen virkelige fordele yder for et lidet lands tryghed, men bare utsætter det for fristelser og farer. Republikken er den statsform, som vil være bedst skikket til at holde os udenfor alle storpolitiske forviklinger og gennemføre den neuutralitetspolitik, som er vor livsinteresse. ... Mød derfor, hver mand og stem *Nei!* (Opprop 1905).

Men det ble ja. Danske prins Carl ble norske kong Haakon VII med 79 prosent støtte i folket (den mannlige halvdel). Den nye kongen ankom Norge 25. november og ble tatt i ed to dager senere (Riste 2001: 74-5). Det første offisielle oppdraget hans var å dra til Nobelinstituttets festsal den 10. desember for å overvære annonseringen av Bertha von Suttner som årets fredsprisvinner (St.dok. 53 1905/06: 2).

5.2.2. *Mot stormaktsgarantier*

Etter at unionsoppløsingen var et faktum, var den neste utfordringen for Løvland og regjeringen å skaffe Norge en stormaktsgaranti som skulle sikre landets *nøytralitet* og

territorielle integritet. Den nye garantitraktaten skulle ta over etter Novembertraktaten fra 1855, inngått mellom Sverige-Norge, Frankrike og England og beregnet på å sikre førstnevnte mot russisk aggresjon. Det var først og fremst Sverige, og til dels Russland, som utgjorde trusselbildet til de norske beslutningstakerne etter 1905 (Berg 1995: 65-9). Løvlands plan var at inngåelsen av en ny traktat skulle skje i «ein storpolitisk eingongsoperasjon», der «ialfald vestmagterne (England, Frankrike og om mulig de forenede stater, Tyskland og Russland) i forbindelse med at anerkjende den nye ordning i Norge ogsaa vilde anerkjende os som neutralt land» (sitert i Berg 1995: 71). Operasjonen tok opp det meste av utenriksministerens tid fra midten av 1906.

I slutten av juni 1906 anmodet han Lange, som var det nærmeste Løvland kom en privatsekretær, om å gjøre «et politisk arbeid» for ham (Lange 1906a). Lange skulle skrive et memorandum om Novembertraktaten, med spesiell vekt på dens historie. Det skulle Løvland bruke i forbindelse med utarbeidelse av den nye traktaten. «L. [Løvland] ønsker at ha det i anl. af keiserens besøg, hvor han jo skal være tilstede» (ibid.), skrev Lange i brev til kona. Keiser Wilhelm II av Tyskland pleide å tilbringe somrene på cruise i de vestlandske fjorder. Løvland hadde bruk for noen argumenter i møte med keiseren.

Selv om Lange tok på seg den oppgaven Løvland ga ham, var han langt fra enig i det politiske målet. Han så på det mest som en test – «noget at bite i» – fra Løvland, med tanke på en mulig fremtidig diplomatisk karriere (Lange 1906). Om dokumentet han skulle skrive, bemerket han: «Det må naturligvis være ganske objektivt; men jeg haaber at en objektiv fremstilling kan tjene til at vise at garantitraktatene er noget svineri» (ibid.).

For andre gang ble det satt i gang aksjon mot Løvlands politikk. Lange slo seg sammen med Koht, som høsten 1906 satt på Nobelinstituttet og arbeidet med doktoravhandlingen sin.⁴⁰ Gjelsvik brukt også instituttet som arbeidsplass. «Vi var gode venner og snakka mykje politikk saman», skrev Koht senere. «[V]i var einige om at måtte bli reist motstand mot den nye garantipolitikken» (Koht 1968: 278). Koht sendte inn en kommentarartikkel om «Norges Neutralitet» til *Verdens Gang*. Her angrep han spesielt den «nøytraliteten» Norge ville få under vingene til stormaktene.

⁴⁰ Avhandlingen i historie, *Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, zumal während der Jahre 1863 und 1864 auf Grundlage neuer Aktenstücke*, disputerte han på i mars 1908.

Sin egen posisjon i nøytralitetssaken hadde han gjort tydelig flere år tidligere, blant annet i utredningen til Stortinget. Han viste da til farene i en antatt garantert nøytralitet. Sveits hadde hatt en slik en i 1815, skrev historikeren Koht, og den «blev brukt som paaskud til indblanding fra magternes side» (St.dok. 51 1901/02: 12). Stormaktene hadde påstått at hele Sveits' forfatning var bundet til nøytralitetsgarantien, slik at sveitserne selv ikke kunne endre denne «uden magternes samtykke og raad» (ibid.). Dette kunne også skje Norge! En «principielt erklæret neutralitet» var tryggere, for denne besto i at staten selv erklærte seg for evig nøytralt, uten at stormaktene garanterte noe som helst.

Koht gjentok argumentene i kommentarartikkelen (Leira 2002: 87). *VGs* redaktør, Ola Thommessen, nølte. Han kritiserte Koht for å være sjåvinistisk. Særlig heftet han seg ved avlutningen, der det sto at: «Norge stræver ikke efter at komme under de fremmede Magters Beskyttelse, hvor velment det end kan være» (Koht 1968: 279). Det viste seg at Thommassen hadde vist artikkelen til Løvland, som hadde satt foten ned og krevd omformuleringer (ibid.; Koht 1906b). Artikkelen kom på trykk 2. desember, men i redigert utgave. Løvland hadde også under republikk-offensiven hindret Koht i å publisere en artikkel. Den skulle egentlig stå på trykk samme dag som Norge brøt ut av unionen, 7. juni 1905. «Nei, dette synes eg ikkje du skulle prente; det ville ikkje ikke høve nett no», rådet Løvland ham da (siteret i Hem 2005: 313). Løvland, som også betalte lønnen til Koht, fikk viljen sin.

Om Kohts kritikk av garantipolitikken hadde noen effekt på Løvland, er vanskelig å si. Koht bemerket senere at mens det i det første traktatutkastet fra Løvland 10. november, sto at stormaktene skulle trygge Norges nøytralitet, selvstendighet og integritet, hadde han i den endelig versjonen fra 10. desember strøket nøytraliteten. «Eg torer ikkje seia at det var dei sterke motlegga frå meg i samtalene med Thommessen som hadde denne verknaden. Kan hende Løvland merka at stormaktene ikkje var sær s huga på å gje ein nøytralitets-garanti» (Koht 1968: 280). Men det er ikke utenkelig at Kohts kritikk, spesielt siden den kom fra innsiden av det instituttet Løvland selv ledet, hadde en viss effekt.

Motstandskampen fortsatte. Den 3. desember «samrødde eg meg på nytt med dei to vennene mine i Nobel-Instituttet, og vi vart einige om at no måtte vi setta i gang ein heil kampanje mot garanti-politikken», skriver Koht (1968: 280). De gikk både til pressen og Stortinget. Gjelsvik skrev en artikkel i *Dagbladet*, der han argumenterte for at slike traktater bare er et narrespill. Man kan aldri stole på stormaktene: «Vil en

fremmed Magt give os Hjælp, naar det røiner paa, saa har den altid Anledning dertil, selv uden forudgaaende Garanti i nogen Form. Og finder den det ikke stemmende med sine Interesser at give os Hjælp, saa vil den aldrig, trots den mest velskrevne Garantitraktat, mangle Paaskud for Undladelse af at yde Hjælp» (siteret i Berg 1983: 147). Lange fikk en artikkel på trykk i samme avis 10. desember, som stilte spørsmålet «Garanti?» i overskriften. Svaret var nei. Koht fikk to artikler på trykk i *Intelligenssedlene* i desember samt åtte avisartikler på trykk i *Dagbladet* i februar 1907. Disse ble samlet i brosjyren «November-traktaten. Dens foranledning og følger» i mars 1907. Hovedpoenget var det samme som hos Gjelsvik og Lange: stormaktene kan ikke stoles på (Berg 1983: 147).

De tre akademikerne hadde ingen problemer med å få gjennomslag i pressen. For å få gjennomslag på det politiske feltet, derimot, trengtes en annen type kapital. Først og fremst trengtes noen som selv tilhørte dette feltet. Heldigvis var det flere av dem på Nobelinstituttet. Koht henvendte seg først til nobelkomitémedlem og stortingsmann Hans Jacob Horst (Koht 1968: 281). Horst var enig med de tre «samansvorne» på instituttet. Koht håpet Horst ville ta til motmæle mot traktaten i Stortinget. Siden han var partifelle med Løvland «vilde [han kunne] gjøre det, uten at det blev utlagt som bare regjeringsopposisjon» (Koht 1906b). Horst klarte derimot ikke å gjennomføre oppdraget sitt. Koht gikk videre til formannen i justiskomiteen, Lars Abrahamsen, men heller ikke her fikk han napp (Koht 1968: 281). Koht bemerket senere at Horst tok saken ble tatt opp i Stortingets Fredsforening, der han var leder, men at det ble med dét (ibid.: 283). Til tross for suksess i pressen,⁴¹ skjønnte etter hvert «[v]i vennene i Nobel-Instituttet ... at striden vår var dømt til nederlag» (ibid.). Stormaktenes skygger senket seg over dem.

Den 10. desember 1906 sendte så Løvland det norske traktatforslaget til de norske legasjonene i London, Paris, Berlin og St. Petersburg (Omang 1957: 22). Olav Riste bemerket at dokumentet var bemerkelsesverdig urealistisk. For eksempel kunne Norge, teoretisk sett, forlange at Frankrike gikk inn for å forsvare Norge mot Storbritannia, dersom sistnevnte motarbeidet et eventuelt tysk angrep ved å ta i bruk den norske kysten (Riste 2001: 78). De fire stormaktene skulle alle godkjenne og respektere Norges nøytralitet, og la Norge være i fred. Integritetstraktaten var det

⁴¹ Men ikke uten kostnader: Kohts krancling med *VG* i etterkant av denne hendelsen, gjorde at han, etter å vært tilknyttet avisa som fast skribent siden 1901 (Skard 1982: 60), avsluttet forholdet: «Og det vart aldri teki opp-att» (Koht 1968: 283).

selvstendige Norges første og største sikkerhetspolitiske sak, og la mye av føringen på den videre kursen. At den både ble klekket ut og motarbeidet på Nobelinstituttet, viser den sentrale rollen instituttet hadde i utenrikspolitisk tenkning på denne tiden.

5.2.3. *Mot Roosevelt*

Beslutningen om å tildele den amerikanske presidenten Theodor Roosevelt fredsprisen for 1906 ble fattet 1. desember, «på eit tidspunkt då Løvland i lengre tid må ha grunda på korleis ein liten nasjon som Noreg kunne oppnå noko hos stormaktene» (Hem 2005: 389). Løvland hadde jobbet intenst med å skaffe Norge stormaktsgarantier: «I nesten ein måned hadde Løvland knapt vore opptatt av anna enn å vinne velvilje i Storbritannia» (ibid.). Hvorfor ikke søke velvilje også hos USA?

Offisielt fikk Roosevelt fredsprisen for sin rolle som fredsmekler i den japansk-russiske krigen og sin positive innstilling til voldgiftsdomstolen i Haag. Koht skrev utredningen. Den var negativ. Han pekte på at Roosevelt så på krig som et nyttig instrument. Voldgiftsdomstolen var videre bare nyttig så lenge den tjente amerikanske interesser, påpekte han. Koht så amerikansk proteksjonisme som et hinder for freden: «Han [Roosevelt] er høgtollsmann, og dermed trur eg at han arbeider mot eit grunnkrav i fredstanken: god samhjelp millom folka; ja, det er vel ikkje fritt, at stenge-tollen beint fram skapar strid» (sitert i Leira 2002: 91). Frihandel hang tett sammen med fredssak i norsk fredsdiskurs (ibid.).⁴² Ellers pekte Koht på amerikansk imperialisme i Sørvest-Asia og i Latin-Amerika, med et tydelig budskap: Roosevelt fortjener ingen fredspris.

Nobelkomiteen fikk altså ikke støtte for valget sitt i kandidatutredningen. Løvland anklaget senere Koht for å være partisk i bedømmelsen (Koht 1968: 281). Men konsulenten var ikke alene. Lange hadde sommeren 1906 artikkelen «Panamerikanisme» på trykk i *Samtiden*. Roosevelt var, ifølge Lange, en imperialist som drømte om amerikansk hegemoni (Libæk 2000b: 21).

Den 10. desember 1906 fikk likevel Roosevelt fredsprisen – en tildelingen som tematisk skilte seg fra de tidligere fredsprisene, med vinnere i stor grad fra den europeiske fredsbevegelsen (se neste kapittel). Stortingets presidentskap bifalt Nobelkomiteens beslutning, og inviterte like greit den amerikanske ambassadøren

⁴² Sosialisten Koht brukte svært sjelden frihandelsargumenter for fred, men nå skulle han overtale en borgerlig komité, og da var det et nyttig argument.

Herbert Peirce inn til Stortingssalen for å ta i mot prisen. Også i nasjonalforsamlingen så man verdien av amerikansk godvilje. Stortingspresident Gunnar Knudsen benyttet anledningen til å takke USA for å stå fremst i rekken av land som hadde innført fredsarbeid som praktisk politikk. Han delte deretter ut fredsprisen på vegne av Stortinget!

Naar jeg nu, hr. minister, paa *stortingets* vegne overrækker Dem fredsprisen med, hva dertil hører, saa vil jeg paa *stortingets* vegne bede Dem overbringe præsidenten en hilsen fra det norske folk og en tak for, hvad han har utrettet til fredssagens fremme, og jeg vil dertil ogsaa knytte ønsket om, at det maa forundes denne rige og høit begavede personlighed fremdeles at kunne virke for fredssagens fremme til verdensfredens sikrelse (sitert i *Le Prix Nobel* [1906] 1908: 61, min kursivering).

Peirce overbrakte en hilsen tilbake fra Roosevelt. I likhet med stortingspresidenten, betraktet også den amerikanske presidenten prisen som en utmerkelse fra de norske folkevalgte: «I am profoundly moved and touched by the signal honor shown me through your body in conferring upon me the Nobel Peace Prize» (Peirce sitert i *ibid.*: 62). Peirce utdypet presidentsens ord: «His acts proclaim him, and you, Gentlemen of the Norwegian Storting, by this award of the Nobel Peace Prize, a foundation conceived in God-like love of mankind, have blazoned to the world your recognition of his wise use of his great office in the best interests of humanity» (*ibid.*: 61). Stortingspresident Knudsen, som hadde gått ut av regjeringssamarbeidet med Løvland høsten 1905 grunnet sitt republikanske ståsted, var for øvrig en av utenriksministerens sterkeste støttespillere i arbeidet med garantitraktaten (Berg 1995: 95).

Dagen derpå var dagen derpå for trekløveret på Nobelinstituttet. I dagboken sin oppsummerte Koht skuffelsen over den løvlandske linje:

Det er atter tydelig, at det norske folk har tatt skade på sin sjæl av de lange tiders uselvstændighet; ellers hadde ikke al denne usseldom kunnet få slikt fotfeste. Helt fra 7de juni i fjor ser vi frygtpolitikken i uavbrutt kjæde, – først Bernadotte-tilbudet, så forhandlingen om de svenske vilkår, derefter Kongevalget av hensyn til de «gode forbindelser», så forhandlingene om garantitraktat (siden i vår) og nu til sist Nobelpris til Roosevelt, – alt sammen for at vinde støtte utenlands. At Roosevelt fikk fredsprisen, er drevet igjennom av Løvland og Bjørnson med tilhæng av Berner imot John Lund og Horst, og det er utvilsomt, at der er tatt politiske hensyn. «Jeg sa,» fortalte Lund for en ukes tid siden, «at det kanskje var politisk klokt; men –». Når jeg ser på alt dette og tænker på den husmandstilling vi nu skal få under stormagtenes garanti, da kjender jeg likefrem skam ved at være normand (Koht 1906b).

Også Gjelsvik husket tilbake på Løvlands politikk, som «eit tankelaust utslag av ein viss husmannsbyrgskap paa landet sine vegner» (Gjelsvik 1927: 52). Men til tross for skuffelsen: utfylte Nobelinstituttet en demokratisk funksjon som kritikere av regjeringen, i en tid da utenrikspolitikk var et privilegium for de få?

5.3. Konturer av et utenrikspolitisk felt

Den utøvedes og den lovgivendes organisering av politiske saker har gjerne vært sammenfallende. Regjeringens departementer har derfor gjerne sitt motstykke i Stortingets komiteer (Nordby 2004: 201). I tiden rundt 1905 manglet imidlertid utenrikspolitikken begge deler: det fantes verken noe oppegående utenriksdepartement eller en egen utenrikskomité. Diskusjonen over viser at Nobelinstituttet ble en aktiv del av norsk utenrikspolitikk i 1905-06. Det var et sted både for utenrikspolitisk tenkning og praksis. Hva slags konkurranse hadde det?

Utenriksminister Løvland manglet et offentlig departement han kunne ta til bruk. Utenriksdepartementet ble opprettet i juni 1905, men dette var bare et første skritt på vei mot et velfungerende utenriksapparat (Omang 1955: 145). For det første måtte Sverige godkjenne Norge som en selvstendig stat før norske diplomater offisielt kunne sette i gang med arbeidet. Dette skjedde i oktober (ibid.: 144). For det andre måtte departementet bygges opp. Det tok lenger tid. Først i april 1906 ble organiseringen av UD godkjent av kongen i statsråd (Berg 1995: 55). Utpå våren 1906 kom departementet så i virksomhet, med 16 tjenestemenn og sju sekretærer (Neumann & Leira 2005: 59-61). I lys av dette var det naturlig at Løvland i mellomtiden henvendte seg til den andre institusjonen han ledet, og benyttet seg av den sosiale og akademiske kapitalen som var tilgjengelig der.

Heller ikke Stortinget hadde noe eget organ der parlamentarikerne kunne luften sine meninger om utenrikspolitiske saker. De hadde Stortingssalen, men den ble lite brukt til utenrikspolitisk debatt. Riktignok uttalte konstitusjonskomiteen både i 1906 og 1908 at det burde komme bestemmelser om diplomatiske saker inn i Grunnloven (Greve 1964: 87). Men inntil den første utenrikskomiteen ble opprettet i 1917 – på regjeringens initiativ – ble utenrikspolitikk diskutert under rubrikken «budsjett» eller som del av Stortingets generelle kontroll av regjeringen, i protokollkomiteen (Løvold 2002: 38-45).⁴³ Også her fikk det faglige miljøet på Nobelinstituttet spillerom, som

⁴³ Den første stortingsdebatten om utenrikspolitikk var i januar 1906, og handlet om Utenriksdepartementets organisering og budsjett. To hovedposisjoner sto mot hverandre: Regjeringen ville skille diplomati fra konsulatvesen, og prioritere diplomati. Opposisjonen ville ha de to oppgavene samlet, men diplomatiet underordnet handelspolitikk. Fredsmannen Bernhard Hanssen, medlem av Nobelkomiteen fra 1913, ville gå lengst i handelsretning. Han ville i utgangspunktet «sløife hele diplomatiet og kun beholde et konsulatvæsen, et

kritikere av regjeringens politikk. Men det var snakk om noe mer enn et debattforum. Det var en handlingsdyktig gjeng, med organisatorisk kraft og sosial kapital. På hjemmebane ga de Løvland en motstand han ikke møtte på Stortinget.

I synet på hvilken vei Norge skulle gå, avtegner det seg et skille mellom det politiske og det akademisk-aktivistiske feltet. Utenriksminister Løvland og stortingspresident Berner var politikere og pragmatikere. De så at Norge måtte innrette seg i statssystemet og den maktpolitikken som rådde der. Konsekvensen var blant annet at en nøytralitet måtte garanteres, ikke bare godkjennes, hvis Norge skulle gå klar av en eventuell krig. Løvland ivret etter å få Norges sikkerhet garantert, fordi han var sikker på at en sjøkrig mellom stormaktene var nært forestående. Dette var den norske utenriksministerens «fixed idea», ifølge flere utenlandske observatører (Berg 1995: 69). Løvland sto imot Koht, Gjelsvik og Langes formaninger om av garanti var «noget svineri» og at den utfordret nasjonens suverenitet.

Løvland og Berner var også strateger, som så at et fortsatt monarki ville tone ned radikalismen og revolusjonstendensen i unionsoppløsningen. Med en dansk konge og engelsk dronning ville den «britiske garanti» være enda mer befestet. Dette betydde ikke at de var monarkister i prinsippet, men at logikken i det politiske feltet tvang dem til å følge andre interesser enn akademikerne. Disse var uten formelt ansvar for den politiske kursen. De kunne derfor forfekte sine republikanske prinsipper og sin motstand mot stormaktsgarantier. Interessemotsetningene stammet ikke nødvendigvis fra dype uenigheter om Norges fremtid. I prinsippet var Løvland republikaner; i praksis måtte han, som utenriksminister, arbeide for det som tjente Norges sikkerhet best. Han var fanget av det politiske feltets logikk.

Oppsummering

Man begynte i 1905-06 å ane konturene av et eget utenrikspolitisk felt i Norge. Men faste institusjoner manglet. Nobelinstituttet trådte inn og ble en del av den utenrikspolitiske praksisen. I dette kapitlet har jeg vist at instituttet hadde to funksjoner: (1) som medhjelper av regjeringen og (2) som motstander av regjeringen. Det avtegnet seg videre et skille på Nobelinstituttet, mellom politikere på den ene siden og akademikere på den andre. De havnet i kamp om ulike interesser, som representanter for ulike felt. I neste kapittel diskuterer jeg hvordan den

økonomisk politisk agentsystem i direkte forbindelse med fædrelandet» (sitert i Neumann & Leira 2005: 66). Et kompromiss ble inngått.

utenrikspolitiske tenkningen på Nobelinstituttet ble del av det utenrikspolitiske feltet i tiden før første verdenskrig, og med det la grunnlaget for en videre norsk utenrikspolitisk tradisjon.

6. NASJONALE IDEER OG INTERNASJONAL POLITIKK

I forrige kapittel viste jeg hvordan kapitalen på Nobelinstituttet ble mobilisert til hjelp og motstand for regjeringen i den kritiske tiden rundt 1905. Jeg drøftet med bakgrunn i dette den funksjonen Nobelinstituttet hadde i det gryende utenrikspolitiske feltet i Norge. I dette kapitlet undersøker jeg først hvilke ideer som dominerte på Nobelinstituttet, og som dermed kan sies å utgjøre instituttets habitus. I lys av dette diskuterer jeg fredsprisvinnere i tiden før første verdenskrig – i stor grad et speilbilde av Nobelinstituttets egen sammensetning. Jeg avslutter med en oppsummerende diskusjon om Nobelmiljøets helhetlige innvirkning på norsk utenrikspolitisk tenkning.

6.1. Liberale disposisjoner

Medlemmene av Nobelinstituttet hadde mye til felles. Interesse for fredssaken var selvfølgelig en ting. Venstrepolitikk var en annen.⁴⁴ Komiteen omga seg også stort sett med folk til det politiske venstre. Det var med andre ord god grobunn for liberale argumenter. Og for nasjonale. I det følgende vil jeg tegne et bilde av Nobelinstituttets habitus i tiden før første verdenskrig, slik den fremkom gjennom de dominerende ideene på huset.

6.1.1. Liberal internasjonalisme

Hvis man skal sette en merkelapp på de tankene som ble gjort på Nobelinstituttet i tiden før første verdenskrig, må dette bli *liberal internasjonalisme*. Dens fremste talsmann var Christian L. Lange. Mer enn noen ble han skolert i fredssaken gjennom arbeidet på Nobelinstituttet, og er derfor en god representant for den diskursen som utviklet seg der. Før John Lund hyret ham inn som sekretær for IPU-konferansen i 1899, hadde han ingen interesse for fredssaken:

Jeg hadde ikke stort begrep den gangen om «fredsbevegelsen». 7-8 år før hadde jeg sittet i styret for «Demokratisk foredragsforening» som Ludvig Meyer hadde stiftet, og

⁴⁴ Nobelkomiteens partipolitiske sammensetning før første verdenskrig var svært venstreskjev. Fra Venstre: Jørgen Løvland (1897-1922), Johannes Steen (1897-1903), John Lund (1897-1913), Bjørnstjerne Bjørnson (1897-1906), Hans Jacob Horst (1901-1931), Carl Berner (1904-1918). Fra Frisinnede Venstre (konservative utbrytere fra Venstre): Bernhard Hanssen (1913-1939). Fra Høyre: Francis Hagerup (1907-1921). Blant suppleantene var det litt bedre balanse, med Jørgen Knudsen, Ebbe Hertzberg, J.C. Peter Brandt og Fredrik Stang fra Høyre, Wollert Konow (S.B.) fra Venstre og Christian Holtermann Knudsen fra Arbeiderpartiet (*Wikipedia – Nobelkomiteens medlemmer* 2011).

en student tilbød oss da et foredrag om «fredssaken». Jeg husker jeg tenkte da: «Kjære, er det noe å holde foredrag om?» [Dette endret seg, naturligvis:] I de ni årene jeg satt der [som Nobelsekretær] ... fikk jeg virkelig rede på hva fredsarbeid er for noe og oppdaget at det kan holdes mange foredrag om det» (Lange sitert i Tønnesson 2005b: 88).

Og han holdt mange foredrag selv. I tillegg til å være byråkraten som ordnet Nobelinstituttets praktiske ting og lesehesten som bygde opp instituttets bibliotek, fungerte Lange også som «profesjonell politisk analytiker» for Nobelkomiteen (Tønnesson 2005b: 89). Han skrev i flere år kandidatutredningene alene, og måtte av den grunn gjøre seg kjent med den europeiske fredsbevegelsen – dens historie og dens problemstillinger. Allerede i 1902 ble han sendt ut til det europeiske kontinentet for seks måneder – med et 1000-kroners stipend fra Nobelkomiteen i lomma – for «at knytte forbindelser og indhente opplysninger af viktighed for komiteens arbeide overhodet» (St.dok. 31 1902/03: 3). Lange ble raskt en av de hyppigste bidragsyterne til det faglig-politiske ordsiftet og en svært viktig bærer av utenrikspolitiske ideer i Norge (Knutsen upubl.).

Lange ble raskt talsmann for internasjonale ideer. I det amerikanske magasinet *The Independent* i 1907, oppsummerte han hvordan denne -ismen styrte fredsbevegelsens arbeid for en bedre verden: «[T]hru the building up of an international arbitration court, of stated international congresses, the preparations of a code on international law, it is constructing the future, throwing the base of the organized international society, which we now dimly see is coming to take place of the present international anarchy» (Lange 1907: 1062). Etablering av voldgiftsdomstoler, utvidet bruk av folkeretten og gjennomføring av fredskongresser, var de tre viktigste stegene på veien mot fred.

Langes beskrivelse av mellomstatlig forhold som kjennetegner av et *internasjonalt anarki*, kjenner vi igjen fra Lorimer (1884). Lange tenkte i samme baner som folkerettssirkelen fra Gent, med sitt fokus på etablering av folkerettslige institusjoner. De internasjonale impulsene Lange tok opp i seg, brukte han hele livet sitt på å formidle videre til en norsk offentlighet. Han ble i mellomkrigstiden en helt sentral aktør i oppbyggingen av IP-faget i Norge. Første initiativ til dette kom med i 1916, da han puslet han med tanken om å etablere et nordisk tidsskrift om internasjonal politikk. Tidsskriftet skulle hete *Alfred Nobel – Nordisk Tidsskrift for fred, folkeret og mellempolitiske spørsmål*. Mulige bidragsytere inkluderte Jørgen Løvland, Francis Hagerup, Halvdan Koht, Mikael H. Lie og Ragnvald Moe – alle fra

miljøet rundt Nobelinstituttet (Leira & Neumann 2007: 150).

Løvland hadde til hensikt å gjøre diplomat av Lange, og i 1906 fikk han sitt første offisielle oppdrag for den norske stat, som sekretær for stortingsdelegasjonen ved det internasjonale parlamentarikermøtet i London (Tønnesson 2005b: 92). Året etter ble han sendt til folkerettskonferansen i Haag, som del av den norske delegasjonen. Haag-konferansen i 1907 var en unik mulighet for å sette tanker ut i praksis for den nye norske staten.

Den norske delegasjonen ble ledet av Francis Hagerup. Han ble samme år medlem av Nobelkomiteen. En fin kombinasjon. Hagerup (1853-1921) var professor i jus og tidligere justisminister og statsminister for Høyre. Som statsminister fra 1903-05, da unionsstriden strammet seg til, ble han kritisert for å være svak i sin forhandlingslinje mot Sverige. Han ble derfor presset til å overlate taburetten til Christian Michelsen. Slagstad skriver at under «unionsforhandlingene med svenskene viste Hagerup seg å være så bundet av sin juss at han mistet den politiske handleevnen» (2001: 150). Hagerups linje har også blitt tolket som uttrykk for en sterk integritet og genuin tro på folkerettens forrang (Erichsen [NBL]). I tillegg trodde han på unionen (Michaelsen 2003: 43). Med Norges selvstendighet gikk Hagerup over i diplomatiet, og var ambassadør i København fra 1906 (med ansvar for Haag og Brussel) og i Stockholm fra 1916.

Med sin nye rolle som diplomat, ble folkeretten Hagerups hovedinteresse. Han ble etter hvert en av Nordens fremste eksperter. I 1897 – samme år som han uten hell stilte til valg til den første Nobelkomiteen⁴⁵ – ble han medlem av Folkerettsinstituttet, der han satt som president i 1912. Fra 1903 var Hagerup Norges representant til voldgiftsdomstolen i Haag, opprettet under den første folkerettskonferansen i 1899. I 1906 ble også Hans Jacob Horst medlem av denne domstolen, slik at Nobelkomiteen i 1907 hadde to representanter til disposisjon i Haag. Hagerup var også norsk delegat ved flere internasjonale konferanser om sjørett (Erichsen [NBL]). Som Høyremann hadde Hagerup en tradisjonell skepsis til de folkelige fredsbevegelsene og nøytralitetsideologien som hadde vært Venstres domene i mange år. Gjennom praktisk erfaring med internasjonal rett, blant annet gjennom sitt verv i Nobelkomiteen, ble han derimot omvendt (Michaelsen 2003: 41).

⁴⁵ Han fikk 51 stemmer, som ikke holdt (St.dok. 7, II, nr. 287 1897: 2289). Det tok dermed ti år før han slapp til i komiteen. At han var nær venn og kollega av Bernhard Getz (pluss at Hagerups kusine var moren til Getz) hjalp tydeligvis ikke (Rieber-Mohn [NBL]).

Den norske delegasjonen⁴⁶ til Haag hadde to saker på agendaen: utvidet bruk av voldgiftsavtaler for å forebygge krig og utvidet handlefrihet for de nøytrale statene dersom krig brøt ut (Berg: 92). Konferansen hadde bortimot universelt oppmøte fra verdens uavhengige stater (44, mot 26 stater under den første Haag-konferansen i 1899) (Berg 1995: 335, note 12). Dette ga småstatene en unik anledning til å lede an, noe Hagerup senere poengterte:

I det hele fortjener det at fremhæves som en side ved den anden Haagerkonferance, der besidder stor symptomatisk interesse, at, medens paa tidligere konferencer de *krigsførendes* interesser og synsmaader er traadt i forgrunden, var det de *neutrale* staters interesser, der fortrinsvin behandles i 1907. ... Man har med et noget pompøst klingende, men ikke helt ueffent udtryk talt om et menneskehedens parlament (Hagerup 1909: 364).

Hagerup grep muligheten og ble småstatenes fremste talsmann (Berg 1995: 93). Norges mål med konferansen var å utvide bruken av voldgiftsavtaler, og nordmennene stemte for innføring av obligatorisk voldgift i tvistespørsmål. Og med Hagerup i spissen blokkerte småstatene et forslag som gikk ut på å etablere en permanent voldgiftsdomstol der stormaktene skulle utpeke de faste medlemmene – da disse hadde «globale interesser» – mens de mindre statene kun skulle utpeke dommere etter en turnusordning (ibid.: 92). Dette prinsippet, som minner om hvordan FNs Sikkerhetsråd er ordnet, gikk Hagerup til angrep mot. Han viste blant annet til at også Norge, som sjøfartsnasjon, hadde globale interesser. Forslaget var kort sagt urettferdig og brøt med prinsippet om rettslig likestilling. Forslaget falt. Hvis Hagerup var svak som statsminister, var han i sitt ess når han parlamenterte internasjonal justis.

6.1.2. Liberal nasjonalisme

Det var ikke bare internasjonalistiske tanker som sto sterkt. Også en liberal venstrenasjonalisme fikk en fremtredende rolle i norsk fredsdiskurs og på Nobelinstituttet. Som nevnt sto særlig ideen om «folket» sterkt. Folkelig kontroll over utenrikspolitikken ble antatt å være fredsfremmende, og det norske folk ble antatt å være spesielt fredselskende. Denne vektleggingen av folket henger sammen med kampen for norsk selvstendighet. Kampen sto ikke bare om politisk løsrivelse fra Sverige, men like mye om kulturell løsrivelse fra Danmark. Det handlet en egen *norsk identitet*. Ivar Aasens innsamling av norske dialekter fikk en hovedrolle. På slutten av

⁴⁶ I tillegg til Hagerup og Lange, var sekretær i UD Eivind Blehr og stortingsmann og konsul Joachim Grieg med i den norske delegasjonen (Berg 1995: 335, note 8).

1800-tallet ble kampen for landsmålet en av Venstres viktigste politiske saker (Bergsgård 1933: 80). Løvland var partiets fremste talsmann, og han samlet likesinnede rundt seg. Til at det lå plassert like bak Slottet i Kristiania, var det derfor et bemerkelsesverdig tungt innslag av landsmål på Nobelinstituttet.

For Løvland var målsaken «det mest sentrale i hele hans samfunnssyn» (Libæk 2000a: 7). Han sto blant annet bak det første stortingsvedtaket som ble formulert på landsmål i 1886, og i 1907 var han pådriver for innføringen av sidemålstilen til examen artium – en særdeles viktig seier i den kulturelle løsrivelsen fra Danmark. Løvland så på målsaken som like viktig som garantitraktaten i å sikre Norges fulle selvstendighet. Da han oppsummerte sitt politiske liv, var det «uppattreisinga av det heilt norske» og sikringen av Norge mot utenlandske trusler, han så som viktigste saker (Berg [NBL]). I kampen for et sterkt Norge, var det behov for et sterkt forsvar og Løvland var medlem av Norges forsvarsforening fra opprettelsen i 1886. Fredsengasjementet hans utviklet seg som en del av kampen for nasjonal selvstendighet utover 1890-tallet.

Som leder for Noregs Mållag fra 1909 til 1912, stilte naturligvis Løvland Nobelinstituttets lokaler til organisasjonens disposisjon. I januar 1912 holdt han avskjedstale i instituttets festsal og overlot roret til Nikolaus Gjelsvik (Hem 2005: 444). I likhet med Løvland, var Gjelsvik ihuga målmann. Han var «den første bondefødde universitetslæreren i jus her i landet og grunnleggjaren av det nynorske rettsmålet. ... ei drivkraft i arbeidet for målsak, folkeopplysning og nasjonalt sjølvstende» (Lilleholt [NBL]). I noen år var han formann i Det Norske Samlaget, Noregs Mållag og Noregs Ungdomslag samtidig (ibid.). Sistnevnte sto blant annet bak utgivelsen av *Norske folkeskrifter*, som han selv og Koht hyppig skrev om fredssak og målsak i. Lange hadde også en artikkel på trykk i tidsskriftet i 1909, kalt «Rett og fred millom folki. Utgreiding um dei nyaste avtalorne» (Almenningen 2003: 43).

Gjelsvik var i likhet med Løvland målmann og forsvarsvenn. «Det er likso godt aa segja det fyrst som sist: Soleis som verdi endaa er laga, høyrer fred og forsvar ihop», begynner essayet «Fred og forsvar», publisert i *Norske folkeskrifter* i 1906. Hovedpoenget er at Norge, i likhet med alle andre land, har en moralsk plikt til å holde seg et sterkt forsvar. Behovet for et sterkt forsvar var nemlig rotfestet i folket selv: «Det er folkeinstinkt, som set upp dette kravet; ja folkeinstinkt set upp kravet jamvel i den strenge form: Det er betre fyr eit folk aa døy med ære enn a leva med skam» (Gjelsvik 1906). Det er folket selv som står i sentrum: «[D]et er ikkje kongen,

som kann eller skal verja *folket*; det er folket, som skal verja baade seg sjølv og *kongen*» (ibid.). Gjelsvik ivret for folk i våpen, og han var med dette på linje størstedelen av det politiske etablissementet og de relative fredsvennene, som langt fra var noen pasifister. Den allmenne verneplikten ble utviklet i løpet av 1800-tallet, og var noe mer enn en praktisk måte å skaffe et forsvar på. Ideen var at folket selv skulle forsvare landet sitt, der tanken var en demokratisk sikring av de væpnede styrker. Det var altså et nasjonsbyggingsprosjekt med svært stor symbolsk verdi (Neumann & Ulriksen 1997: 113).

Gjelsvik utvidet også analysen sin til mellomfolkelige forhold. Mens «staten no er sterk nok til aa verja rettsskipnaden innanlands, naar det røyner paa», er det «[a]nnleis i folkerettssamfundet» (ibid.). Uten en overnasjonal myndighet, forplikter derfor hvert lands folk seg til selv å forsvare sin egen selvstendighet. I realpolitiske termer anbefaler Gjelsvik fred gjennom avskrekking:

Dei kloke fredsmennerne vil nettupp ha folket i vaapen. Det er den beste trygd fyr freden; for folket i vaapen er framifraa til forsvar, men freistar ikkje til aagang i utrengsmaal. ... Ingen bør gjera seg til mus, naar han hev katten til granne; for daa vert det ikkje lengje fred i grannelaget (ibid.).

Men Gjelsvik påpekte at dette bare var nødvendig så lenge det ikke var noen dømmende myndighet i verdenssamfunnet. Derfor er kodifisering og utvidet bruk av folkeretten nødvendig. Arbeidet til fredsprisvinneren i 1903, W.R. Cremer, er et godt forbilde:

Fyr snart 40 aar sidan skipa han eit freds-lag, som hev namnet "International arbitration league". Som namnet viser ("sambandet fyr millomfolkeleg skilsdom") hev dette laget sett seg til oppgaave aa arbeida fyre, at millomfolkelege tvistemaal kann løysast med skilsdom. Dette er vegen eller hovudvegen, som ein maa gaa, naar ein arbeider mot krigen. *Avvæpning* er ikkje vegen. Det er lett aa skyna, naar ein tenkjer seg um. ... Naar dei ymse folk kjenner seg trygge og ingen grunn lenger hev til aa ottast, at freden vert broten, so vil hermagti minka etter kvart. Avvæpning fylgjer daa av seg sjølv. Men den tid er ikkje komi alt no. Det maa ingen tru. Og um ho kjem nokon gong, um det er det for tidlegt aa spaa.

Også Halvdan Koht var tilhenger av et norsk folkeforsvar. Og i likhet med Løvland og Gjelsvik, var han mer enn en gjennomsnittlig dedikert målmann. Det var samnorsken som ble hans fanesak, og Koht selv kan sies å selv ha vært samnorsk: oppvokst i Tromsø, bosatt i Skien og deretter på Lysaker, der han skipa Bærum mållag. På 1890-tallet hadde Koht vært ansvarlig for utenriksstoffet i landsmålsavisa *Den 17de Mai* (Svendsen [NBLa]). I 1900, samme året som han ble valgt som formann i Norges Fredsforening (stiftet av Bernhard Hanssen i 1897), ble 27-åringen også valgt inn i styret for Det Norske Samlaget. Her ble satt til å redigere tidsskriftet

Syn og Segn (Koht 1968: 255). Allerede som gymnasiast i 1889 brant han for den norske nasjonen:

Vort norsk maal, vor folkeskikk, vor mytologi! Slige helstøbte helteskikkelser! At leve for at hæve det norske nationale *trods* alt udenlandsk tryk, det var et stort maal. Det kunde man slide sig ihjel for. Lad saa «europæerne» komme! Norge skal stå (sitert i Skard 1982: 32).

Målsaken var også for Koht tett knyttet opp både til kampen for nasjonal selvstendighet og til fredssaken. I 1898 skrev han en historie over norsk målstrid, der han dro på Wergeland og viste til «sammenhengen millom folkestyre og folkemaal», der «det eine krev det andre og hjelper det andre» (sitert i Leira 2003: 384). I argumentasjonen sin knyttet Koht målstriden til «typisk norske» verdier i norsk diskurs: likhetstanken, folkestyre og selvstendighet. Han så en forening av skriftspråkene som nasjonal samling på lik linje som i 1814 (ibid.: 385). Målsak og fredssak ble forent i ideen om «det norske folket».

Under unionsstriden skrev han boka *Freds-tanken i Noregs-sogo – Noreg i den samfolkelege rettsvoksteren* (1906a).⁴⁷ Målet med boka var å «fortelja noko um korleis Noreg gjennom tidine hev vori med i arbeide for aa tryggje freden og retten på jordi» (Koht 1906a: 2). Nasjonal samling var én måte å drive fredsarbeid på: «Det fyrste som Noreg gjorde til framhjelp for freden, det var at det skipa seg til eit norskt rike» (ibid.: 3). Det bærende argumentet er at nordmenn er et fredselskende folk, og at en demokratisk utenrikspolitikk er fredsarbeid.⁴⁸ Koht avslutter boka med en folkelig hyllest til de små nøytrale landene i nord:

Noreg hev med ære vori med i framgangen mot fred, og heile den norske sogo hev tydeleg vist det plassen sin i det samfolkelege arbeide. Det lyt stræve til aa verte eit trygda fredsland her nord, helst i lag med det svenske og det danske brorlande sitt, – eit fredsland slikt som Sveits hev vori midt i det krigsstyrde Europa i 300 år. Fraa desse smaae fredslandi skal folkefreden breide seg vidare og vidare ut, til han slutt hev lagt all verdi under seg. Fred og rett er tryggaste verjo for land og folk, og det folke som sét seg freden til fyrimaal, hev dermed vunni seg frægt rom i sjølve heimsogo (Koht 1906: 149-50).

Olav Riste har kalt den norske innsatsen for en mer rettferdig og fredelig verden for

⁴⁷ Boka er gitt ut på Samlaget, med det opprinnelige bynavnet *Oslo* som utgivelsessted (i stedet for Kristiania, som byen het til 1925). Igjen et eksempel på at målsaken også handlet om nasjonal selvstendighet.

⁴⁸ Teorien om den *demokratiske freden*, går tilbake til Paine (1791) og Kant ([1795] 2005). Premisset er at folk flest er rasjonelle; hvis de får lov til å delta i politikk er derfor krig – som både koster liv og penger og derfor er svært irrasjonelt – det siste de finner på. En konge, derimot, trenger ikke å ta slike hensyn, siden han ikke betaler prisen for sine krigseventyr selv.

misjonærimpulsen. Et gjennomgående trekk ved norsk utenrikspolitisk historie, hevder han, er å fremme høyverdige norske verdier utenlands og fremstå som en talsmann for en etisk utenrikspolitikk (Riste 2003). Koht argumentasjon bekrefter denne påstanden. *Freds-tanken i Noregs-sogo* ble et standardverk om fredssaken: «datidens mest grundige akademiske gjennomgang av fredssak og Norges rolle i fredsutviklingen, og kildekrift for en rekke av de senere behandlingene av emnet» (Leira 2002: 85). Det er god grunn til å tro at den ble lest nøye av kollegene på Nobelinstituttet og av andre interesserte i politiske saker.

I likhet med internasjonalistene var Koht opptatt av folkerett og nøytralitet. Men i motsetning til frihandelsentusiastene, vektla sosialisten Koht sosiale og økonomiske rettigheter. Også dette var fredsarbeid: «Eg trur ikkje paa full siger for fredstanken, fyrr enn sjølve folkesamfundi er umskipa og bygde paa breid rettsgrunn; for uretten inni samfunde fostrar ufredstankar, og klassemagt og klassestrid eggjar til valdsverk. ... arbeide for folkerett og arbeide for samfundsrett lyt difor gange hand i hand» (ibid.: 149). Halvard Leira peker på at Koht gjennom sin argumentasjon bygger bro mellom Venstres borgerlig-liberale fredsdiskurs og en sosialistisk fredsdiskurs. Det er med andre ord en sosialdemokratisk diskurs den fremtidige Arbeiderpartiministeren her introduserer. Koht var med dette helt i forkant av både den norske og den internasjonale utviklingen (Leira 2002: 90).

Også Løvland hadde sympatier i denne retningen. Den franske sosialistlederen Jean Jaurès var en stor inspirator, skal vi tro en reportasje i *Landsbladet* fra januar 1908. Journalisten rapporterer at Løvland daglig (dette var i perioden 1902-05) leste de to Jaurès-redigerte avisene *La Petit République* og *L'Humanité* med stor interesse. I tillegg skal Løvland særlig ha beundret Jaurès opportunisme og hans «sterke Trang til at se positive Resultater av sit Arbeide» (*Landsbladet* 1908). Kanskje franskmannen bidro til å styrke Løvlands tro på egen handleevne under arbeidet med Integritetstraktaten noen år senere?

Konsulent i statsøkonomi fra 1906-20, Karl Vilhelm Hammer (1860-1927), hadde også med seg en nasjonal habitus til Nobelinstituttet. Han var opprinnelig journalist, og hadde blant annet vært redaksjonssekretær i *Verdens Gang*. Mellom 1898-1902 var han generalsekretær for den norske delegasjonen til Verdensutstillingen i Paris i 1900 (Fischer 1920: 768). Verdensutstillingen – selve manifestasjonene av *la belle époque* og fremtidsoptimisme – var et sted å se fremover. Under Hammer stilte Norge med temaet Nansen, natur og kampen mot

elementene. Den norske paviljongen var «en nokså merkverdig sammenblanding av stabbur og stavkirke, med store gavler, svalganger og høye spir» (Butenschøn 2010).

Juristen Mikael Strøm Henriksen Lie (1873-1926) var ansatt som konsulent i folkerett på Nobelinstituttet fra 1908-20.⁴⁹ Han ble professor i rettsvitenskap i 1918 og ble del av Norges delegasjon til Folkeforbundet (Falnes 1938: 176). I 1912 ga han ut en studie i mellomstatlige forhold, *Stormagterne og de smaa nationer*, der han forente en del av de poengene som hittil har vært diskutert: «Disse to ting: *nationalisme* og *internationalisme* er saalangt fra motsætninger, at de i virkeligheten betinger hinanden. ... Jo kraftigere den nationale utvikling er inden et land, des større magt kan den lægge i arbeidet for mellomfolkelig sammenslutning og fællesoptræden (Lie 1912: 11). Lie skiller mellom stormaktenes *storkapitalistiske* og småstatenes *demokratiske* nasjonalitetsidé. Mens førstnevnte fører til koloni og imperialism, gir sistnevnte «de mindre folk større tryghet» (ibid.). Det er her innslag av sosialistisk tankegods; like etterpå hevdet som kjent Lenin at imperialismen var kapitalismens høyeste stadium.

Lies analyse er pessimistisk i sitt syn på maktbalansen i verden. De store statene har alltid gjort som de vil, uten å ta hensyn til småstatene. Ikke overraskende er folkeretten løsningen. Og her spiller småstatene den viktigste rollen, «fordi de staar friere overfor storpolitiske hensyn, er mer betingelsesløst interessert i alt, som fremmer fred og øket mellemfolkelig refærdighet» (ibid.: 19). Igjen antas det at småstatene har særlig interesse av freden, i motsetning til stormaktene. Haag-konferansene er det første uttrykket for en likestilling på verdensarenaen (ibid.: 22). Budskapet var at slike konferanser representerte fremtidens statssystem. Disse ideene ble blant annet uttrykt i fredsprisene.

6.2. Fredsprisene før første verdenskrig

Bourdieu var inspirert av Wittgenstein i formuleringen av sin praksisteori. Sistnevnte kan også bidra til å se fredsprisvinnerne i sammenheng med hverandre, gjennom begrepet om «familielighet». Dette er et forsøk på å forklare hvorfor noen ting intuitivt henger sammen, uten at de har én åpenbar eller underliggende ting til felles:

[W]e see a complicated network of similarities overlapping and criss-crossing: sometimes overall similarities, sometimes similarities in detail. ... I can think of no better expression to characterize these similarities than «family resemblance»; for the

⁴⁹ Må ikke forveksles med diplomat og legasjonsråd Michael Strøm Lie (1862-1934).

various resemblances between members of a family: build, features, colour of eyes, gait, temperament, etc. etc. overlap an criss-cross in the same way. – And I shall say: «games» form a family (Wittgenstein [1953] 1963: § 66-67).

Fredsprisvinnerne utgjorde en slik familie – Nobelfamilien. Tabell 6.1. på neste side viser vinnerne i perioden 1901-13.⁵⁰

Hva forteller tabellen oss om vinnerne? Først noen tall: med unntak av de to amerikanerne, Roosevelt (1906) og Root (1913), kom alle vinnerne fra det vesteuropeiske kontinentet. Sveits har fire vinnere; Frankrike tre; Belgia tre; Østerrike to; Sverige, Danmark, Nederland, Storbritannia og Italia én hver. Ellers er det én kvinne, 16 menn og to institusjoner som fikk prisen før verdenskrigen. Roosevelt er eneste statsleder, men det er flere parlamentarikere og tidligere ministre på vinnerlisten.

Av de 19 vinnerne, er det også kun Jean Henry Dunant i 1901 og de to amerikanske vinnerne som ikke kan settes direkte i forbindelse med den europeiske fredsbevegelsen. Dette er også de eneste tre som ikke får «godkjent» av Heffermehl (2008; 2010) i hans gjennomgang av hvilke priser som har blitt delt ut «korrekt» etter Nobels testamente. USAs utenriks- og forsvarsminister Elihu Root fikk prisen for sin innsats for voldgiftsdomstolen i Haag – etter at han hadde gått ut av amerikansk politikk – så også han kan knyttes til samme type fredsarbeid som de andre vinnerne. Dermed er det kun humanisten Dunant og president Roosevelt som tydelig faller utenfor Nobelfamilien (se bl.a. Lundestad 2001: 168).⁵¹

Allerede i den første kandidatutredningen fra 1901 er kursen staket ut. Av de 13 kandidatene som ble drøftet i denne første utredningen, fikk seks av dem prisen i løpet av de ti årene som fulgte (Passy, Dunant, Ducommun, Gobat, Cremer og Folkerettsinstituttet). Også Folkerettsinstituttets generalsekretær Descamps sto på kortlisten i 1901. I tillegg fikk Det internasjonale fredsbyrå og Den interparlamentariske union indirekte prisen i 1902, da de to organisasjonenes ledere delte prisen.

⁵⁰ Informasjon om vinnerne og begrunnelse er hovedsakelig hentet fra *Nobelinstituttet – pristakere* (2011) og Stenersen et al. (2001)

⁵¹ En annen amerikansk president, Barack Obama, fikk fredsprisen i 2009 på et grunnlag som minner om prisen til Roosevelt. Fredsprisen fikk han fordi USA vendte tilbake til det internasjonale diplomatiet og FN, i stedet for den alenegangen som hadde preget forgjengerens regime (George W. Bush). Budskapet fra Nobelkomiteen til USA har altså ikke endret seg altfor mye på hundre år: vær mer som europeerne.

TABELL 6.1. VINNERE AV NOBELS FREDSPRIS, 1901-1913

ÅR	VINNER	HVORFOR
1901	JEAN HENRY DUNANT (SVEITS)	GRUNNLEGGER AV RØDE KORS
	FRÉDÉRIC PASSY (FRANKRIKE)	FREDSBEVEGELSENS «GRAND OLD MAN», GRUNNLEGGER AV IPU*
1902	ÉLIE DUCOMMUN (SVEITS)	DIREKTØR FOR IFB**
	ALBERT GOBAT (SVEITS)	GENERALSEKRETÆR FOR IPU
1903	WILLIAM RANDAL CREMER (STORBRIANNIA)	GRUNNLEGGER AV IPU
1904	FOLKERETTSINSTITUTTET (EURO-AMERIKANSK, SETE I BELGIA)	ARBEID FOR FOLKERETTEN, SPESIELT VOLDGIFTSSPØRSMÅL
1905	BERTHA VON SUTTNER (ØSTERRIKE)	LEDENDE FREDSAKTIVIST, FORFATTER AV <i>NED MED VÅPNENE!</i> , KVINNE, <i>VENN AV NOBEL</i>
1906	PRESIDENT THEODORE ROOSEVELT (USA)	FREDSMEKLING JAPAN-RUSSLAND 1905, POSITIV TIL VOLDGIFTDOMSTOLEN, <i>NORSKE INTERESSER</i>
1907	ERNESTO TEODORO MONETA (ITALIA)	UTGIVER AV FREDSLITTERATUR, STYREMEDLEM I IFB
	LOUIS RENAULT (FRANKRIKE)	PROFESSOR OG AUTORITET PÅ FOLKERETT, DIPLOMAT, AKTIV I INTERNASJONALE FREDSKONFERANSER, BL.A. HAAG
1908	KLAS PONTUS ARNOLDSON (SVERIGE)	FREDSAKTIVIST OG FORFATTER, <i>NORGESVENN</i>
	FREDRIK BAJER (DANMARK)	FREDSAKTIVIST, INITIATIVTAGER TIL OG FØRSTE PRESIDENT I IFB, <i>NORGESVENN</i>
1909	AUGUSTE M. F. BEERNAERT (BELGIA)	ARBEID FOR NØYTRALITET OG FOLKERETTEN, AKTIV I FREDSKONGRESSER, PRESIDENT I IPU
	BARON D'ESTOURNELLES (FRANKRIKE)	ARBEID FOR OPPRETTELSE AV EN PERMANENT VOLDGIFTDOMSTOL, AKTIV I FREDSKONGRESSER, <i>NORGESVENN</i>
1910	DET INTERNASJONALE FREDSBYRÅ (EURO-AMERIKANSK, MED SETE I SVEITS)	GJENNOMFØRING AV FREDSKONFERANSER
1911	TOBIAS M. C. ASSER (NEDERLAND)	GRUNNLEGGER AV FOLKERETTSINSTITUTTET, ARBEID FOR FOLKERETTEN
	ALFRED HERMANN FRIED (ØSTERRIKE)	VON SUTTNERS FORLEGGER, FORFATTER OG FREDSTEORETIKER
1912	ELIHU ROOT (USA)	ARBEID FOR VOLDGIFT OG MEDLEM AV HAAG-DOMSTOLEN, PRESIDENT I CARNEGIE-STIFTELSEN
1913	HENRI LA FONTAINE (BELGIA)	PRESIDENT I IFB, AKTIV I IPU, LEDENDE FREDSAKTIVIST, SOSIALIST

*IPU = DEN INTERPARLAMENTARISKE UNION, **IFB = DET INTERNASJONALE FREDSBYRÅ

For å forstå enda bedre hvordan Nobelkomiteen forholdt seg til de ulike kandidatene, skulle jeg ideelt sett hatt innblikk i diskusjonene som foregikk under

komiteens møter. Men disse blir ikke referert.⁵² Det vi vet, er at det i de første årene var usikkerhet om det var riktig å gi prisen til institusjoner. Nobel skrev i testamentet at prisen skal gå «åt den, som har verkat mest eller bäst för folkens förbrödrande ... » (min kursivering). Institusjoner ble derimot inkludert i Nobelstiftelsens statutter som et kompromiss i retten for å få testamentet godkjent (Abrams 2000: 8). Flere reagerte på dette, blant annet Bertha von Suttner, som meldte fra til Nobelkomiteen.⁵³ Den første prisen til en institusjon – Folkerettsinstituttet – kom likevel allerede i 1904. I 1910 fikk så Det internasjonale fredsbyrå prisen.⁵⁴

Kort oppsummert forteller tabellen oss at fredsprisvinnerne kom fra tre felt: det *politiske* (interparlamentariske), det *aktivistiske* (folkelige) og det *vitenskapelige* (juridiske). Dette var med andre ord de samme feltene som Lange viste til i 1908, og som Nobelinstituttet selv omfattet. Dette var selvfølgelig ikke tilfeldig. Her kan Wittgensteins og Bourdieus spillmetafor bidra: et krav til å i det hele tatt få lov til å delta i spillet, er at man kan reglene: «Whoever wants to win this game ... must have a feel for the game, that is, a feel for the necessity and the logic of the game» (Bourdieu sitert i Williams 2007: 27). Potensielle priskandidater hadde ikke noe valg: de måtte spille etter Nobelkomiteens regler hvis de skulle ha sjanse på en pris. Å tilhøre de samme feltene var dermed en nødvendighet.

De samme feltene dukker også opp hvis man ser på hvem som fikk mulighet til å nominere kandidater. Det var snakk om fungerende og tidligere medlemmer av Nobelkomiteen, medlemmer av regjeringer og nasjonalforsamlinger, professorer i historie, statsvitenskap, rettsvitenskap og filosofi, personer som hadde fått Nobels fredspris før, medlemmer av Det interparlamentariske råd, Det internasjonale

⁵² Det eneste man finner i referatene er konklusjonen av diskusjonene. Det ble fra starten av bestemt at det ikke skulle føres referat fra diskusjonen innad i komiteen. På den måten ville den stå samlet utad og eventuelle uenigheter innad skjules. Prisivinnerne ville føle at de hadde blitt valgt ut av en samlet komité, i stedet for å få prisen med for eksempel 2/3 flertall, noe som ville bidra til å svekke prisens omdømme (Heffermehl 2010: 45).

⁵³ I et brev til Lange, referert i den første kandidatutredningen, lente hun seg blant annet på vennskapet sitt med Alfred Nobel, som uten tvil kun hadde hatt *personer* i tankene når han skrev testamentet (Lange 1901). I et brev til Fredrik Bajer forklarer hun hvorfor bare personer burde få prisen: «[Institutions are] only a form, a body --- but the soul of a society always resides in an individual. It is the energy, the dedication, the sacred fire which fills the heart and spirit, that is what propels a movement» (sitert i Abrams 2000: 8).

⁵⁴ Ved enkelte tilfeller har prisen blitt delt mellom institusjonen og lederen dens: i 1995 gikk fredsprisen til Joseph Rotblat og Pugwash Conferences on Science and World Affairs; i 1997 til Jody Williams og International Campaign to Ban Landmines; i 2001 til Kofi Annan og FN; i 2005 til Mohamed ElBaradei og International Atomic Energy Agency (*Nobelinstituttet – pristakere* 2011).

fredsbyrås råd og av Folkerettsinstituttet (St.dok. 50 1900/01: 2). I 1905 ble medlemmer av Den internasjonale voldgiftsdomstol i Haag og alle medlemmer av IPU, ikke lenger bare rådet, tilføyet listen (St.dok. 53 1905/06: 4).⁵⁵ Overlappingen mellom de som kunne nominere kandidater og de som fikk prisen er med andre ord svær stor. På denne måten hadde også Nobelkomiteen god oversikt over hva slags kandidater de behøvde å forholde seg til. Det var en familiebedrift.

6.2.1. Tre trekk ved Nobelfamilien

I sin tale til fredsprisvinnerne for 1902, la komiteens formann Løvland vekt på to grener av fredsbevegelsen: den folkelige og den parlamentariske. Prisen ble dette året delt mellom to sveitsere: Élie Ducommun, leder for Det internasjonale fredsbyrå siden 1891, og Albert Gobat, leder for Den interparlamentariske union siden 1892. Å belønne disse to var omtrent det samme som å gi prisen til institusjonene de ledet (Libæk 2000b: 14). Som Lange bemerket i redegjørelsen fra 1901: «Det er klart at meget af det som senere vil bli omtalt i forbindelse med fredsbureauet, ogsaa kunde være blit nævnt her under Elie Ducommun» (Lange 1901: 9). Likeledes med Gobat: «hans personlige fortjenester er saa nøie knyttet til den institution han leder ... at de kun med vanskelighed kan udskilles» (ibid.: 18-19).

Ducommun kom til Kristiania i 1904 for å holde sitt Nobelforedrag. Løvland møtte ham med gode ord om den fredsbevegelsen vinneren ledet:

The peace societies, whose activities comprise what I have called the popular peace movement, cannot be esteemed too highly. They have participated in the preparation of the ground and in the sowing of the seed which is now showing healthy growth. They have contributed to the creation of the sentiments, feelings, and ideas which shape national opinion and move parliaments, governments, and heads of state to espouse our cause and to achieve our goal (Løvland 1904).

Da Bertha von Suttner fikk prisen i 1905, var det nettopp de følelsene hun satte i sving når hun agiterte for fred – spesielt gjennom boka *Ned med våpnene!* – hun ble belønnet for (Løvland 1906a). Da prisen ble delt mellom svenske Klas Pontus Arnoldson og danske Fredrik Bajer i 1908, pekte Løvland på hvordan de to hadde vært viktige også for den norske fredsdebatten, gjennom foredragsturneer og innlegg i norske aviser om fredssaken (Løvland 1908). Aktivistene ble ikke bare belønnet for å

⁵⁵ I Nobelkomiteens første utkast til forslagsstillere, fra 1901, er også «Personer eller Foreninger som af den norske Nobelkomite opfordres til at fremsætte Forslag» inkludert, uten at dette ble med i de endelige reglene (Nobelkomiteen 1901). Det er uklart hvorfor dette ble fjernet eller om komiteen hadde noen spesielle personer eller foreninger i tankene.

drive internasjonalt fredsarbeid, men for å bidra til å gjøre Norge til en fredsnasjon. I redegjørelsen Koht skrev da de to var nominert i 1905, pekte han på dette. Han trakk også frem argumentet han senere utdypet i bokform, nemlig at de små folkene i nord var spesielt glade i freden:

[Norge] har baade direkte og indirekte nydt meget godt af disse to mænds arbeide. Norge har en skyldighed, som det maa være os en glæde at opfylde, til at vise dem sin taknemmelighed, og det har en let anledning til det, – det kan give dem den norske Nobel-pris. At dele fredsprisen mellem Bajer og Arnoldson er den smukkeste anerkjendelse det staar i vor magt at give nordisk fredsarbeide, [...] og de smaa folks ærlige og ihærdige kamp for retten (sitert i Ringsby 2010: 327).

I 1906 kom generalsekretær Gobat til Norge, representant for den parlamentariske grenen av fredsbevegelsen. Også han ble møtt av gode ord fra komitéleder Løvland:

There has always been a governmental diplomatic service, and I am delighted to welcome some of its eminent representatives here. Dr. Gobat himself is in the service of a new type of diplomacy – parliamentary diplomacy. Far from finding himself in opposition, he has already demonstrated that these two kinds of diplomatic service can and do exist in cordial cooperation (Løvland 1906b).

Løvland pekte her på sammensetningen av Nobelkomiteen selv, med stortings- og regjeringspolitikere i skjønn forening. Med prisen til Gobat ble også Stortingets innsats i IPU hedret. Det var en klapp på skulderen og et tydelig signal om at norske politikere var på rett vei. Også prisene til Cremer i 1903, Beernaert i 1909 og La Fontaine i 1913, var direkte støtte til den interparlamentariske fredsbevegelsen. Sistnevnte var medlem av det franske sosialistpartiet, og den borgerlige Nobelkomiteen gikk dermed i en ny retning. Men som vi har sett var sosialdemokratiske synspunkter langt fra fraværende i Nobelinstituttets korridorer.

Ved flere tilfeller gikk også prisen til folk med en vitenskapelig tilnærming til folkeretten, jurister tilknyttet Folkerettsinstituttet eller universitetsprofessorer i jus. Med dette var Nobelkomiteen tidlig ute med å anerkjenne vitenskapens stilling innenfor internasjonalt fredsarbeid. Alle var ikke like fornøyde med dette. Den etablerte fredsbevegelsen så på prisen som «sin egen», og mange ble forarget (Abrams 1962: 229). Da Nobels testamente ble kjent, var det bred enighet innenfor fredsbevegelsen om at dette var en Bertha von Suttner-pris: det var hennes type fredsaktivisme Nobel ville belønne. Fredrik Heffermehl, som har gått testamentets ordlyd nøye etter i sømmene, er enig med fredsaktivistene. Det ville vært mer i tråd

med Nobels vilje å kalle den en «Ned med våpnene-pris» enn en «fredspris» – så viktig var baronessen for Nobels tanker om fredssaken (2008: 36).⁵⁶

Som nevnt i kapittel 5, var det planer om å gi fredsprisen i 1904 til Løvlands franske venn, Baron d'Estournelles de Constant. At Folkerettinstituttet – representant for det vitenskapelige feltet – vant, henger sammen med den kampanjen folkerettsjurister i innland og utland førte. Av fremstående jurister i Norge som støttet prisen til instituttet, finner vi blant annet Hagerup, T.H. Aschehoug, og Fredrik Beichmann – Norges representant til Haag-konferansene om internasjonale privatrett (Stenersen et al. 2001: 39). Tungen på vektskålen kan til slutt ha vært at suppleanten Gjelsvik først hadde Bjørnsøns, deretter Steens, plass rundt diskusjonsbordet i Nobelkomiteens møterom (Libæk 2000b: 16).

I 1904 fikk ikke vinneren noen lengre presentasjonstale av Nobelkomiteen. I 1912 holdt imidlertid Folkerettinstituttet sitt årsmøte i Kristiania, med Francis Hagerup som president. Nobelinstituttets lokaler ble naturligvis stilt til disposisjon. Ved åpningsmøtet var både konge og øvrigheten representert. Utenriksminister Johannes Irgens holdt velkomsttale, der han ønsket velkommen på vegne av regjeringen. Han beskrev deretter hvor nyttig Folkerettinstituttet var som ekspertorgan for politikere over hele verden:

Statesmen must continually consult international law. In the various ministries of foreign affairs no long period of time ever goes by without producing some new problem which poses the question: what solution is indicated by international law? Thus the practical actions of statesmen are linked to the principles and requirements formulated by learned specialists. And it is in precisely this area, I think, that the Institute carries out its most important function. All of its members are scholars, but they are not scholars only: most of them are, or have been, practical men of affairs - judges, lawyers, diplomats, government officials, and the like. And that is why the annals of the Institute are veritable mines of information for all those who seek to put into practice the principles of international law. Should a moot question arise in the area of international law today, it would be unusual indeed not to find some clue to its solution in one of the publications of the Institute (Irgens 1912).

⁵⁶ Fredrik S. Heffermehl har i bøkene *Nobels vilje* (2008) og *The Nobel Peace Prize: What Nobel Really Wanted* (2010), gjort en nærlesning av Nobels testamente opp mot samtlige vinnere frem til 2009. Han finner at 50 av totalt 120 priser ikke kan rettferdiggjøres. Han har rettet kraftig skyts mot Nobelkomiteen og bl.a. anklaget den for lovbrudd for å ikke følge testators intensjoner. Heffermehl tilhører, for ordens skyld, de samme feltene som de første vinnerne. Han er advokat og fredsaktivist, bl.a. med verv som president i Norges Fredsråd og visepresident i IFB og Advokater mot atomvåpen. Han har en habitus som samsvarer med Nobels testamente, i motsetning til dagens og mange tidligere Nobelkomitémedlemmer. Pussig nok protesterer han ikke mot at institusjoner har fått prisen, som i 1904 og 1910, selv om dette neppe var Nobels intensjon.

Det er lett å tenke at Nobelinstituttet hadde en lignende rolle for norske politikere. Irgens la vekt på nødvendighet av både politisk og akademisk kapital for en vellykket utenrikspolitikk. Idealet for norsk utenrikspolitikk var nettopp at den skulle være rasjonell og kunnskapsbasert (Steine 2005). Fordi Folkerettsinstituttets medlemmer var både akademikere og «practical men of affairs», var instituttet en svært viktig leverandør om praktisk bruk av folkeretten. Det samme kan sies om Nobelinstituttet. Som jeg beskrev i kapittel 3, hadde Folkerettsinstituttet vært en inspirasjon i planleggingen av Nobelinstituttet. Det er grunn til å tro at norske politikere også skuet mot sitt eget instituttet. For eksempel hadde Nobelinstituttet fra 1905 sin egen serie med publikasjoner, *Publications de l'Institut Nobel norvégien*, der akademikere fra inn- og utland skrev om ulike saker innenfor internasjonal historie, rett og politikk. Hensikten var å «belyse spørsmål og forhold av betydning for fredsbevegelsen og for den samfolkelige retsutvikling» (St.dok. 67 1906/07: 3).

Irgens understrekte også hvor passende det var at møtet ble holdt nettopp på Nobelinstituttet. Folkerettsinstituttets motto *Justitia et pax* – rettferdighet og fred – kunne like gjerne vært Nobelinstituttets. I en vending som minner om den stortingspresidenten tok da Roosevelt fikk prisen, knyttet så utenriksministeren fredsprisen direkte til norske folkevalgte: «You are undoubtedly aware that the distinguished Swedish philanthropist, in his will, entrusted the Norwegian Parliament with the honorific task of distributing every year one of the five Nobel prizes» (Irgens 1912). Resultatet var igjen en understreking av *Norges* rolle i internasjonalt fredsarbeid.

Flere av Folkerettsinstituttets grunnleggere var også aktuelle til prisen. I 1906 ble briten John Westlake nominert til prisen, men uten å nå opp til kortlisten (*Nomination Database - Peace* 2011). I 1911 fikk en annen av grunnleggerne, den nederlandske juristen Thomas Asser, prisen. I 1907 gikk prisen til diplomat og professor i jus, Louis Renault. Han hadde vært medlem av Folkerettsinstituttet siden 1883, og satt som president i 1894. Renault – «the personification of the French conception of international law for almost a half-century» (Koskenniemi 2002: 275) – var Frankrikes fremste autoritet på folkeretten.⁵⁷ Han var en sentral skikkelse under Haag-konferansen i 1899 og 1907, noe som betraktelig styrket hans kandidatur. Dette

⁵⁷ Blant annet med boka *Introduction à l'étude du droit international* og ni-bindsverket *Traité de droit commercial*.

gjorde han tydelig i et brev til Nobelinstituttet i 1908: «[f]redsprisen skylder jeg mine norske kolleger fra Haag» (sitert i Stenersen et al. 2001: 51). Det vil si Hagerup og Lange.

Renault, som det franske motstykke til Hagerup, ble svært godt mottatt av norske myndigheter da han kom til Kristiania i mai 1908 for å holde sitt Nobelforedrag. Blant annet ble han utnevnt til æresdoktor ved Universitetet i Kristiania, med hele regjeringen og samtlige stortingsrepresentanter til stede (ibid.). Komitémedlem Horst uttrykket en generell takk til Frankrike i talen etter Nobelforedraget: «Den norske Grundlov er bygget paa den franske Revolutions Grundtanker, derfor opfattes ogsaa Frankrige med stor Symphati og Taknemmelighet af alle Nordmænd» (sitert i ibid.). Etter at USA hadde blitt kurtisert i 1906, var det nå Frankrike som skulle smigres.

6.3. Symbolsk makt og utenrikspolitiske interesser

Doxa is a particular point of view, the point of view of the dominant, which presents and imposes itself as a universal point of view – the point of view of those who dominate by dominating the state and who have constituted their point of view as universal by constituting the state (Bourdieu 1998: 57).

I løpet av de første årene med fredsprisutdelinger, hadde Nobelkomiteen peilet Norge inn på stø utenrikspolitisk kurs. Den vedvarte. Da Norge endelig ble selvstendig i 1905, viste Nobelkomiteen vei ved første mulighet. Ti år etter at Alfred Nobel signerte sitt testamente, ble Nobelinstituttet offisielt innviet. Den 10. desember 1905 var det storfint besøk. Tilstede i festsalen var blant annet Norges nye kongepar, hovedstadens *corps diplomatique*, stortingspolitikere og fremtredende folk fra kulturlivet.

Komitéformann Løvland benyttet anledningen til å holde et foredrag om Nobels livsgjerning og hvorfor han overlot fredsprisen til det norske Stortinget – «uden tvil fordi det fremfor nogen anden nationalforsamling havde vist aktiv interesse for fredssagen i dens nye former, voldgiftsarbeidet og de interparlamentære konferanser». Så kom Løvland med en oppfordring til sine landsmenn:

Insitutet staar her ... som et manende kald til det norske folk og det norske storting om med hæder at løse den opgave som herigjennem er stillet. Jeg vil udtale et ønske, som jeg retter til stortingets præsident, om at det maa lykkes at holde denne opgave høit, saa den aar for aar kan blive et mere lysende mindesmerke for stifteren og til ære for vort fædreland (sitert i St.dok. 53 1905/06: 4).

Stortingspresident Johan Thorne svarte på oppfordringen:

Fred og broderskap mellom folkene er den store oppgave Alfred Nobel har givet til løsning, og ingen sag omfattes vel i vor tid med større interesse og sympati. Idet vi forener os i at lykeønske komiteen med dette nye arbeidshjem, vil vi udtale haabet om held og aldrig svigtende fremgang for dens virksomhed (sitert i *ibid.*).

Også Kong Haakon hørte Løvlands kall om nasjonens plikter. I et intervju med den engelske avisen *The Times* to år senere, uttalte kongen «at Norge som uddeler af Nobels Fredspris har en særlig Forpligtelse saavelsom en særlig Interesse af Fredssagens Fremme» (referert i *Aftenposten* 1907). Finner vi her, hos kongen, kimen til et utenrikspolitisk doxa som har preget Norge siden? En forening av fredspolitikk og interessepolitikk – en småstatsrealisme?

Fredsprisen kan sees som en form for symbolsk kapital. Denne kapitalen gjorde at Nobelkomiteen kunne utøve symbolsk makt innenfor det utenrikspolitiske feltet. Bourdieu definerer symbolsk makt som: «a property which, because it responds to socially constituted "collective expectations" and beliefs, exercises a sort of action from a distance, without physical contact» (Bourdieu 1998: 102). Nettopp fordi Nobelinstituttet hadde etablert seg som en sentral del av det utenrikspolitiske feltet, kunne fredsprisen utøve denne makten. Fredsprisen snakket til sitt eget publikum.

Barnett og Adler har et lignende poeng om hva slags makt Nobelinstituttet kan sies å ha utøve i denne tiden: «the ability to create the underlying rules of the game, to define what constitutes acceptable play, and to be able to get other actors to commit to these rules because they are now part of their self-understandings is perhaps the most subtle and effective form of power» (sitert i Pouliot 2010: 45). Nobelkomiteen kunne en gang i året rette det utenrikspolitiske kompasset mot hva som var viktig innenfor internasjonal politikk. Nålen pekte mot Nobelfamiliens aktiviteter.

De ideene som utviklet seg på Nobelinstituttet i perioden før første verdenskrig og som kom til uttrykk gjennom fredsprisene, er ofte betraktet som idealistiske, om ikke utopiske. De var imidlertid langt fra naive forestillinger om småstatenes stilling i internasjonal politikk. Diskusjonen av Nobelinstituttets habitus har vist at både internasjonale og nasjonale ideer stod sterkt. Folkerettsargumentene, inspirert av blant annet Lorimer og Folkerettsinstituttet, la vekt på behovet for orden i det internasjonale anarkiet. Dette er et argument som assosieres med politiske realister heller enn idealister.

Talsmennene for folkeretten på Nobelinstituttet, særlig Lange, Gjelsvik, Hagerup og Lie, var ikke blinde for maktpolitikk. Men de hadde argumenter som gikk lenger enn klassisk maktbalanse og økonomisk gjensidighet. Gjennom å binde stater

til lover og regler, gjennom å opprette faste institusjoner som skulle passe på at statene holdt det de lovet, skulle freden sikres. Norge, som en liten stat, hadde all mulig interesse av å delta i internasjonale organisasjoner – først da sto man på lik linje med de større statene. Her går det en linje fra Gent-miljøet på 1870-tallet, via Nobelinstituttet og fredsprisene, til Norges deltakelse i Folkeforbundet og FN og det internasjonale fredsengasjementet som skjøt fart på 1990-tallet. Men det var også her brytninger.

Nobelinstituttets habitus var også i sterk grad fokusert mot det nasjonale. Ideen om at folket, heller enn statene, skaper freden, var dominerende. Det norske engasjementet i Den interparlamentariske union og andre folkelige fredsbevegelser, er på mange måter denne teorien satt ut i praksis.⁵⁸ Men det var også noe innadvent ved den nasjonale habitusen. Det var viktig å verne det norske språket og den norske kulturen fra utenlandsk press. Nettopp det at Nobelinstituttet ble tilpasset Løvland og Venstres interesser på begynnelsen av århundret, gjorde at instituttet forble et virkelig *nasjonalt* institutt. Venstres nasjonsbyggingsprosjekt, der folket skulle oppdras i sunne norske vaner ble en viktig del av Nobelinstituttets habitus. Også her kan man trekke en linje, fra Ivar Aasen, via Venstre og Nobelinstituttet, til den *skepsisen* Norge har hatt mot å la seg trekke inn i forpliktende internasjonal samarbeid (Lundestad 1985).

Nobelinstituttets habitus besto på en og samme tid av Venstres nasjonalisme og internasjonale folkerettsargumenter. Det lå en tvetydighet – en spenning – i norsk utenrikspolitisk tenkning fra starten av.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg tegnet et bilde av Nobelinstituttets habitus. Jeg har diskutert noen sentrale ideer instituttets medlemmer hadde om Norges plass i verden. Både internasjonale og nasjonale aspekter var fremtredende i denne tenkningen. Etter dette

⁵⁸ I 1916 skrev Halvdan Koht og Mikael H. Lie artikkelen «Parliamentary Control of Foreign Politics», i forbindelse med «International congress for the study of the principles of a durable peace». Her argumenter de for at en varig fred bare kan komme ved at nasjonalforsamlinger oppretter «a *permanent parliamentary committee on foreign affairs*, which has a right to take knowledge of all negotiations [sic] and decisions of the government of the government in this domain. ... In this way, a regular control of foreign politics will be won by the people» (Koht & Lie 1916: 9). Freden sikres altså gjennom folket. Året etter, i 1917, ble den første utenrikskomiteen opprettet på Stortinget.

har jeg vist hvordan fredsprisene før første verdenskrig gjenspeilet denne habitusen, og begrenset seg til en viss type kandidater – en Nobelfamilie. Til sist har jeg diskutert om fredsprisene utøvet symbolsk makt innenfor det utenrikspolitiske feltet, og om den habitusen som ble utviklet kan kalles en form for småstatsrealisme, som har vedvart som et dominerende trekk ved norsk utenrikspolitikk siden.

7. AVSLUTNING

Uavhengig av hvor «fredelig» Norge er komparativt sett, har fredstanken blitt en etablert del av norsk utenrikspolitisk tenkning og praksis. Norske statsledere snakker om at Norge er en fredsnasjon og at Norge har en fredstradisjon. Norske regjeringer fører en utenrikspolitikk som svarer til denne ideen, og har engasjert seg i fredsmekling og frigjøringskriger rundt om i verden, med fred og menneskerettigheter som ledestjerne. At Utenriksdepartementet har en egen seksjon for fred og forsoning, der «den norske modellen» utgjør virksomhetens kjerne, er talende.

I denne oppgaven har jeg undersøkt røttene til den norske fredstradisjonen, gjennom å studere rollen til en liten krets innflytelsesrike personer rundt Det Norske Nobelinstitut i Kristiania, i perioden 1897-1913. Problemstillingen min lød: *Hvorfor har fredstanken blitt en sentral del av norsk utenrikspolitikk? Og hva slags rolle har Nobelinstitutet spilt?* Jeg har løftet frem en håndfull personer med mye kulturell og sosial kapital, som både tenkte og praktiserte utenrikspolitikk i tiden da Norge skulle stake ut en egen utenrikspolitisk retning, etter unionsoppløsningen med Sverige i 1905.

Motivert av at det finnes få statsvitenskapelig studier om tidlig norsk utenrikspolitikk og de personene som konkret arbeidet med slike spørsmål, har jeg plassert meg på individnivået for utenrikspolitisk analyser. Andre forklaringer av den norske fredstradisjonen, finnes på nasjonsnivå (Leira 2002, 2004, 2005) og systemnivå (Riste 2001, 2003). Oppgaven min tilfører dermed et nytt element til forståelsen av den norske fredstradisjonen. I tråd med innfallsvinkelen min, var det nødvendig med en teori som lot meg studere enkeltindivider og deres praksis. Jeg endte opp med Bourdieu og hans begreper om *habitus*, *sosiale felt* og *kapital*. Disse begrepene har vist seg fruktbare for en historisk studie som denne.

Gjennom oppgaven har jeg argumentert for at Nobelinstitutet var den første utenrikspolitiske institusjonen i Norge. Både som en konkret ressurs for regjeringen under unionsstriden og som besitter av uformell, symbolsk makt gjennom fredsprisene, ble Nobelinstitutet en sentral del av det gryende utenrikspolitiske feltet i årene etter bruddet med Sverige. Basert på dette er påstanden min at Nobelinstitutet bidro til å gjøre fredstanken til en interesse i det utenrikspolitiske feltet: en innsats man tok for gitt hvis man skulle bedrive utenrikspolitikk i Norge, som del av feltets

doxa. En kort oppsummering av de tre analysekapitlene, viser hvordan jeg har kommet frem til denne konklusjonen.

Etter et empirisk kapittel 3, der jeg diskuterte bakgrunnen for opprettelsen av Nobelkomiteen i 1897, med særlig vekt på Bertha von Suttners innflytelse på Alfred Nobels fredsengasjement, posisjonerte jeg i kapittel 4 Nobelinstituttet i skjæringspunktet mellom det aktivistisk, det vitenskapelige og det politiske feltet. Bourdieu legger vekt på at ulike sosiale felt er dominert av ulike interesser. Dette kom tydelig til syne i planleggingen av Nobelinstituttet, i årene 1900-1904. Bjørnson kom fra et aktivistisk felt og ville etablere et agitasjonstidsskrift for fredssaken. Forslaget fra det vitenskapelige feltet, med Drolsum-utvalget og Nobelkomiteens formann Getz i spissen, var et internasjonalt, vitenskapelig akademi, relativt fristilt fra den politiske oppgaven å dele ut en fredspris.

Da Getz døde i 1901, og Løvland tok over som formann, besto Nobelkomiteen utelukkende av menn fra Venstre. Komiteens arbeid ble tatt i liberal retning og komiteen etablerte et nasjonalt institutt under politisk kontroll. Nobels testamente ble belyst av fornuftsbaserte ideer om mellomfolkelig samarbeid, frihandel og folkerett som veier til fred. Nobelinstituttet ble dermed tilpasset det politiske feltets interesser, i en tid da småstaten Norge manglet andre utenriksinstitusjoner unionsstriden med Sverige tiltok i styrke.

I kapittel 5 bygde jeg videre på dette og viste hvordan Nobelinstituttet ble en del av det utenrikspolitiske feltet under unionsoppløsningen i 1905, og det påfølgende utenrikspolitiske prosjektet til Løvland og regjeringen. Ved hjelp av sosial og akademisk kapital ble de faglig ansatte på instituttet (Lange, Koht og Gjelsvik) en god ressurs for Løvland og regjeringen, da Norge skulle bryte ut av unionen. De samme tre benyttet de organisatoriske og aktivistiske ressursene sine for å opponere mot regjeringens utenrikspolitiske linje like etterpå. Det avtegnet seg et skille mellom politikere på den ene siden og akademikere på den andre, der ulike feltinteresser igjen sto mot hverandre i synet på den unge statens fremtid.

I kapittel 6 tok jeg for meg de ideene om utenrikspolitikk som sirkulerte på Nobelinstituttet. Jeg skilte mellom *liberal internasjonalisme* på den ene siden – med vekt på folkerett og internasjonalt samarbeid – og *liberal nasjonalisme* på den andre – med vekt på det norske folk, kultur og språk. Ulike aktører var representanter for ulike posisjoner, men det var ikke nødvendigvis noen motsetning mellom dem. Det var heller uttrykk for en tvetydighet i hva slags posisjon en småstat som Norge skulle

ha i verden. Nobelinstituttets habitus ble uttrykt i fredsprisene, der vinnerne frem til 1913 stort sett var aktører fra den folkelige fredsbevegelsen, parlamentarikere eller den akademiske folkerettsbevegelsen. Som symbolsk makt uttrykte fredsprisvinnerne de verdier Nobelkomiteen vurderte som viktig i internasjonal politikk. Miljøet rundt Nobelinstituttet bidro dermed til å sette dagsorden også for norsk utenrikspolitikk.

Oppgaven min bidrar til å belyse et understudert tema i norsk historie: utviklingen av en utenrikspolitisk identitet. Sentrale funn i oppgaven inkluderer den direkte måten Nobelinstituttet ble brukt som et utenrikspolitisk redskap under unionsstriden. Dette viser hvor lite det utenrikspolitiske miljøet i Norge var på den tiden, og at andre institusjoner enn de rent formelle hadde betydelig makt.

Ved å legge analysen til individnivå, har jeg også gjort interessante funn om enkeltindivider. Ved å sette politikere opp mot akademikerne, har jeg gjort tydelig Jørgen Løvlands begrensede verdensbilde. Den svært viktige rollen til Christian L. Lange, både som personlig rådgiver for Løvland og som selvstendig kritiker av norsk utenrikspolitikk, er også spennende. Lange var internasjonalt orientert, var belest og hadde et stort nettverk innenfor fredsbevegelsen. Oppgaven min viser at han var en helt sentral aktør i norsk utenrikspolitisk tenkning. Slik sett har han blitt en oversett person i norsk historieskriving.⁵⁹ En annen oversett person er Nikolaus Gjelsvik. Han var en sentral aktør under unionsstriden og en ledende intellektuell og ekspert på folkeretten i Norge på begynnelsen av 1900-tallet. Også Francis Hagerup var en viktig person i norsk folkerettstenkning, med viktige verv og gode kontakter i det europeiske folkerettmiljøet. Disse personene bidro alle til å pensle ut en vei for småstaten Norge i det internasjonale anarkiet like etter 1905. Ved å vektlegge disse enkeltindividenes innsats, fyller oppgaven min et hull.

Det teoretiske utgangspunktet mitt har vært Bourdieu og hans tankeverktøy. Dette har vist seg som en god innfallsvinkel for å studere politiske prosesser på individnivå. Skulle jeg valgt en annen konstruktivistisk teori, ville muligens diskursanalysen vært nærliggende. Men jeg kunne også gått utenfor det konstruktivistiske perspektivet, til andre teorier på individnivå.

Graham Allisons klassiske forklaringsmodeller for utenrikspolitiske beslutninger, kunne vært én innfallsvinkel (Allison 1969). Den tredje av Allisons tre

⁵⁹ Tønnesson (2005a, 2005b) er forsmaker på en kommende doktoravhandling, som vil se på Langes posisjon i transnasjonale nettverk av internasjonister i perioden 1905-1921.

modeller for å forklare sovjetiske og amerikanske beslutninger under Cubakrisen i 1962, har som sitt utgangspunkt de enkelte beslutningstakerne.⁶⁰ I sentrum står det *politiske spillet* mellom ulike aktører, med ulike interesser og tilgang på ulike ressurser. Beslutninger fattes på bakgrunn av forhandlinger mellom disse politiske spillerne. Allison's modell kan for eksempel anvendes i forbindelse med Løvlands arbeid med Intergritetstraktaten, for å belyse forhandlingene som lå bak denne beslutningen. Hvis oppgaven min hadde dreid seg mer rundt konkrete utenrikspolitiske beslutninger, kunne Allison's modell for byråkratisk politikk vært et godt utgangspunkt for analyse.

En annen mulighet er Irving L. Janis' teori om «groupthink». Janis (1982) forsøker, liksom Bourdieu, å forklare hvordan konsensus skapes i små miljøer. Han anlegger et psykologisk perspektiv for å forklare hvordan det i små lukkede miljøer skapes særegne gruppenormer og tankemønstre, som gjør at alternative ideer vanskelig slipper til. Jo større gruppetilhørighet blant medlemmene, jo større sannsynlighet for at tankene i gruppen blir snevrere – man tenker som en enhetlig gruppe. Janis' teori kan belyse hvordan fredstanken ble en dominerende idé blant det lille miljøet på Nobelinstituttet, uten konkurranse fra mer realpolitiske ideer. Siden «groupthink»-teorien er utviklet for å forklare irrasjonelle beslutninger blant politiske aktører, som gjerne ender i politiske fiaskoer, har imidlertid teorien begrenset forklaringskraft for min problemstilling.

Fordelen med å bruke Bourdieus begrepsapparat, har vært den fleksibiliteten det har gitt meg i analysen. Forklaringsstyrken til begrepene habitus, sosiale felt og kapital viser seg i løpet av anvendelsen på det konkrete empiriske materialet. Disse begrepene er ment å benyttes i empirisk fokuserte oppgaver, heller enn som abstraherende teori. I møte med mitt historiske materiale, har de vært verdifulle tankeverktøy. Spesielt har feltteorien vist seg som en god innfallsvinkel for å tydeliggjøre aktørers ulike strategier og interesser. Habitusbegrepet viste seg litt vanskeligere å operasjonalisere enn forventet, og ideelt sett burde jeg hatt flere

⁶⁰ Allison (1969) utviklet tre forklaringsmodeller for utenrikspolitiske beslutninger, som ligger på hvert sitt analytiske nivå. Modell 1 – «Rational Policy» – ser på utenrikspolitiske beslutninger som rasjonelle, instrumentelle handlinger utført av enhetlige stater. Den befinner seg altså på nivået for *internasjonal politikk*. Modell 2 – «Organizational Process» – ser på staten som kompleks og sammensatt av ulike institusjoner og organisasjoner. Analysenivået ligger her på det *nasjonale*. Modell 3 – «Bureaucratic Politics» – ser på interessene til de enkelte politiske aktørene. Analysen ligger dermed på *individnivå*.

primærkilder der miljøet rundt Nobelinstituttet diskuterte utenrikspolitiske ideer med hverandre.

Fleksibiliteten har i dette tilfellet vært en styrke. Det ligger imidlertid også noen svakheter i den fleksibiliteten Bourdieus begreper gir. Fordi teori og empiri er så tett knyttet sammen, kan det hevdes at muligheten til å generalisere funnene mine til andre tilfeller, er begrenset. Som en studie av en bestemt historisk periode i norsk utenrikspolitikk, stemmer dette til en viss grad. Men det kan også hevdes at den kunnskapen som denne oppgaven bringer til torgs om utformingen av en nasjonal politisk identitet i et spesielt case, også bringer innsikt til andre lignende case. Oppgaven handler om en nylig selvstendig stat – Norge i 1905 – og kan dermed bidra til å forstå hvordan politiske identiteter formes i andre nylig selvstendige stater. Jeg har pekt på hvordan små elitemiljøer kan bidra til å legge føringer på den utenrikspolitiske kursen. Dette åpner opp for studier av rollen til slike elitemiljøer også andre steder.

Flere nye spørsmål dukker opp på bakgrunn av denne oppgaven. For eksempel hadde det vært svært interessant å se nærmere på det internasjonale akademiske folkerettsfeltet som Nobelinstituttet ble en del av. Var Nobelinstituttet helt spesielt, eller del av en trend med andre folkerettsinstitutter rundt om i Europa? Hvordan var båndene og påvirkningen mellom personene innenfor dette feltet? Hva slags posisjon hadde personer som Lange, Gjelsvik og Hagerup i det internasjonale folkerettsfeltet?

En videre utforskning av Nobelfamilien hadde også vært spennende. På hvilken måte var fredsprisvinnerne medlem av en internasjonal «klubb» for spesielt innvidde? Er det fortsatt slik? Det er også mulig å se på linken til det økonomiske feltet innenfor fredsbevegelsen. Alfred Nobel var bare en av flere industribaroner som støttet fredssaken. Andrew Carnegie testamenterte også deler av sin formue til fredsarbeid. Edward Ginn, David Davies, Montague Burton og Ernest Cassel ga også store donasjoner til fredsarbeid, deriblant til studiet av krigens årsaker og betingelsene for fred. Hvorfor gjorde de dette? Lå det økonomiske eller ideelle resonnementer bak? Og hva var konsekvensen av disse donasjonene? Er det mulig at det ikke bare var fredssaken som ble stimulert, men at hele fagfeltet Internasjonal Politikk ble løftet opp, hjulpet frem og formet av disse industriherrene?

Flere studier av det utenrikspolitiske miljøet i Norge hadde også vært interessant. For eksempel kunne man sett nærmere på utenrikspolitisk tenkning hos de politiske partiene. Hva det noe alternativ til den venstreliberale linjen som vant frem?

Det kunne også være spennende å se på rollen til andre elitemiljøer, for eksempel ved Universitetet i Kristiania, i å bestemme den utenrikspolitiske kursen. Spesielt jus peker seg frem som en et svært viktig fagfelt, både for utvikling av tanker om Norges plass i verden og som en forløper til IP-studiet. Videre studier av rollen til enkeltindivider, for eksempel Løvland, Lange, Hagerup, Koht eller Gjelsvik, vil også bidra til en dypere forståelse av tidlig norsk utenrikspolitikk.

Ifølge Olav Riste kjennetegnes Norges utenrikspolitiske tradisjon av en blanding av naivitet og egeninteresse. Siden 1905 har dette blitt uttrykt forskjellig, men de har hele tiden vært bestandige temaer i norsk utenrikspolitikk: «Their make-up may have changed somewhat as circumstances have altered, but the motive force – the conviction that Norway have a special role to play in leading the world up the straight and narrow path towards a peace based on international justice and humanitarian values – has remained surprisingly stable» (Riste 2001: 255). De utenrikspolitiske ideene som fikk sitt tydeligste uttrykk på Nobelinstituttet, har ikke gått tapt i historien. Tanker om Norges plass i verden som kom til uttrykk i miljøet rundt Nobelinstituttets før første verdenskrig, har satt sitt preg på norsk utenrikspolitikk helt frem til i dag.

Da Alfred Nobel i 1895 fortalte Bertha von Suttner at han hadde bestemt seg for å avsette en betydelig sum penger til fredssaken i sitt testamente, svarte hun: «Om jag då finns till eller inte spelar ingen roll, det som vi har givit, ni och jag, kommer att leva vidare» (sitert i Tägil 1983: 43). Og leve gjorde det.

VEDLEGG

Noen biografiske tilleggsopplysninger for tiden etter 1913.

Christian Lous Lange (1869-1938). Lange forlot Nobelinstituttet i 1909 for å ta fatt på jobben som generalsekretær for Den interparlamentariske union – en stilling han hadde til 1933. I 1921 mottok han fredsprisen, som første nordmann, for jobben han hadde gjort med å øke medlemsmassen og holde IPU i live gjennom første verdenskrig. Han tok doktorgraden i 1919 og ble invitert til å holde foredrag om fredsforhandlinger og nedrustning under Folkeforbundets første møte i 1920 (Sveen [NBL]). Internasjonalisten Lange identifiserte seg med internasjonalt fredsarbeid i den grad at han av slo utenriksministerposten Gunnar Knudsen tilbydde ham i 1913. Han satte heller sin lit til Folkeforbundet, og var delegert der gjennom nesten hele mellomkrigstiden (Tønnesson 2005b: 112). I 1934 ble han medlem av Nobelkomiteen, der han delte ut fredspriser til kolleger fra det internasjonale nedrustingsarbeidet, frem til han døde i 1938. Med tilholdssted i Brussel og ikke Oslo, med deltakelse i internasjonalt fredsarbeid heller enn i nasjonal politikk, har Lange blitt en ufortjent glemt figur i norsk utenrikspolitisk historie.

Halvdan Koht (1873-1965). Koht var professor i historie fra 1910-35, og skrev i 1911 bl.a. en biografi om realpolitikens far, Otto von Bismarck. Fra 1913 var han medlem i Det internasjonale fredsbyrået, og fra 1915-17 satt han i styrene til *Norsk komité for varig fred* og *Central Organisation for a Durable Peace* i Haag. Koht ble på 20-tallet en aktiv utenrikspolitiker, bl.a. som del av delegasjonen som forhandlet med Danmark om eierrett over Øst-Grønland i 1923-24 og om utlevering av arkivmateriale i 1929 (Leira 2002: 2; Fure 1996: 42). I 1935 ble han så utnevnt til utenriksminister i Nygaardsvolds regjering. Som minister holdt han fast på den nøytralitetstanken han hadde utviklet over 30 år tidligere. Dette gjorde bl.a. at Norge sto uten allierte da Tyskland invaderte i 1940. Koht fikk mye kritikk, og ble avsatt i 1941. Han beklaget derimot ikke for sine diplomatiske evner. I 1919 ble han medlem av Nobelkomiteen, men trakk seg i 1936, da prisen dette året gikk til den tyske opposisjonelle Carl von Ossietzky. Koht så de politiske ulempene ved at en sittende utenriksminister delte ut en fredspris til en motstander av en annen stat. Stortinget endret på bakgrunn av dette reglene, slik at sittende statsråder ikke lenger kunne sitte i komiteen.

Nikolaus Gjelsvik (1866-1938). Etter at han forlot stillingen som konsulent ved Nobelinstituttet i 1907, ble Gjelsvik tildelt et professorat i rettsvitenskap. I 1915 ga han ut *Lærebok i folkerett* og i 1918 *Lærebok i millomfolkeleg privatrett*, som begge ble pensum for jusstudentene i hovedstaden. I 1915 ble han også medlem av Forsvarsdepartementets forsvarskomite, og kunne dermed bistå regjeringen med praktiske synspunkter om bruk av folkeretten (Taranger 1920: 742). På 1920-tallet markerte Gjelsvik seg som en sterk forsvarer av det nasjonale i flere utenrikspolitiske stridsspørsmål. Som medlem av et statlig ekspertorgan foreslo han bl.a. i 1931 å legge deler av Øst-Grønland inn under norsk suverenitet – i strid med de danske kravene og Stortingets forhandlingslinje (Fure 1996: 129). Norge tapte i 1933 Grønlandssaken ved Den internasjonale domstolen i Haag. Gjelsvik var også sterk motstander av at Norge skulle inngå ubetinget voldgiftsavtale med Danmark på midten av 1920-tallet – til det stakk nasjonalfølelsen for dypt for den innbitte nynorskmannen (ibid.: 225). Det kan virke som om Gjelsviks nasjonalisme overskygget mer nøkterne analyser. Gjelsvik ble i 1929 utnevnt til æresdoktor ved Universitetet i Leipzig på bakgrunn av sine folkerettslige arbeider, og fortsatte, til tross for sviktende helse, å skrive fagartikler og bøker utover 1930-tallet (Lilleholt [NBL]).

Mikael H. Lie (1873-1926). Lie var i likhet med Gjelsvik en av Norges fremste folkerettsekspert i mellomkrigstiden. Han ble i 1919 professor i rettsvitenskap og var fra 1920-25 delegert til Folkeforbundet forsamlinger. På 1920-tallet var han også del av professorkomiteen som kom med anbefalinger til opptaksprøve og eksamen for aspirantkurset til utenriktjenesten. UD overlot med det til universitetet å sette standarden for hvem som var kvalifiserte til å jobbe i utenriktjenesten, og akademikere som Lie fikk stor innflytelse over rekrutteringen (Fure 1996: 69).

KILDELISTE

NB – Nasjonalbiblioteket

NBL – Norsk biografisk leksikon

NNI – Det Norske Nobelinstitutt

NNK – Den Norske Nobelkomiteen

- Abrams, Irwin (1962). «The Nobel Peace Prize. A Balance Sheet». *American Journal of Economics and Sociology* 23 (1): 225-43.
- Abrams, Irwin (2000). «Reflections on the first century of the Nobel Peace Prize». *Det Norske Nobelinstitutt's Skriftserie, vol. 1, nr. 5*.
- Aftenposten* (1907). «Et Interview med Kong Haakon». 25.02.1907.
- Allison, Graham T. (1969). «Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis». *The American Political Science Review* 63 (3): 689-718.
- Almenningen, Olaf (2003). *Studentar i målstrid: Studentmållaget i Oslo 1900-2000*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Berg, Roald (1983). «*Det land vi venter hjelp af ... » Norge og stormaktene 1905-1908: en holdningsanalyse*. Hovedoppgave i historie. Bergen: Universitet i Bergen, Historisk institutt.
- Berg, Roald (1995). *Norsk utenrikspolitikk's historie, bind 2: Norge på egen hånd 1905-1920*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Berg, Roald [NBL]. «Jørgen Løvland» i *Norsk biografisk leksikon*. Lastet ned 02.05.11 fra http://snl.no/nbl_biografi/J%C3%B8rgen_L%C3%B8vland/utdypning
- Bergsgård, Arne (1933). «Vinstre frå 80-åra til 1905» i J.S. Worm-Müller, A. Bergsgård & B.A. Nissen: *Vestre i Norge*. Oslo: Olaf Norlis Forlag, s. 45-222.
- Biedermann, Edelgard (2001). *Chère baronne et amie – cher monsieur et ami: der Briefwechsel zwischen Alfred Nobel und Bertha von Suttner*. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Bjørnhaug, Inger (2002). «Pierre Bourdieu: alle stridigheters sosiolog». *Nordisk sosialt arbeid* (3): 161-68.
- Bourdieu, Pierre (1986). «The Forms of Capital», i S. J. Ball (red.): *The RoutledgeFalmer reader in sociology of education*. London: RoutledgeFalmer, s. 15-29.
- Bourdieu, Pierre (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre & Loïc J.D. Wacquant (1993). *Den kritiske ettertanke*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bourdieu, Pierre (1998). *Practical Reason*. Cambridge: Polity Press.
- Butenschøn, Peter (2010). «Norge på verdensutstillingene». Hentet 29.05.11 fra <http://www.expo2010.no/no/Om-oss/Artikler/Norge-pa-verdensutstillingene/>
- Collett, John Peter (1999). *Historien om Universitetet i Oslo*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Drivenes, Einar-Arne [NBL]. «Hans Jacob Horst» i *Norsk biografisk leksikon*. Lastet ned 08.04.11 fra http://www.snl.no/nbl_biografi/Hans_Jakob_Horst/utdypning
- Drolsum, Axel (1900). *Udkast til Statuter for Nobel-Instituttet i Christiania*. NNK: Adm. møter, diverse (1895) 1897-1904, boks 1.

- Erichsen, Bodil Chr. [NBL]. «Francis Hagerup» i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 12.05.11 fra http://www.sn1.no/nbl_biografi/Francis_Hagerup/utdypning
- Eriksson, Gunnar (1983). «Alfred Nobel som företrädere för "la belle époque"», i *Nobel och hans tid: fem essayer*. Stockholm: Bokförlaget Atlantis, s. 9-24.
- Evlanoff, Michael & Marjorie Fluor (1969). *Alfred Nobel – The Loneliest Millionaire*. Los Angeles: The Ward Ritchie Press.
- Falnes, Oscar (1938). *Norway and the Nobel Peace Prize*. New York: Columbia University Press.
- Finnemore, Martha & Kathryn Sikkink (2001). «Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics». *Annual Review of Political Science* 4: 391-416.
- Fischer, K. (1920). «Hammer, Karl Vilhelm » i *Salmonsens konversationsleksikon*, 2. utg, bind X. København: J. H. Schultz, s. 767-68.
- Fure, Odd-Bjørn (1996). *Norsk utenrikspolitikk historie*, bind 3: *Mellomkrigstid 1920-1940*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society: outline of the theory of structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Gjelsvik, Nikolaus (1906). «Fred og forsvar». *Norske Folkeskrifter* 34, Norigs ungdomslag og student- maallaget, Oslo 1906. Hentet 21.05.11 fra <http://virksommeord.uib.no/taler?id=2643>
- Gjelsvik, Nikolaus (1927). *Utanrikspolitiske tanker – Skilddom og fredspolitik*. Oslo: Johansen & Nielsen.
- Greve, Tim (1964). «Tidsrommet 1908-1964». Bind 3 i *Det Norske Storting gjennom 150 år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Hagerup, Francis (1909). «Fredskonferencerne og den moderne fredsbevægelse». *Bearbejdet gjengivelse av foredrag holdt i den danske studenforening, oktober 1908*, 341 (1909) H12. Oslo: Nobelinstituttet.
- Halasz, Nicholas (1959). *Nobel*. New York: The Orion Press.
- Hambro, Carl Joachim (1953). «The Nobel Peace Prize 1953 - Presentation Speech». Lastet ned 05.03.11 fra http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1953/press.html
- Hannevik, Arne [NBL]. «Bjørnstjerne Bjørnson» i *Norsk biografisk leksikon*. Lastet ned 02.04.11 fra http://www.sn1.no/nbl_biografi/Bjornstjerne_Bjornson/utdypning
- Heffermehl, Fredrik S. (2008). *Nobels vilje*. Oslo: Vidarforlaget.
- Heffermehl, Fredrik S. (2010). *The Nobel Peace Prize. What Nobel Really Wanted*. Santa Barbara: Praeger.
- Hammer, Karl Vilhelm (1917). «Drolsum, Axel Charlot» i *Salmonsens konversationsleksikon*, 2. utg, bind VI. København: J. H. Schultz, s. 432.
- Hammerstad, Tanja (2002). *Svensk og norsk diplomati og propagandavirksomhet i Storbritannia i tiden rundt unionsoppløsningen i 1905*. Hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, Historisk institutt.
- Hem, Per Eivind (2005). *Jørgen Løvland. Vår første utenriksminister*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hestmark, Geir (1999). *Vitenskap og nasjon. Waldemar Christopher Brøgger 1851-1905*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Irgens, Johannes (1912). «The Nobel Peace Prize 1904». Lastet ned 15.05.11 fra http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1904/welcome-speech.html

- Jackson, Peter (2008). «Pierre Bourdieu, the "cultural turn" and the practice of international history». *Review of International Studies* 34 (1): 155-81.
- Janis, Irving L. (1982). *Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascos* (2. utg.). Boston: Houghton Mifflin Company.
- Jorfald, Ursula (1962). *Bertha von Suttner og Nobels fredspris*. Oslo: Bokcentralen.
- Kant, Immanuel ([1795] 2005). *Perpetual Peace*. New York: Cosimo, Inc.
- Katzenstein, Peter J. (red) (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Kjelstadli, Knut (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Knutsen, Torbjørn L. (1997). «Norsk utenrikspolitikk som forskningsfelt», i Torbjørn L. Knutsen, Gunnar Sørbø & Svein Gjerdåker (red.): *Norges utenrikspolitikk* (2. utgave). Oslo: Cappelen Akademiske Forlag, s. 18-49.
- Knutsen, Torbjørn L. (2008). «A Lost Generation? IR Scholarship before World War I». *International Politics* 45 (6): 650-74.
- Knutsen, Torbjørn L. (upubl.). «Utenrikspolitikken idébærere – personer, institusjoner og norsk tilpasning i første halvdel av 1900-tallet», i T.L. Knutsen, H. Leira & I.B. Neumann (kommer): *Møtet med Europa*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Koht, Halvdan (1906a). *Freds-tanken i Noregs-sogo – Noreg i den samfolkelege rettsvoksteren*. Oslo: Det norske samlage.
- Koht, Halvdan (1906b). Dagbok 11.12.1906. Håndskriftsamlingen NB: Ms.4° 3858: 12.
- Koht, Halvdan (1968). *Minne frå unge år*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Koht, Halvdan & Mikael H. Lie (1916). *Parliamentary control of foreign politics*. The Hague: Central Organisation for a Durable Peace/Martinus Nijhof.
- Koskenniemi, Martti (2002). *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law, 1870-1960*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Landsbladet* (1908). «Nobelinstituttet. Hvor Integritetstraktaten blev til.» 20.01.1908, nr. 16.
- Lange, Christian L. (1901). *Redegjørelse for Nobels Fredspris*. Kristiania: Det Norske Stortings Nobelkomité/Steen'ske Bogtrykkeri.
- Lange, Christian L. (1902). *Redegjørelse for Plan for Det norske Stortings Nobelkomités bibliotek*. 29.02.1902. NNK: Adm. møter, diverse (1895) 1897-1904, boks 1.
- Lange, Christian L. (1904). *Forslag vedk. Nobelinstituttet*. NNK: Adm. møter, diverse (1895) 1897-1904, boks 1.
- Lange, Christian L. (1905). Brev til Bertha Manthey Lange, 10.08.1905. NNI Langes arkiv, boks 1.
- Lange, Christian L. (1906). Brev til Bertha Manthey Lange, 01.07.1906. NNI Langes arkiv, boks 1.
- Lange, Christian L. (1907). «The Future of the Norwegian Nobel Institute». *The Independent* (NY, NY) LXII (3049) (9. mai): 1060-64.
- Lange, Christian L. (1908). «Det Norske Nobelinstitut. – En ny videnskabelig institution i Kristiania», i K. Prestgard og J. B. Wist (red.): *Symra – en aarvog for norske paa begge sider af havet, vol. 4*. Iowa: Decorah-Posten's Trykkeri, s. 134-45.

- Le Prix Nobel* ([1906] 1908). «Distribution du Prix Nobel de la Paix, décerné par le Comité Nobel du Parlement Norvégien», i *Les Prix Nobel, en 1906*. Stockholm: Imprimerie Royale.
- Leander, Anna (2006). «The 'Realpolitik of Reason': Thinking International Relations through Fields, *Habitus* and Practice». Working paper, nr. 83. Department of Intercultural Communication and Management, Copenhagen Business School.
- Leander, Anna (2009). «*Habitus* and *Field*». Working paper, nr. 9. Department of Intercultural Communication and Management, Copenhagen Business School.
- Leira, Halvard (2002). *Internasjonal idealisme og Norge. Utenrikspolitisk tenkning fra Justus Lipsius til Halvdan Koht*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap.
- Leira, Halvard (2003). «Samnorsk som identitetspolitisk prosjekt». *Nytt Norsk Tidsskrift* 4/2003: 379-400.
- Leira, Halvard (2004). «'Hele vort Folk er naturlige og fødte Fredsvenner' – Norsk fredstenkning fram til 1906». *Historisk tidsskrift* 83 (2): 153-180.
- Leira, Halvard (2005). «Folket og freden. Utviklingstrekk i norsk fredsdiskurs 1890-2005». *Internasjonal politikk* 63 (2-3): 135-160.
- Leira, Halvard og Iver B. Neumann (2007). «Internasjonal Politikk i Norge. En disiplin fremvekst i første halvdel av 1900-tallet». *Internasjonal politikk* 65 (2): 141-71.
- Leira, Halvard, Axel Borchgrevink, Nina Græger, Arne Melchior, Eli Stamnes, Indra Øverland (2007). *Norske selvbilder og norsk utenrikspolitikk*. Oslo: NUPI.
- Libæk, Ivar (2000a). «Et Nobelinstitut eller "Revue Nobel"? Konflikter i den første Nobelkomiteen. *Det Norske Nobelinstitutts Skriftserie, vol. 1, nr. 1*.
- Libæk, Ivar (2000b). «The Nobel Peace Prize: some aspects of the decision-making process, 1901-17». *Det Norske Nobelinstitutts Skriftserie, vol. 1, nr. 2*.
- Libæk, Ivar. (2002). «Utenlandsk innflytelse eller nasjonal kontroll? Noen sider ved det norske nobelsystemet 1897-2003». *Det Norske Nobelinstitutts Skriftserie, vol 3, nr. 1*.
- Libæk, Ivar (2004). «Nobels fredspris og unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige i 1905». *Det Norske Nobelinstitutts Skriftserie, vol. 4, nr. 1*.
- Lie, Mikael H. (1912). *Stormagterne og de smaa nationer*. Kristiania: H. Aschehoug & Co.
- Lilleholt, Kåre [NBL]. «Nikolaus Gjelsvik» i *Norsk biografisk leksikon*. Lastet ned 02.05.11 fra http://www.snl.no/nbl_biografi/Nikolaus_Gjelsvik/utdypning
- Lorimer, James (1884). *The Institutes of the Law of Nations. A Treatise of the Jural Relations of Separate Political Communities, volume II, book V*. Edinburgh: William Blackwood and Sons.
- Lundestad, Geir (1985). «Nasjonalisme og internasjonalisme i norsk utenrikspolitikk: Et faglig-provoserende essay». *Internasjonal Politikk* 43 (4): 39-54.
- Lundestad, Geir (2001). «The Nobel Peace Prize» i A. W. Levinovitz & N. Ringertz (red.): *The Nobel Prize: The First 100 Years*. London: Imperial College Press, s. 163-196.
- Løvland, Jørgen (1904). «The Nobel Peace Prize 1902: Élie Ducommun». Hentet 14.02.11 fra http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1902/toast-speech.html

- Løvland, Jørgen (1905). *Tale i Stortinget 28. oktober 1905: folkeavstemningen*. Christiania: Johannes Bjørnstads Bogtrykkeri.
- Løvland, Jørgen (1906a). «The Nobel Peace Prize 1905: Bertha von Suttner». Hentet 17.05.11 fra http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1905/speeches.html
- Løvland, Jørgen (1906b). «The Nobel Peace Prize 1902: Albert Gobat». Hentet 13.05.11 fra http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1902/toast-speech.html
- Løvland, Jørgen (1908). «The Nobel Peace Prize 1908: Klas Pontus Arnoldson, Fredrik Bajer». Hentet 17.05.11 fra http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1908/press.html
- Løvland, Jørgen (1929). *Menn og minner fra 1905*. Oslo. Gyldendal Norsk Forlag.
- Løvold, Andreas (2002). «Innenriks\Utenriks. Den utvidete utenrikskomiteen som skaper og opprettholder av utenrikspolitisk konsensus». Hovedoppgave i statsvitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for statsvitenskap.
- Mardal, Magnus A. [NBL]. «John Lund» i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 29.05.11 fra http://www.snl.no/John_Theodor_Lund
- Mardal, Magnus A. [SNL]. «Norge – tidsrommet 1815-1905» i *Store Norske Leksikon*. Hentet 01.06.11 fra http://www.snl.no/Norge/TIDSROMMET_1815%E2%80%931905
- March, James G. & Johan P. Olsen (1996). «Institutional Perspectives on Political Institutions». *Governance: An International Journal of Policy and Administration* 9 (3): 247-264.
- Michaelsen, Dag (2003). «Francis Hagerup og rettens internasjonalisme». *Nytt Norsk Tidsskrift* 1/2003: 31-46.
- Mjeldheim, Leiv [NBL]. «Carl Berner» i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 29.05.11 fra http://www.snl.no/.nbl_biografi/Carl_Berner/utdypning_%E2%80%93_1
- Moses, Jonathon W. & Torbjørn L. Knutsen (2007). *Ways of Knowing: Competing Methodologies in Social and Political Research*. London: Palgrave.
- Neumann, Iver B. (2001). *Norge – en kritikk. Begrepsmakt i Europa-debatten*. Oslo: Pax Forlag.
- Neumann, Iver B. (2002a). «Avslutning», i I. B. Neumann (red.): *Global politikk. Krig, diplomati, handel og nyhetsformidling i praksis*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, s. 308-330.
- Neumann, Iver B. (2002b). «Returning Practice to the Linguistic Turn: The Case of Diplomacy». *Millennium – Journal of International Studies* 31 (3): 627-51.
- Neumann, Iver B. (2005). «Hvor gammel er norsk utenrikspolitikk?» *Internasjonal politikk* 63 (2-3): 161-82.
- Neumann, Iver B. og Halvard Leira (2005). *Aktiv og avventende. Utenriktjenestens liv 1905-2005*. Oslo: Pax Forlag.
- Neumann, Iver B. & Ståle Ulriksen (1997). «Norsk forsvars- og sikkerhetspolitikk», i T. Knutsen, G. Sørbø & S. Gjerdåker (red.): *Norges utenrikspolitikk (2. utgave)*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, s. 94-123.
- Nobel, Alfred (1895). «Alfred Nobels testamente». Hentet 07.12.10 fra http://nobelprize.org/alfred_nobel/will/testamente.html.
- Nobelinstituttet – pristakere* (2011). «Prize Laureates | Nobels fredspris». Hentet 12.04.11 fra http://nobelpeaceprize.org/en_GB/laureates/
- Nobelkomiteen (1900). Utskrift av Nobelkomiteens protokoll: NNI Arkiv, administrasjon, møter, diverse 1900-36, boks 2.

- Nobelkomiteen (1901). «Udkast til Foreløbige Regler angaaende Forslagsretten til den Nobelske Fredspris». NNI Arkiv, administrasjon, møter 1900-1910, boks 3.
- Nomination Database - Peace* (2011). Hentet 23.05.11 fra http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/nomination/nomination.php?action=show&showid=269
- Nordby, Trond (2004). *I politikkens sentrum. Variasjoner i Stortingets makt 1814-2004*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Omang, Reidar (1955). *Norsk utenrikstjeneste*, bind 1. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Omang, Reidar (1957). *Norge og stormaktene 1906-14, I*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Opprop* (1905). *Opprop mot kongedømme*, i Håndskriftsamlingen NB: Ms.fol. 2521: 14.
- Paine, Thomas (1791). «Applying Principle to Practice, Chapter 5 – Ways and Means of Improving the Condition of Europe Interspersed with Miscellaneous Observations, Part 8 of 8», i *The Rights of Man*. Hentet 16.04.11 fra <http://www.ushistory.org/paine/rights/c2-057.htm>
- Pedersen, Noralv (2009). *Den gode viljen. Ein dokumentar om norsk fredspolitik*. Oslo: Spartacus Forlag.
- Pharo, Helge (2005). «Den norske fredstradisjonen – et forskningsprosjekt». *Historisk tidsskrift* 84 (2): 239-55.
- Postone, Moishe, Edward LiPuma & Craig Calhoun (1993). «Introduction: Bourdieu and Social Theory», i C. Calhoun, E. LiPuma & M. Postone (red.): *Bourdieu: Critical Perspectives*. Chicago: University of Chicago Press, s. 1-13.
- Pouliot, Vincent (2010). *International Security in Practice – The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rieber-Mohn, Georg Fredrik [NBL]. «Bernhard Getz» i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 11.05.11 fra http://www.snl.no/nbl_biografi/Bernhard_Getz/utdypning
- Ringsby, Per Jostein (2010). *40 års kamp for fred. Tre fredsforeninger i Skandinavia 1882-1922*. Doktoravhandling i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for arkeologi, konservering og historie.
- Riste, Olav (2001). *Norway's Foreign Relations – A History*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Riste, Olav (2003). «Ideal og egentinteresser. Utviklinga av den norske utanrikspolitiske tradisjonen», i S.G. Holtsmark, H.Ø. Pharo & R. Tamnes (red.): *Motstrøms. Olav Riste og norsk internasjonal historieskrivning*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, s. 53-85.
- Robberstad, Knut (1968). «Vitskapsmannen», i *Professor Nikolaus Gjelsvik 1866-1938. Minneskrift frå Norsk Måldyrkingslag*. Oslo: Universitetsforslaget, s. 10-23.
- Roberts, Geoffrey (2006). «History, theory and the narrative turn in IR». *Review of International Studies* 32 (04): 703-14.
- Rønning, Mats (2005). *Fredsfaar i gjentatt strid – historien om den folkelige fredsbevegelsen i Norge før 1914*. Masteroppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for arkeologi, konservering og historie.
- Schou, August (1962). «The Peace Prize», i The Nobel Foundation (red.): *Nobel – The Man and His Prizes*. New York: American Elsevier Publishing Company, s. 525-637.

- Schou, August (1964). «Stortinget og Nobels fredspris», i *Det Norske Storting gjennom 150 år, bind 4*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, s. 165-84.
- Schück, Henrik (1962). «Alfred Nobel – A Biographical Sketch», i The Nobel Foundation (red.): *Nobel – The Man and His Prizes*. New York: American Elsevier Publishing Company, s. 1-14.
- Skard, Sigmund (1982). *Mennesket Halvdan Koht*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Skånland, Øystein Haga (2009). «Norsk utenrikspolitikk i fredens tegn: en diskursanalyse». *Internasjonal politikk* 67 (3): 321-48.
- Slagstad, Rune (2001). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax Forlag.
- Slagstad, Rune (2006). *Kunnskapens hus*. Oslo: Pax Forlag.
- Sohlman, Ragnar (1950). *Ett testamente*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners Forlag.
- Steine, Bjørn Arne (2001). *Med Baudelaire på nattbordet. Sigurd Ibsens ideologiske utvikling 1890-1925*. Hovedoppgave i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, Historisk institutt.
- Steine, Bjørn Arne (2005). «Forskning og formidling for fred – 1900-1950». *Historisk tidsskrift* 84 (2): 257-74.
- Stenersen, Øyvind, Ivar Libæk & Asle Sveen (2001). *Nobels fredspris: Hundre år for fred*. Oslo: Cappelen.
- Stoltenberg, Jens (2005). «Tiltredelseserklæring fra regjeringen Stoltenberg II 19. oktober 2005». Lastet ned 07.06.11 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/dok/regjeringens-tiltredelseserklaring/regjeringen-jens-stoltenberg-17102005---/regjeringens-tiltredelseserklaring.html?id=113291>
- St.dok. 7, II, nr. 287 (1897). *Forhandlinger i Stortinget: Efterm. 7. aug. – Valg i Anledn. Dr. Nobels Testamente*.
- St.dok. 50 (1900/01). *Beretning fra Den norske Nobelkomite om dens hidtidige virksomhed, afgivet ved komiteens formand*.
- St.dok. 51 (1901/02). *Indst. S. XXXXIII*, s. 1-17.
- St.dok. 31 (1902/03). *2den og 3dje Aarsberetning fra Det norske stortings Nobelkomite om dens virksomhet i 1901 og 1902*.
- St.dok. 37 (1903/04). *Aarsberetning fra Det Norske Stortings Nobelkomité for 1903*.
- St.dok. 53 (1905/06). *Aarsberetning fra det Norske Stortings Nobelkomité for 1905*.
- St.dok. 67 (1906/07). *Aarsberetning fra Det Norske Stortings Nobelkomité for 1906*.
- St.dok. 5 (1973/74). *Forh. nr. 5, dok. nr. 7: Nobelkomiteén og Alfred Nobels testamente m.v.*, s. 1-28.
- Stortingsmelding nr. 15 (2008/09): *Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*. Oslo: Utenriksdepartementet.
- Stuvøy, Kirsti (2009). *Security Under Construction: A Bourdieusian Approach to Non-State Crisis Centres in Northwest Russia*. Doktoravhandling i statsvitenskap. Tromsø: Universitetet i Tromsø, Institutt for statsvitenskap.
- Sveen, Asle [NBL]. «Christian L Lange» i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 28.07.11 fra http://snl.no/.nbl_biografi/Christian_L_Lange/utdypning
- Svendsen, Åsmund [NBLa]. «Halvdan Koht» i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 10.05.11 fra http://www.snl.no/.nbl_biografi/Halvdan_Koht/utdypning
- Svendsen, Åsmund [NBLb]. «Ebbe Hertzberg» i *Norsk biografisk leksikon*. Hentet 09.05.11 fra http://www.snl.no/.nbl_biografi/Ebbe_Hertzberg/utdypning
- Swartz, David (1997). *Culture and Power: the sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: Chicago University Press.

- Taranger, Absalon (1920). «Gjelsvik, Nikolaus Mathias» i *Salmonsens konversationsleksikon*, 2. utg, bind IX. København: J. H. Schultz, s. 741-42.
- Tägil, Sven (1983). «Krig och fred i Alfred Nobels föreställningsvärld», i *Nobel och hans tid: fem essayer*. Stockholm: Bokförlaget Atlantis, 25-46.
- Thue, Fredrik W. (2006). *In Quest of a Democratic Social Order. The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918-1970*. Doktoravhandling i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for arkeologi, konservering og historie.
- Torp, Olaf Chr. [NBL]. «Axel Drolsum» i *Norsk biografisk leksikon*. Lastet ned 31.03.11 fra http://www.snl.no/.nbl_biografi/Axel_Drolsum/utdypning
- Tønnesson, Øyvind (2005a). «Internasjonalisten Christian L. Lange – representant for en norsk fredstradisjon?» *Historisk tidsskrift* 84 (2): 311-324.
- Tønnesson, Øyvind (2005b). «Christian Lous Lange: Fredsprisen 1921», i O. Njølstad (red.): *Norske nobelprisvinnere*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 83-115.
- Utenriksdepartementet (2006). «Utenriksdepartementets historie». Hentet 29.05.11 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dep/org/historikk.html?id=861>
- Utenriksdepartementet (2011a). «Fred og forsoning: Den norske modellen». Hentet 07.06.11 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/fred_og_forsoning/fredsprosesser/fred-og-forsoning-den-norske-modellen.html?id=446704
- Utenriksdepartementet (2011b). «Engasjementpolitikken – fred og forsoning». Hentet 07.06.11 fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/fred_og_forsoning/fred_forsoning.html?id=614068
- Villumsen, Trine (2010). «Capitalizing on Bourdieu. Boundary-setting, agency, and doxic battles in IR». Paper to be presented to Dansk Selskab for Statskundskab, 4-5 November 2010.
- Vogt, Carl Emil (2005). «Fridtjof Nansen: Fredsprisen 1922», i O. Njølstad (red.): *Norske nobelprisvinnere*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 117-151.
- Vogt, Carl Emil (2010). *Nestekjærlighet som realpolitikk. Fridtjof Nansens humanitære og internasjonale prosjekt, 1920-1930*. Doktoravhandling i historie. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for arkeologi, konservering og historie.
- Waltz, Kenneth (2001 [1959]). *Man, the State, and War*. New York: Columbia University Press.
- Wikipedia – Nobelkomiteens medlemmer (2011). Hentet 10.05.11 fra http://no.wikipedia.org/wiki/Nobelkomiteens_medlemmer
- Williams, Michael C. (2007). *Culture and Security – Symbolic power and the politics of international security*. New York: Routledge.
- Wittgenstein, Ludwig ([1953] 1963). *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Österling, Anders (1962). «The Literary Prize», i The Nobel Foundation (red.): *Nobel – The Man and His Prizes*. New York: American Elsevier Publishing Company, s. 73-130.
- Østerud, Øyvind (2006). «Lite land som humanitær stormakt?». *Nytt Norsk Tidsskrift* 4/2006: 303-16.